

משה וינברג / יומנו של שלמה קוסטיקה

בסיוע המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח
משרד החינוך והתרבות, ירושלים

יומנו של שלמה קוסטיקה

ערך, הוסיף מבואות והערות

משה וינברג

5/15/1985 י"ג/אדר א' תש"ד

ההוקרה

שלמה קוסטיקה

יד טבנקין

המכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית

בארצות המזרח

הוצאת הקיבוץ המאוחד / תשמ"ט

©

By Yad Tabenkin

Printed in Israel, 1989

כל הזכויות שמורות ליד טבנקין

נדפס בישראל, תשמ"ט

ISBN 965-282-018-2

למאיה

תוכן העניינים

הקדמה 9

- מבוא לפעילות הציונית בדמשק בין השנים 1918—1946 12
פרקי יומן / שלמה קוסטיקה 26-127
ניסיון העלייה הראשון לארץ 26 / נעורים בדמשק 32 / ניסיון העלייה
השני לארץ 33 / בר-מצווה בדמשק 33 / העלייה לארץ 34 / נעורים
בתל-אביב 36 / ב"נוער העובד" 38 / הכשרה בעין-חרוד 39 / חולתה
45 / דיג בחולה 47 / בקורס הימי להורדת מעפילים לחוף 51 / חזרה
לעבודת הדיג בחולתה 55 / השליחות ליוון וכרתים 57 / ביקור
בדמשק 72 / דיג בכנרת 73 / במחלקה הסורית של הפלמ"ח 74 /
מאבקים עם הערבים על זכויות דיג בחולה 87 / במחלקה הערבית
של הפלמ"ח 90 / בסיוון 93 / חזרה לפעילות במחלקה הערבית 94 /
בשליחות המוסד לעלייה ב' 95.
- נספח א': הרקע המדיני לפרשת השיתוף 128
- נספח ב': מבוא להעפלה מסוריה ומלבנון בשנים 1942—1946 134
- נספח ג': שמות צופן של אנשים ושל מקומות, ומושגים הקשורים
בהעפלה מסוריה ומלבנון 147
- רשימת המקורות 155

הקדמה

תוך כדי חיפוש אחר חומר ארכיוני לצורך כתיבת עבודת גמר בנושא ההעפלה מעיראק בשנות ה-40, נתקלתי בארכיון לתולדות ההגנה² ובארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון בבית לוחמי-הגיטאות³ ביומן, הכתוב בכתב יד, של שלמה קוסטיקה.

היומן מקפל בתוכו פרשת חיים סוערת ומופלאה של יהודי יליד סוריה, אשר נטל חלק פעיל באירועים ובמאבקים המרכזיים של היישוב בתקופה שקדמה להקמת המדינה, והיינו בענייני ההתיישבות, ההגנה וההעפלה.

היומן פותח בתיאור ניסיון ההעפלה הראשון של קוסטיקה בשנת 1933, עת מלאו לו 13 שנה, על רקע תיאור חייו בעיר הולדתו דמשק; והוא מסתיים בשנת 1946, עת חזר ארצה משליחות של אירגון ההעפלה כחלב שבסוריה מטעם "המוסד לעלייה ב".

מעניין לעקוב ולראות כיצד נער יהודי, יליד הגולה, ובמקרה שלנו יליד דמשק, הופך תוך פרק זמן קצר מאז עלייתו ארצה לנער ארצישראלי לכל דבר. כיצד בכוח אישיותו, רצונו והתמדתו, הוא בוחר לעצמו בהחלטיות את דרכו בחיים, אשר במהלכה לקח חלק פעיל בכל אותם אירועים שעמדו במרכז העשייה הציונית.

שלמה קוסטיקה נמנה עם אותה חבורה קטנה של אנשים, אשר בנכונותם ללכת לכל משימה, איפשרו להנהגת היישוב לנהל ולבצע, בהתאם לנסיבות המשתנות, את מדיניות המאבק בשלטון הבריטי, לשם השגת המטרה הציונית.

ייחודו של היומן הינו בתיאור המאורעות אשר בהם נטל המחבר חלק, מזווית ראייתו האישית, ובכתיבתו תוך כדי המאורעות עצמם או בסמוך להם. מדבריו של שלמה בפגישותי עמו נתברר, שאת הדחיפה הראשונה לכתיבת היומן נתן יצחק שדה, כאשר ביקש ממשתתפי הקורס ללוחמה ימית — שהתנהל בשנת 1941 במגרשי התערוכה שכתל-אביב, במסגרת פרשת "השיתוף החשאי" עם הבריטים — להעלות את מעשיהם, רשמיהם וחוויותיהם על הכתב. משיצא שלמה לשליחותו ביוון, הוא קנה באתונה מחברת והחל רושם בה בצורה תמציתית את הקורות אותו. כשחזר ארצה לביתו שבחולתה, הרחיב את התיאור על-סמך אותו רישום.

כאשר הוא יצא לשליחותו בסוריה מטעם ה"מוסד לעלייה ב'", בשנת 1945, הוחלט במשק, בגלל מדיניות החיפושים הבריטית אחר נשק ומלחמתם בהעפלה היבשתית, להסתיר את היומן ב"סליק". בחולתה, אשר שכנה על שפתו של אגם החולה שטרם יובש, המקום הטבעי ביותר להסתרת נשק היה באגם עצמו; וכך הוטמן היומן, עם שאר הנשק, כמיכל ברזל אטום למים שהונח על קרקעית האגם. משחזר שלמה בשנת 1946 משליחותו ושאל למקום היומן, נאמר לו שהוא הוטמן ב"סליק". אלא שכעבור זמן, משזקקו לנשק, הסתבר שהמיכל אבד באגם. רק סמוך לפרוץ מלחמת השחרור משו דייגי הקיבוץ, במקרה, את המיכל, והיומן נמצא יבש ושלם.

היומן מחולק למספר פרקים, לא כולם נכתבו בזמן המאורעות או סמוך להם. פרקי ההעפלה האישית לארץ בשנת 1933, הלימודים בתל-אביב, ההכשרה בעין-חרוד וראשית עבודתו בכיבוש הדיג בחולה, נכתבו בקיבוץ חולתה לאחר חזרתו של שלמה מהשליחות ביוון. היתה זו השלמה כרונולוגית להשתלשלות המאורעות שקדמו לשליחותו.

הדיוק הרב בפרטים, המופיעים בפרקים שקדמו לשליחותו ביוון, נובע מכך שהם נכתבו על-סמך עשרות מכתבים המצויים בידי שלמה, אשר נשלחו על-ידי בני משפחת קוסטיקה הענפה אליו, ומכתביו אליהם.

תיאור פעולותיו ב"מחלקה הסורית" ובמחלקה הערבית של הפלמ"ח, נכתב בין שליחות אחת למשנה, כאשר חזר לביתו שבקיבוץ.

פרק השליחות מטעם ה"מוסד לעלייה ב'" נכתב מיד עם חזרתו ארצה בשנת 1946. פרק זה יכול היה להיות עשיר יותר בפרטים לולא נתפס המחבר והושם ככלא. שכן, בדומה לשליחות ביוון, נהג שלמה לרשום יום-יום את הקורות אותו בחלב; אולם לאחר שנתפס, הוחלט מטעמי ביטחון להשמיד את כל ניירותיו ומסמכיו שהגיעו לביירות, וכך אבד רישום מדויק יותר משליחותו זו. היומן נשאר ברשות המחבר בצורת פרקים העוסקים בנושאים שונים, בהתאם להשתתפותו בהם. משפנה יהודה באואר לשלמה וביקש ממנו להפקיד את הפרקים הנוגעים לשליחותו ביוון ובסוריה בארכיון לתולדות ההגנה, הוא ניאות לכך, אך מחשש שלא ישאר בידו דבר, הוא העתיק את היומן בכתב ידו. בשנת 1967 ביקש מרדכי כיבי משלמה להפקיד את היומן בשלמותו בארכיון התנועה החלוצית שבבית לוחמי-הגיטאות, והוא ניאות לכך בשנית. זו הסיבה להימצאותם של שני יומנים זהים, האחד חלקי והאחר שלם, בשני הארכיונים המוזכרים לעיל.

ביומן מובאת פרשת חיים אינטנסיבית הפרושה על שטחי פעילות רבים ועל-פני אזורים שונים, על רקע התמורות התכופות והרות הגורל אשר פקדו את היישוב בשנות ה-30 וה-40. לפיכך מצאתי לנכון להקדים שלושה מבואות, להבהרת התמונה ההיסטורית בנושאים שבהם נטל שלמה חלק. ברצוני

להדגיש, שכל אחד מהמבואות: על הפעילות הציונית בדמשק בשנים 1918 — 1948, על פרשת השיתוף עם הבריטים במלחמת העולם השנייה ועל ההעפלה מסוריה בשנים 1942 — 1946, * הינו נושא למחקר היסטורי העומד בפני עצמו, ולא היה בכוונתי למצות את הנושא, ולהאפיל על היומן. מטרתו בפרסום היומן הינה להביא בפני הקורא תיאור היסטורי מקורי כשלעצמו, וכן מקור שימש נדבך נוסף להמשך המחקר ההיסטורי בנושאים הכלולים ביומן.

פרסומו של היומן נתאפשר הודות לעזרתם של אנשים רבים. כראש ובראשונה ברצוני להודות לשלמה עצמו על סבלנותו ועל השעות הרבות שהקדיש לי מזמנו. למורי, פרופ' דניאל קארפי, על שעודדני לפרסם את היומן, ועל הסיוע החומרי שהעמיד לרשותי מטעם המכון לחקר התפוצות באוניברסיטת תל-אביב. לחנה ויצחק אברהמי מהמכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית בארצות המזרח, שביד טבנקין. ליעקב שחר וליגאל טפר מהוצאת הקיבוץ המאוחד; לד"ר אליהו שטרן מארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון בבית לוחמי-הגיטאות; למר חיים זמיר מהארכיון לתולדות ההגנה; למר יורם מיורק מהארכיון הציוני המרכזי; לגב' חנה ויינשטיין ומר אריה שמואלביץ מהמכון לחקר התפוצות שבאוניברסיטת תל-אביב; לגב' אורה פארן על הכנת המפות, ולחברי איתן איילון, נוי פינס ודניאלה ליבר, אשר עברו על כתב היד והעירו את הערותיהם הנבונות.

משה וינברג, 1986

1. וינברג משה, "ההעפלה היבשתית והאווירית מעיראק בשנות ה-40". עבודה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1982.
 2. עדות קוסטיקה שלמה, א.ת.ה. עדויות מס' 3278,3220.
 3. יומן קוסטיקה שלמה, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי-הגיטאות, מס' 303109. היומן נמסר לארכיון באפריל 1967 על-ידי מרדכי ביבי.
- * שני המבואות האחרונים מופיעים כנספחים.

מבוא לפעילות הציונית בדמשק בין השנים 1918 — 1946

מלחמת העולם הראשונה היוותה נקודת מפנה בתולדות יהודי דמשק. המלחמה חוללה תמורות מדיניות, חברתיות וכלכליות אשר נודעו להן השפעות מכריעות על גורלה של קהילת דמשק, הן במישור היחסים עם החברה הערבית הסורית הסובבת והן במישור החברתי הפנים-יהודי. התמוטטות האימפריה העות'מאנית, והעמקת חדירתן של כריטניה וצרפת במזרח התיכון כתוצאה ממהלכי המלחמה, הביאו להאצת התהליך של גיבושה וצמיחתה של המדינה הלאומית הסורית (מעוז, 1974 : 18-58). תהליך זה היה מלווה מאבקים פוליטיים סוערים ועקובים מדם, הן במישור היחסים בין סוריה לצרפת — עד קבלת עצמאותה של סוריה ב-17 באפריל 1946 — והן במישור היחסים הפנימי, הבין-עדתי (שמעוני, 1977).

לתמורה המרכזית הזאת בתולדות סוריה המודרנית נודעה השפעה מרחיקה לכת על גורלם של יהודי סוריה ולכנון במחצית הראשונה של המאה העשרים. צמיחתה והתגבשותה של המדינה הלאומית הסורית חלו במקביל לצמיחתו ולהתפתחותו של המפעל הציוני. התנועה הלאומית הסורית, אשר עיינה את התנועה הציונית, תמכה בפועל במאבקם של ערביי ארץ-ישראל בציונות וכך הביאו, תוך דור אחד, לחיסול חיי הקהילות בסוריה ובלכנון. במישור החברתי הפנים-יהודי, המיטה המלחמה אסון על חיי הקהילה בדמשק שמנתה כ-17,000 יהודים¹ עם תחילתה. הטורקים, לצורך קיום המאמץ המלחמתי, הטילו חובת גיוס על הגברים היהודים. מעטים השתחררו תמורת תשלום כופר, רבים נחטפו מבתיהם או בהולכם ברחוב. משפחות רבות נהרסו. מאות יתומים ואלמנות התגוללו ברחובות כשהם סובלים חרפת רעב. נשים יהודיות התאסלמו.² אולם בעטיה של המלחמה נוצר המפגש בין גולי ארץ-ישראל, שגורשו על-ידי השלטונות העות'מאניים — ביניהם ממנהיגי היישוב בארץ ואנשי הרוח שלה: מאיר דיזנגוף, דוד ילין, יוסף ריבלין, אלברט ענתבי, אברהם שפירא, אברהם אלמליח ועוד (דיזנגוף, תרצ"א : 96-107) לבין בני קהילת דמשק. מפגש שחולל מהפכה בחיי הקהילה ושינה את עולמה הרוחני בכך שהעמיד את עניין התחיה הלאומית בארץ-ישראל כראש סדר ההתעניינות היהודית.

עם בואם של מגורשי ארץ-ישראל לדמשק, קיבל החינוך העברי — שהחל לפעול בה החל בשנת 1910, עת נפתח בית-הספר העברי³ — תנופה רבה.

ועד החינוך הארצישראלי נאות לקחת תחת חסותו את חינוך ילדי דמשק, ובשיתוף פעולה עם ועד הקהילה פתחו המורים הגולים שני בתי-ספר יסודיים לבנים, בתי-ספר לבנות ושני גני-ילדים.⁴ בראש המערכת החינוכית העברית עמד יהודה בורלא. כ-1,200 תלמידים ותלמידות פקדו את בתי-הספר העבריים.

על תוצאות העבודה החינוכית מעיד יהודה בורלא: "במשך שנתיים ימים ... הגיע הדבר לידי כך שהילדים כולם דיברו עברית ביניהם, ובשנה השלישית והרביעית היתה כבר תכנית ביה"ס מתאימה בכל לתכנית ביה"ס העברי בא"י. מן המחזור הראשון שגמר את ביה"ס לבנים ולבנות (עשרים במספר) נתקבלו תלמידים ותלמידות לגימנסיה בתל-אביב, ולביה"מ"ד למורים... יש להדגיש: חיבה מיוחדת לעברית ולתנועה הלאומית היתה מפעמת בלב ילדי גולה אלה עם התקשרות נפשית חזקה אל השפה העברית ואל הערכין הלאומיים." (הערה 4 לעיל, עמ' 176).

בנוסף לפעילות החינוכית בין כותלי ביה"ס, יזם המורה הארצישראלי בצלאל בצראווי, בשנת 1919, את הרחבתן של תנועות הנוער "מכבי" ו"מכבי הצעיר". מגמתו היתה לרכז בתוכן את מרבית הילדים והנוער שבקהילה ולטפח בהם את אהבת ארץ-ישראל באמצעות הפעילויות שהן קיימו: מתן שיעורי ערב בעברית, הרצאות, חגיגות, טיולים, פעילויות ספורט, הקמת תזמורת ותלבושת אחידה בצבעי תכלת-לבן (מנחם, 1983: 299 - 301). כ-600 חברים וחברות לקחו חלק בפעילויות התנועה.⁵ השפעתה של התנועה היתה רבה מאוד בגיטו היהודי: "גדודי 'המכבי הצעיר' היו מסודרים בטוב טעם, ובעברם ברחובות העיר כמשטר וסדר מלובשים בתלבושתם היפה, המיוחדת להם, עם תזמורתם בראש והשירה העברית בפיהם - היו למופת ולסמל."⁶

פריחתם של בתי-הספר העבריים בדמשק ארכה חמש שנים בלבד. בשנת 1923, הוחלט לסגור, מטעמי קיצוץ בתקציב החינוך שעמד לרשות ועד החינוך הארצישראלי, את מוסדות החינוך בדמשק.⁷

החזקת בתי-הספר העבריים בכוחות הקהילה עצמה היתה מעבר ליכולתה. משמעות הדבר: הרס התשתית החינוכית הציונית. בתי-הספר "אליאנס", אשר ניהל מאבק מתמיד על נפש הילד היהודי, קלט רק מספר קטן של ילדים כיחס לצרכים; נערים רבים פשוט נפלטו לרחוב, ובמקום ללמוד שוטטו באפס מעשה והחלו לעבוד בתנאי ניצול.

יהודה בורלא התריע נגד ההחלטה באומרו: "סגירת בתי-הספר תהיה מפלה מדינית שאין לתארה במלים למי שאינו מצוי במקום... זו תהיה גם מפלה מוסרית שלא תותיר שום השפעה ציונית בכל סוריה וארם-נהריים... בתי-הספר עם מאות התלמידים ומאות המשפחות שמסביבם קולטים את הרעיון

הציוני ושאירותו, האין בכך קידוש השם הציוני, כשעוברים 120 חברי 'המכבי הצעיר' עם תלבושת אחידה ברחובות דמשק ובפיהם שירה עברית? האין זו קריאה חיה כלפי פנים ומופת לכוחותינו כלפי חוץ? ואלה הם רק ניצנים שפירותיהם נקצור בעוד מספר שנים.⁸

עם סגירת כתי-הספר העבריים והחזרת אחרוני המורים ארצה, פקד משבר קשה את הפעילות הציונית. הנוער נותר בלא יד מכוונת. אמנם תנועות הנוער "מכבי" ו"מכבי הצעיר" ניסו להמשיך בפעילותן, אולם מחוסר הדרכה מהארץ, הלך ופחת היקף פעילותן ומספר חבריהן. בנוסף למשבר הרוחני פקד את יהודי סוריה משבר כלכלי קשה. בשנת 1925 פרצה באוטונומיה הדרוזית בג'בל אל-דרוז מרידה מקומית אשר הפכה להתקוממות לאומית; רק כעבור שנתיים, בקיץ 1927, שככה המרידה לאחר שהצרפתים הרעישו את דמשק. התערערות השקט והביטחון מנעה מהרוכלים היהודים לקיים את מסחרם וביחד עם משבר בשוק הנחושת העולמי, כשרבים מבני הקהילה מצאו בריקוע מתכת זו את פרנסתם, גרמו להתהוות אבטלה עמוקה ומצוקה אמיתית. המשבר הכלכלי הקשה הביא לגל הגירה ולהפחתת מספר היהודים בקהילה לכ-7,000 בראשית שנות ה-30.⁹

הנוער היהודי, חניך כתי-הספר העבריים, ניסה להמשיך בכוחות עצמו בפעילות הציונית. בשנת 1926 הקימו כ-20 נערים ונערות, יוצאי תנועת "המכבי", תנועה חדשה בשם "הצבי".¹⁰ אך מחוסר גיבוי מצד ועד הקהילה והעדר קשרים עם הארץ, פסקה הפעילות כעבור זמן קצר.

בשנת 1929 התחולל מפנה בפעילות הציונית בקהילת דמשק עם ייסוד תנועת "החלוץ" בה. משנה זו, ועד לשנת 1945, התרכזה מרבית הפעילות הציונית בדמשק בתנועת "החלוץ".

ייחודה של תנועת "החלוץ" נבע ממטרות פעילותה, שכן היא חינכה ועודדה את חבריה להגשים בפועל את רעיון העלייה ארצה, ובהתמדתה של פעילות זו — להוציא הפסקות קצרות — לאורך כל התקופה.

הקמתה ותחילת פעילותה של תנועת "החלוץ" בדמשק, בשנת 1929, היו קשורות בסניגונות לממש את רעיון יישוב החורן בשנות ה-20¹¹ ובמאמצים אשר נעשו באותן שנים להעלאתם של חלוצים מרוסיה דרך פרס, עיראק וסוריה אל ארץ-ישראל.

בסוף שנת 1928 הגיע יהודה קופלביץ לדמשק, מתוך כוונה להקים בה את תנועת "החלוץ", דוגמת "החלוץ" הרוסי, אשר חניכיה יישבו את החורן. הוא מצא בה קבוצת נערים הכמהה לדבר ארץ-ישראל זה שש שנים, מאז נסגרו כתי-הספר העבריים. בהצאות וכשיחות הוא סיפר להם על תנועת "החלוץ" העולמי ועל פעילותה בעשר שנות קיומה. הוא תיאר את הנעשה בארץ ואת אורח החיים בקיבוץ. כשנשאל כיצד אפשר להגשים את העלייה לארץ,

הסביר את הצורך בהקמת תנועת "החלוץ" שתכשיר את חבריה להתיישבות.¹²

בעשרה כטבת תרפ"ט, הונח היסוד להקמת תנועת "החלוץ" בדמשק על-ידי חמישה עשר מחניכי תנועת "מכבי",¹³ אשר החלו מכינים את עצמם לקראת עלייתם ארצה, הכשרתם בה וחזרתם אל אדמות החורן. "מגמת הקבוצה היתה להכשיר את עצמה במינימום של זמן ולהגשים את השליחות אשר הונחה ביסוד התנועה ואשר היתה משאת נפשם של החברים: הקמת נקודה קיבוצית באדמות הברון בחורן."¹⁴

חודשים אחדים לאחר הקמת התנועה, כל"ג בעומר תרפ"ט, העפילה ארצה הקבוצה הראשונה של שישה חלוצים מדמשק,¹⁵ אשר כונתה כפי חברי "החלוץ" בסוריה בשם "העליה הראשונה". הם הגיעו לכפר-גלעדי.

על ראשית דרכו של "החלוץ" בדמשק דיווח מנחם לוזיה למרכז התאחדות הספרדים בירושלים: "... זה חמישה חודשים שהתארגנה קבוצה חלוצית ע"פ היוזמה של הח' קופלביץ. עד עכשיו היינו רחוקים מהרעיון החלוצי. למרות שקרובים אנחנו אל מולדתנו ברוח, גם במרחק. תמיד שמענו שעולות קבוצות חלוצים מארבע כנפות הארץ להשתתף בבניין הארץ בכוחם ובדמם, ורוכס ככולם מיהודי אשכנז, ואנחנו מה? כמה ייגרע חלקנו? האין בתוכנו בחורים בעלי מרץ ואידאל שיכולים להיות בונים טובים בין שאר הבונים את הארץ? יש ויש! ... די היה שדרך אגב בא לדמשק הח' קופלביץ והשפיע עלינו בנאומים אחדים לארגן קבוצת חלוצים בדמשק, הנה עכשיו התארגנו 15 איש לקבוצה — כולנו חברי המכבי ותלמידי בית-הספר העברי. עמדה לפנינו שאלת הכשרה: איפה נכשיר את עצמנו בתור חקלאים? מצאנו לנכון לעלות לארץ. להיכנס למשקים של הקיבוץ וללמוד את החקלאות במשך שנתיים, גם בזה עזר לנו הח' קופלביץ למצוא כשכילנו מקומות לעבודה. חצי הקבוצה יצא כבר לעבודה לכפר-גלעדי והחצי השני יוצא לתל-יוסף או אפשר למשק אחר..."¹⁶

בראשית דרכם סברו מייסדי "החלוץ" בדמשק, שמסגרת תנועתם צריכה להישאר מצומצמת, אולם בהשפעת ברל כצנלסון,¹⁷ אשר ליווה את תנועת "החלוץ" בסוריה מראשיתה וסייע לה, שוכנעו החברים בדמשק שיש להרחיב את פעילותה בכל שכבות הנוער. אז הוחלט לצרף גם נערות לשורות התנועה. היתה זאת החלטה מהפכנית באותם ימים, אשר נתקלה בהתנגדות עזה מצד ההורים.

ההחלטה בדבר הרחבת התנועה הצריכה מציאת מקום מפגש לקיומן של הפעולות אשר נערכו עד כה בבתי חברים או בשדות מחוץ לעיר. לשם כך שכרו החברים בכספם בית עזוב בן שני חדרים והכשירו אותו במו ידיהם להיות מועדון "החלוץ".¹⁸

חינוך הנוער בתנועת "החלוץ" בדמשק לעלייה לארץ-ישראל ולהתיישבות בה, נעשה ברוח ארץ-ישראל העובדת. לימוד השפה העברית היה הבסיס אשר עליו הושתתה כל הפעילות החינוכית.¹⁹ שכללה ערבי שירה עברית, ריקודי עם, חגיגת חגי ישראל בצוותא, מסיבות עונג שבת עם קריאה ודיקלום, שמיעת הרצאות, שמירת קשר עם הנעשה בארץ על-ידי קריאת עיתונים דוגמת "דבר", "הארץ", "במעלה", טיולים משותפים ואף מחנות קיץ להכשרה, הן מבחינה רעיונית והן לעבודה.

כמרוצת החודשים הראשונים לפעולת "החלוץ" הצטרפו לשורותיו כ-100 חברים וחברות, שחולקו לחמש כיתות ואשר תוכנית פעולתם כללה: "פעמיים בשבוע לימוד השפה העברית, הקראות והרצאות, פעמיים ספורט כדי לפתח את הגוף אחר יום עבודה קשה, בשבת שיחה כללית, הרצאה, טיולים וכו'".²⁰

בחודש מאי 1930, הוחלט בתנועה, על אף התנגדות ההורים, על אירגון עלייתה מדמשק של קבוצת חלוצים שנייה, בת שישה עשר חברים, אשר אמורה היתה להיקלט בשלושה מקומות בארץ. בקרב חברי "החלוץ" כונתה קבוצה זו בשם "העלייה השנייה".²¹

הרחבת היקף התנועה, אשר יסדה בשנת 1931 סניפים בחלב ובביירות, וכל קשת הפעילות החינוכית שקוימה בה, נעשו על-ידי חברי "החלוץ" הדמשקאים. אולם לא היה בכוחם להרים את המשא לכדם. הורגש צורך דחוף בכואו של שליח מארץ-ישראל. המגעים אשר קוימו למן ייסוד "החלוץ" עם ההנהלה הציונית, הוועד הלאומי, הוועד הפועל של ההסתדרות והקיבוץ המאוחד,²² הביאו בתחילת שנת 1932 לכואם לדמשק של הזוג יוסף וטהורה לוי מקיבוץ נען.²³

ערב יציאתם לשליחות, העריכה הסוכנות היהודית את מצב ההתפתחות של תנועת "החלוץ" בדמשק כמשביע רצון: "החלוץ בדמשק מתפתח יפה... 1. דאגה ללימוד השפה העברית. 2. מאמצים למשוך את הנוער המתבולל ע"י שיעורי ערב וספורט. 3. הכשרת הנוער במקצוע והרמת דרגת חייו. 4. הפעולה לעזרה הדדית, יסוד קופת חולים. 5. עלייה לא"י... הוקמה לשכה לסידור עבודה, הדאגה היא לחברי החלוץ והנוער העובד..."²⁴

עם בואם של יוסף וטהורה לוי לדמשק, הוחלט להעמיק את פעילות התנועה בקרב הנוער העובד אשר עבד בתנאים מחפירים של ניצול בתעשיית ריקוע הנחושת ובבתי-החרושת לייצור סיגריות וגרכיים.

כעבור חודשים אחדים של פעילות חינוכית בקרב הנוער כבר היה ביכולתם של השליחים לדווח לוועדת הקשר בנען: "... חצרנו, אשר לפני שנה או פחות מזה היתה רחבת ידיים, צרה כיום מהכיל אותנו. גם בהחלוץ הצעיר חלה התקדמות ענקית הן בכמות והן באיכות, והורגשה בזמן האחרון תסיסה

להנהלה עצמית... נבחר ועד להחלוץ הצעיר ובו שבעה חברים, אשר מעתה תנהל העבודה אחר הצהריים בכוחות עצמם..."²⁵

אחת הפעולות הראשונות אשר הטביעו את רישומן על חניכי התנועה בתקופת שליחותם של הזוג לוי היתה היציאה למחנה הראשון של "החלוץ" בכפר דומה (15 ק"מ מדמשק), בימי חול המועד פסח.²⁶

לא כל אנשי הקהילה היהודית בדמשק קיבלו בעין יפה וברוח אוהדת את פעילותה הברוכה של התנועה. האמת ניתנת להיאמר, שפעילות "החלוץ" נתקלה בניכור, בחוסר אהדה והבנה מצד ועד הקהילה וההורים, ובהתנכלויות מצד חוגים שונים בקרב הקהילה, אשר לא כחלו אף בשימוש באלימות ובהלשנה לשלטונות כדי לשבש את פעילות התנועה.

שליח מזכירות הקיבוץ המאוחד דיווח בשנת 1933 על מצבה העגום של הנערה חברת תנועת "החלוץ": "מצבה של הנערה הוא קשה מזה של הנער. אין מרשים לה לכוא לבית ההסתדרות, לשם היא באה כמעט בגניבה, אסור לה לאחר ולא, היא עלולה לספוג מלקות מהאב ואפילו מידי האם, ולו גם צעיר ממנה; אחדות מהן התאוננו בפנינו וביקשו עצה כיצד לעלות לארץ. לברוח מהבית הן פוחדות, הוריהן אומרים להן: מוטב שתאסלמנה מאשר לעלות לארץ ולעבוד שם, ובדמשק עובדות הן בכת-חרושת הערביים לטבק ולנחושת או תופרות בכת-מלאכה ערביים, מעלות השחר ועד בוא השמש, ללא שכר מתאים..."²⁷ אין ספק, שהפעילות בקרב תנועת "החלוץ" היתה קרן אור במלוא מובן המלה לאותו נוער עובד, אשר בקושי הרוויח את פת לחמו בתנאי השפלה מצד מעסיקים ערבים ויהודים.

חודשים אחדים לאחר תחילת עבודתם של יוסף וטהורה לוי, הוחלט להעלות לראשונה לארץ גם בנות. היתה זאת החלטה מהפכנית בקרב הקהילה היהודית בדמשק. לחברי התנועה ולזוג השליחים היה ברור, שעליית הבנות לא תעבור ללא תגובה שתזעזע את הקהילה ותערום קשיים על המשך פעילות התנועה. על כן הוחלט, שלפני מועד עליית הבנות יחזרו יוסף וטהורה לוי ארצה.

בי"א כתשרי תרצ"ב (1932) עלתה לארץ-ישראל קבוצה של חמישה מחברי התנועה, ביניהם שתי חברות: ערה מנקי²⁸ ורחל גנזיה.²⁹ עלייתן אכן זעזעה את הקהילה, הביאה למאסרים בקרב חברי "החלוץ", אך הם לא נכנעו והפרשה שככה.

עם חזרתו ארצה של זוג השליחים הראשון, נשארה התנועה שוכ ללא מדריך מהארץ, אולם בוגרי התנועה נשאו בעול קיומה, והפעילות החינוכית לא פסקה.

שליח מזכירות הקיבוץ המאוחד דיווח בשנת 1933 על מצבה של התנועה: "כעוכרן ברחוב היהודים הצר בערב, ובשמעך פתאום שמחת נעורים, שירה

עברית עם רקיעה ברגליים המזכירה את ההורה הארצישראלית — דע לך שהינך על-יד בית ההסתדרות, חצר גדולה ומרווחה, חדרים גבוהים וגדולים מוארים חשמל. רוח אחרת נושבת כאן, ההיפך מזה שראינו במועדונים של אגודות בני העשירים (אמיקל, הכוכב); כחורים מזרחיים לבושי חולצה רוסית רקומה ודוברים עברית במבטא הערבי — מי זרע את הגרעין כאן, ידי מי טיפלו בנערים הללו, איך הוקמה ההסתדרות הזאת, הנקראת החלוץ והנוער-העובד המונה כ-100 חבר וחברה?³⁰ אולם לאחר תקופה של עלייה ופריחה בפעילות תנועת "החלוץ", שנמשכה ארבע שנים, חלה ירידה בממדי התנועה ובהיקף פעילותה. היו לכך סיבות אחדות:

א. בין השנים 35 — 1932 עלו מדמשק כ-2,500 יהודים,³¹ ביניהם היו מאות נערים ונערות חניכי התנועה, וגם כאלה שהיו יכולים להימנות על שורותיה. בעטיו של גל הגירה זה³² התדלדל מאגר הנוער אשר הזין את שורות התנועה. ב. מאבקי הכוח ביישוב בין תנועת הפועלים לבין התנועה הרוויזיוניסטית לא פסחו על קהילת דמשק, ואותן שיטות של אלימות ושינאת אחים יובאו לדמשק. כתוצאה מכך הושחת בשנת 1934 הציוד במועדון תנועת "החלוץ", ומאבקי הכוח על נפשו של הנוער היהודי בדמשק הגיעו לידיעת המשטרה.³³ ג. התנגדות מצד גורמים שונים בקהילה³⁴ ויחס השלטונות הסוריים, הביאו אף הם לירידה בהיקף הפעילות.

אליהו אפשטיין, שליח הסוכנות היהודית לענייני מודיעין מדיני, נהג לשלוח גם הערכות מצב על הנעשה בקרב הקהילות היהודיות שבסוריה ובלבנון: "אחרי תקופה של עלייה ופריחה של התנועה החלוצית בדמשק — שהיתה למקור של אירגון וחינוך של עשרות צעירים וצעירות מהנוער הדמשקאי — הגיעו ימים קשים של ירידה והתפוררות במחנה..."³⁵ בשנת 1936 עלה ארצה המדריך אליהו כהן (שורבה) שריכז את מרבית הפעילות בתנועה, ויאיר חילו (סוכחי חילו) קיבל את התפקיד.

התגברות הלאומנות הסורית, התובעת עצמאות מצרפת, הביאה בשנת 1936 לחתימת ההסכם הפראנקו-סורי על-ידי ראש ממשלת צרפת, ליאון בלוס. פרוץ המרד הערבי בארץ באותה שנה, בואו של המופתי לדמשק והתגברות התעמולה הנאצית בעיר, השפיעו ישירות על מצבם של יהודי דמשק והביאו להגברת הסולידריות היהודית ונכונות לקבל את הרעיון הציוני גם בקרב חוגים שהתנגדו לו קודם לכן.

יאיר חילו ומשה לוזיה חיברו מחזה, שעסק בתופעת האנטישמיות בגרמניה, עם מסר ברור בכיוון של מציאת פתרון לבעיית היהודים בארץ-ישראל.³⁶ ההצגה, שהועלתה בפני הציבור היהודי בדמשק, עוררה הד רב וועד הקהילה הבטיח את עזרתו להמשך קיומה ופעילותה של התנועה.

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה כתב מנחם לוזיה על מצבו של הנוער בדמשק: "אין לנוער שום עתיד. התנועה החלוצית היחידה המתקיימת והמגשימה היא 'החלוץ' בדמשק. אמנם לבטים רבים עברו על התנועה במשך 10 שנות קיומה, והיא רכשה סוף סוף לצידה את אהדת ועד הקהילה. מדי פעם צצות תנועות כפטריות, אך הן עוברות מהעולם. הפעילים בתנועות אלה נכנסים בד"כ לשורות החלוץ."³⁷

עם התמוטטותה המהירה של צרפת בפני גרמניה ב־1940, נכנסה סוריה לתחום השפעתן של גרמניה ואיטליה. מהלך זה גרם לניתוק הקשר עם היישוב בארץ ולהפסקת פעילותה של תנועת "החלוץ" בדמשק, עד לשחרור סוריה ולבנון בחודש יוני 1941, עת התאפשר חידוש הקשר עם הקהילות היהודיות בארצות אלו.

עם השחרור הוחל במחלקת העלייה של הסוכנות היהודית בהכנות לשליחת שליחים, לחידוש הפעילות הציונית ואירגונה.³⁷ בחודש ספטמבר 1941, ערב תקופת החגים, יצא אליהו כהן, חבר קיבוץ חולתה, לארגן מחדש את הפעילות בתנועת "החלוץ" שבדמשק.

מצב הקהילה, כפי שהתגלתה לעיניו, לא השתנה בהשוואה למצב ששרר בה ערב הניתוק. מספר היהודים בה נשאר יציב, כ־6,000 נפש.³⁸ גם מצבה החומרי לא השתנה: "כידוע לכם, קהילת דמשק דלה והעשירים בה נער יספרם. רובם מתפרנסים מעבודות מסחר זעיר, וכולות, סוחרים בחפצים ישנים, מצחצוח נעליים וכו'. עלוב ביותר הוא מצבם של בעלי המקצוע ... ורבים בה הנתמכים ע"י מוסדות הצדקה."³⁹

עקב דעיכת פעילות "החלוץ" בסוף שנות השלושים, והניתוק מהארץ בימי שלטון וישי בסוריה, פשטו אדישות וריחוק בקרב הנוער בדמשק לכל הנעשה בארץ. היה צורך להתחיל את הפעילות הציונית מבראשית.

מהמכתבים ששיגר אליהו כהן אל מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית ניתן ללמוד על הנעשה בקהילה ועל הפעילות הציונית בה: "תיכף לאחר החגים השגנו מקום והתחלנו בהרשמת חברים לתנועה... כמשך 10 הימים הראשונים נרשמו כ־85 חברים וחברות ... מספר הפעילים או יודעי העברית קטן מדי... התחלתי בשיעורי ערב לעברית ולערכית, ופעמיים בשבוע מתנהלות שיחות בשאלות היהדות והארץ ... יש קשיים רבים ונוער רב אינו רוצה לשמוע מהארץ, לא מתוך איזה שינאה למפעלנו, אלא פשוט מאוד, הוא אינו רואה כל צורך בה למצבו הפרטי, ולכן ברור ששאלת עמנו אינה עומדת אצלו על הפרק. המצב שנוצר בעיראק לפני כמה חודשים וכל הפרעות ביהודים [פרעות רשיד עאלי אלכיליאני ביוני 1941] אינו משמש דוגמא או איזה דחיפה לפקחת עיני היהדות כאן ... לעת עתה ברור דבר אחד, שדה פעולה רחב מונח לפנינו ... היה טוב ורצוי להגדיל את השפעתנו והסברתנו

כאן, זה אומר להשתדל להכניס מורים לבית-ספר "אליאנס" שמתחנכים בו כיום כ־1,000 — 1,200 נער ונערה. צריך להחדיר את השפה העברית בין הנוער וללמדו לפחות את ההיסטוריה של עמנו. כל זה יכול להזין קצת את הקרקע בנפש הנוער להדרכה לקראת פעולה ועליה חלוצית..."⁴⁰

חודשים אחדים לאחר תיאור זה של הבעיות שהוא ניצב בפניהן, כבר היה באפשרותו לדווח על התקדמות בפעילות התנועה: "מדי ערב נרשמים חברים חדשים לשיעורים ללימוד השפה ואין באפשרותי לקלוט אותם... בקרב חלק מהחברים מתחילה התסיסה לעלות ארצה. התחלנו לארגן קבוצה ואעבוד אתה באופן מיוחד ונעבור על כמה נושאים הקשורים לעתידם בארץ..."⁴¹ אולם חרף התיאור המעודד של חידוש פעילותה של תנועת "החלוץ", האמת ניתנת להיאמר, שלא זאת היתה התמונה הכוללת לתיאור מצבו של מרבית הנוער היהודי בדמשק. תנועת "החלוץ" ותנועת "המכבי", שאף היא חידשה את פעילותה, הקיפו רק חלק קטן מקרב הנוער.⁴² רובו חי ללא כל יד מכוונת, כשהוא טרוד בבעיות מלחמת הקיום היום-יומית. ישראל אילנאה שליח הסוכנות, אשר פעל בסוריה בשנים 43 — 1942, שלח תזכירים עגומים על מצב הנוער בדמשק.⁴³

לגורמים הנוגעים בארץ היה ברור, שללא תוספת שליחים, לא ניתן יהיה להגדיל את שורות התנועה ולהרחיב את הפעילות הציונית. המפנה בא במחצית השנייה של שנת 1943 ובחודשים הראשונים של שנת 1944, עת החלו להגיע לקהילות בסוריה ובלבנון מספר שליחים מהארץ, במסגרת המאמץ החינוכי המרוכז שעשה היישוב, כדי להרחיב ולהעמיק את הפעילות הציונית.⁴⁴

באביב שנת 1944 הגיעו מנשה בכיוף⁴⁵ ורבקה קוזבינר⁴⁶ לדמשק, לפעול יחד עם אליהו כהן במטרה להרחיב את מסגרת התנועה, שתקיף את מרבית הנוער הדמשקאי שכ־1,300 מבניו למדו בבית-הספר "אליאנס". הנהלת בית-הספר "אליאנס", בו לימדו השניים עברית, התנגדה לפעילותה של תנועת "החלוץ" ולרעיונות שלמענם היא חניכה. על-מנת לעקוף קושי זה, הציעו השניים להנהלה להקים תנועת צופים. הצעתם התקבלה, ובמסווה של פעילות צופית הוחדרו רעיונות "החלוץ".

גולות הכותרת של פעילותם הציונית בקרב הנוער היו: קיום חגיגות "חג הביכורים"⁴⁷ בחצר בית-הספר "אליאנס" בשנת 1944; הסמינר ל-40 מדריכים מקומיים, שנערך בקיץ של אותה שנה בכפר הדרוזי אירנה, שבמורדות החרמון⁴⁸ ושלחת עשרות חניכים למחנות הכשרה בארץ.⁴⁹ תוך כוונה שבתום לימודיהם כאן הם ישובו לדמשק ויעסקו בהדרכה. במרוצת שנת 1945 הגיעה הפעילות הציונית בדמשק לשיאה. מאות נערים

ונערות נטלו בה חלק, תוך שהם מגשימים כפועל, בעלייתם ארצה, את מטרות הציונות.

השינוי הפוליטי שהתחולל בסוריה, דהיינו תהליך סיום המנדט הצרפתי שהיה מלווה בהתגברות הלאומנות הסורית, שאחד מביטוייה היה התפרצות מעשי איבה כנגד היהודים — בחודש מאי 1945 התנפלו פורעים על הגיטו היהודי,⁵⁰ ובחודש יוני נרצח מנהל ביה"ס "אליאנס" — וההסתה נגד התפתחות המפעל הציוני, הביאו להגברת זרם ההעפלה לארץ. במרוצת שנת 1945 התנהל מבצע "עליית האלף",⁵¹ אשר הביא לעליית מרבית הנוער היהודי מדמשק, כחלק מכלל ההעפלה מסוריה ולבנון שהגיעה בשנה זו לשיאה.⁵² הגיטו היהודי היה בתהליך של התחסלות. תהליך זה הביא לידי כך שבסוף שנת 1945 פסקה, למעשה, הפעילות הציונית בתנועת "החלוץ" בדמשק.⁵³

לפעילותה של תנועת "החלוץ" בדמשק במשך כל שש־עשרה שנות קיומה נודעה השפעה מרחיקת לכת על גורלה של הקהילה, שכן חרף המציאות בה היא פעלה — מחסור במדריכים מהארץ, מחסור באמצעים חומריים, התנכלות מצד השלטונות, ובמחצית הראשונה לפעילותה גם ניכור, חוסר אהדה והבנה מצד פרנסי הקהילה וחלק מהציבוריות היהודית — היא זכתה לראות בהגשמת הרעיון שלמענו היא חינכה: חיסול מרבית גלות סוריה ועלייתה ארצה עוד לפני קום המדינה.

1. מאחר שבדמשק לא נערך בתקופה הנדונה מפקד אוכלוסין, אין בידינו נתונים דמוגרפיים מדויקים. אברהם אלמליח, שהיה ממייסדי ביה"ס העברי בדמשק ומנהלו הראשון, העריך שבשנת 1911 חיו בדמשק כ־17,000 יהודים. ראה: אלמליח אברהם, היהודים בדמשק ומצבם הכלכלי והתרבותי: 19.
2. "קול קורא, חמש שנים לקיום הסדרות החלוץ בדמשק". ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 1, עמ' 62-63.
3. על ביה"ס העברי וגן הילדים, שמנו עם היווסדם כ־500 תלמידים, ראה: אלמליח, הערה 1 לעיל, עמ' 35-37.
4. על מוסדות החינוך העבריים בדמשק ראה: בורלא, יהודה, "כית-הספר העברי בדמשק" בתוך: קמחי, תרפ"ט: 175-177; נאמן, מ"ח, "על סניף שהיה קיים מחוץ לתחום", שם: 177-180; לבני, יצחק, "חרות בתוך עבדות", שם: 182-183.
5. "קול קורא, חמש שנים לקיום הסדרות החלוץ בדמשק", ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 1.
6. נאמן, מ"ח, בתוך: קמחי, תרפ"ט: 178 (וראה הע' 4).
7. בורלא, יהודה, שם, עמ' 177.
8. ראה מכתבו של בורלא יהודה, כ' כאדר תרפ"ב, א.צ.מ. S 2/628.
9. ראה: "קול קורא, חמש שנים לקיום הסדרות החלוץ בדמשק", ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 1, עמ' 62-63; דוד כנעני, שליח הקיבוץ המאוחד, העריך שבשנת 1932 מנתה הקהילה בדמשק כ־5,000 נפש. ד[וד] [כנעני], ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חר"ל — סוריה — מיכל 17 תיק 88.
10. עדות עבאס אברהם, א.ת.ה. עדות מס' 3123, עמ' 1.
11. על נסיונות ההתיישבות בחורן, ראה: אילן, 1982: 45-56; הנ"ל, תשמ"ה: 287-293.
12. על שליחותו ופעילותו של יהודה קופלביץ בדמשק, ראה: על הגבעה, חוברת לזכרו של יהודה אלמוג. כפר-גלעדי, 31.8.73 מס' 101.
13. על טכס ייסוד תנועת "החלוץ" סיפר אברהם עבאס בעדותו בא.ת.ה., עדות מס' 3123 עמ' 1: "בחדר אפל ישבנו כדי שההורים לא ירגישו בדבר. על מנת להיות בטוחים בשמירת הסוד, הוציא אחד הבחורים חבל מכיסו, והכל החזיקו בו ביד ונשבנו לשמור סוד, לשמור אמונים למולדת, לעלות לארץ, לעבוד בחקלאות ולפעול לשם ייסוד קיבוץ בחורן. את החבל גזרנו לחתיכות לאות ולסמל, שכל מי שיפר שבועתו גופו יגזר לגזרים כחבל הזה..." העדות מובאת בספרה של ברכה חכם (1960: 169).
14. עבאס אברהם, "ערכים אשר עמדו במבחן". המעורר שבת תשט"ו (1955): 11. יש לומר, שרעיון ההתיישבות בחורן במקום התיישבות בא"י שממערב לירדן, התקבל בגישת מעורבים ע"י חברי "החלוץ" בדמשק. עיסוק בחקלאות ועוד בחורן, עם כל

- ההקשרים האסוציאטיביים שמעורר שם זה בקרב יהודי סוריה, גרם להסתייגות מהרעיון; אולם באין ברירה התקבל רעיון ההתיישבות בחורן, תוך תקווה שבמשך הזמן ישתתפו בוגרי "החלוץ" בדמשק גם ביישובה של הארץ שממערב לירדן.
15. השישה היו: אברהם עכאס, יעקב סעד, אברהם דניאל, קמל מואס, יצחק יפה ושמעון חדיד (ברזולי). על העפלתם ארצה של חברי הקבוצה הראשונה, ראה: עדות עכאס אברהם בא.ת.ה. עדות מס' 3123, עמ' 2; דניאל אברהם, "תנועת הנוער העובד בדמשק", במעלה גליון מס' 15 (1932): 4.
16. מכתבו של מנחם לוזיה אל מרכז התאחדות הספרדים בירושלים, כ"ו תרפ"ט (25.6.29). ראה: אברהם חיים, "תעודות לפעילות ציונית וחברתית בקהילות סוריה ולבנון", בקובץ: הגות עברית בארצות האיסלם (ערכו מנחם זהרי ואחרים), ירושלים תשמ"ב: 298-299.
17. עדות עכאס אברהם א.ת.ה. עדות מס' 3123, עמ' 3.
18. על חנוכת מועדון "החלוץ", ראה: יהדות סוריה, עליית ילדים, עמ' 27-30.
19. על הפעילות החינוכית אשר התקיימה כראשית פעולת "החלוץ", ראה במכתבים שכתב מנחם לוזיה אל מר גולדשמידט אשר היה מורהו לעברית בבית-הספר של "אליאנס" בדמשק, בשנת 1928. כט"ו באלול תר"ץ (8.9.30) הוא תיאר במכתבו את פעילות "החלוץ": יום שני הכתבה, יום שלישי — תולדות ישראל, יום רביעי — קריאה, יום חמישי — ישיבה כללית, יום שבת חגיגת מלאה". ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531), סוריה, תיק מס' 1.
20. ראה: מכתב למערכת "דבר", כ"ג בחשוון תרצ"ב, מאת אלפיה, מרכז הסתדרות "החלוץ" בדמשק, שם, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 1, מכתב מס' 69; מכתב לברלס מאלפיה, ג' בחשבון תרצ"ב: "כיום הסתדרות מונה כ-100 חבר וחברה..." א.צ.מ. 6/2398 S.
21. על אירגון עלייתם של שישה עשר הבחורים, ראה: מכתבו של אלפיה אל חברי "החלוץ" בכפר-גלעדי, ט"ו באייר תר"ץ, ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531), סוריה, תיק מס' 1. על חבלי קליטתם של אנשי "העלייה השנייה" מקרב חברי תנועת "החלוץ" בדמשק, ראה: "יומן קבוצת הדמשקאים סניף הרצלית, העלייה השנייה 25.3.30" מאת יוסף קוסטיקה אשר היה אחראי לקליטתם של החברים בארץ, שם עמ' 78 ואילך, וכן: שם, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 3.
22. על הקשרים עם המוסדות האלה ראה שם, חטיבה III 38 (531) סוריה, תיק מס' 1. על קשרי "החלוץ" בדמשק עם הקיבוץ המאוחד, ראה: צור זאב (1979: 95-96).
23. על בואם של יוסף וטהורה לוי לשליחותם בדמשק הודיע אליהו כהן במכתב למוזכרות הקיבוץ המאוחד בשנת 1932. ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חו"ל, מיכל 17, תיק 88.
24. מכתב מ-14.12.31 — א.צ.מ. 2398 / S6.
25. ראה: מכתבו של יוסף לוי לוועדת הקשר בנען, ו' באייר תרצ"ב, יהדות סוריה, עליית ילדים, עמ' 43.
26. מכתבם של יוסף לוי ומנחם לוזיה לוועדת הקשר בנען, ו' באייר תרצ"ב, שם: 44.
27. ראה במכתבו של דן[ד] [כנעני] משנת 1933. ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חו"ל — סוריה, מיכל 1 תיק 4, עמ' 3; על התנגדות ההורים: כהן אליהו, "החלוץ הצעיר בדמשק", במעלה גליון מס' 6 (103) (1935): 10.
28. עדות ערה (נען) — ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חו"ל, סוריה, מיכל 32.

29. רחל גנזיה, "הנערה הסורית שותפה", המעורר, אדר תשט"ו (1955): 27-28.
30. ר' הערה 27 לעיל.
31. המספר לקוח ממכתבו של אליהו כהן לאליהו דובקין מה-14.12.41. א.צ.מ. S 6/1959.
32. בחזור למזכירות הקיבוץ המאוחד מכ"ט בחשון תרצ"ה (11.11.34), תיאר אליהו כהן את מצב ההגירה מדמשק: "המצב לא יתואר, חוסר עבודה איום, משפחות בעלות 6 נפשות ויותר מסתובבות ברחובות מחוסרי כל. ההגירה רבה, הרחוב היהודי זוכר היום את ימות ההגירה לאמריקה, אלא שהפעם בצורה יותר רחבה. מיום ליום הרחוב הולך ומתרוקן. אין אוטובוס עוזב את דמשק בלי נוסעים יהודים...". ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חו"ל, מיכל 1 תיק מס' 3, עמ' 27.
33. ראה במכתב: "אל חכרינו בת"א מהמדריך אליהו כהן", מכ"ד בשבט תרצ"ד. ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, חטיבה III 38 (531), סוריה תיק מס' 1, עמ' 74.
34. במכתב מה-4.12.31: "ההסתדרות הצעירה הזאת סובלת מאד מרדיפות מצד אדוקים המוסרים את החלוצים למשטרה כבולשביקים". א.צ.מ. S 6/2398.
35. ראה מכתבו של א[ליהו] א[נפשטיין] "למצב החלוץ בסוריה" מה-10.7.34. ארכיון הקיבוץ המאוחד, חטיבה 2 חו"ל, מיכל 17 תיק 88. בין הסיבות שמנה אליהו אפשטיין למצבו הקשה של "החלוץ" בדמשק היו: "עליית החברים הפעילים של הסניף ארצה מבלי להשאיר משמרת חדשה במקומם". והמאבקים עם תנועת בית"ר על נפשו של הנוער הנתר מחוץ לכל מסגרת ארגונית. על המאבקים בין תנועת "החלוץ" לתנועת בית"ר ראה: מכתבו של א[ליהו] א[נפשטיין] מה-30.7.34. שם; מכתבו של אליהו כהן, "חזר מס' 6" למזכירות הקיבוץ המאוחד, כ"ט בחשון תרצ"ה (11.11.34). שם, חטיבה 2 חו"ל, מיכל 1 תיק מס' 3, עמ' 23-26.
36. יאיר חילו, "ההצגה הגדולה", יהדות סוריה, עליית ילדים: 49-51.
37. מכתבו של מנחם לוזיה אל מר גורדון מה-13.1.39. א.צ.מ. S 32/799.
- 37א. על ההכנות לשליחת השליחים לחידוש אירגון הפעילות הציונית בסוריה ובלבנון, ראה א.צ.מ. S 6/1959.
38. המספר נמצא במכתב ששלח אליהו כהן אל אליהו דובקין בכ"ד בכסלו תש"ב (14.12.41). א.צ.מ. S 6/1959. גם יצחק בן-צבי העריך, שבשנת 1937 מנתה קהילת דמשק כ-6,000 נפש (בן-צבי, תשכ"ט: 108).
39. מכתבו של אליהו כהן לאליהו דובקין, כ"ד בכסלו תש"ב (14.12.41). א.צ.מ. S 6/1959.
40. מכתבו של אליהו כהן "לכ' הסוכנות היהודית לא", מחלקת העלייה, לידי הח' דובקין", מה-1.11.41. א.צ.מ. S 6/1959.
41. מכתבו של אליהו כהן לדובקין מה-17.2.42. א.צ.מ. S 6/1959.
42. בחודש מרץ 1943 הקיפה התנועה כ-150 חברים. תזכיר של ישראל אילנאה מה-5.3.43. א.צ.מ. S 6/1959.
43. מובאות מהדו"ח ראה בנספח: "מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1942-1946", הערה 18.
44. התכתבויות, דוחות ופרטים נוספים הקשורים בפעילות השליחים, ראה: א.צ.מ. S 6/1959.
45. על מנשה בכיוף ראה בגוף היומן, בפרק "כמחלקה הסורית של הפלמ"ח", עמ' 86 הערה מס' 119.

46. רבקה קוזבינר — בגוף היומן, בפרק: "בשליחות המוסד לעלייה ב'", עמ' 114 הערה מס' 181.
47. על חגיגת "חג הביכורים" — בעדותה של רבקה כשדן, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי הגיטאות, עדות מס' א/03109, עמ' 7-8.
48. על הסמינר בכפר הדרוזי אירנה, ראה: שם, עמ' 8; דו"ח שמואל סבוראי, לסיום שליחותו כמרכז פעילות השליחים מטעם מחלקת העלייה של הסוכנות, א.צ.מ. 6/1959 S: עדות מנשה הראל (בביוף) בספר יהדות סוריה, עליית ילדים: 57-59.
49. על מחנות ההכשרה בארץ, ראה א.צ.מ. 6/1959 S, 32/799 S.
50. על ההחמרה במצב הפוליטי של יהודי דמשק ראה א.צ.מ. 6/1959 S.
51. על מבצע "עליית האלף" ראה בנספח: "מבוא להעפלה מסוריה בשנים 1942-1946".
52. ראה שם: ההעפלה בשנת 1945, עמ' 141-146.
53. עזיבתה של רבקה כשדן לביירות מסמלת את סיום הפעילות הציונית בתנועת "החלוצ" בדמשק: "באוגוסט 1945 התחלנו להיות מבוקשים מאד ע"י המשטרה המקומית בדמשק, וגם לבולשת הבריטית נודע על פעולתנו... בסופו של דבר, לאחר שרוב ילדי דמשק וחלק גדול מילדי חלב הועברו לארץ ... התברר שלא נוכל להמשיך יותר בפעולה בדמשק..." עדות רבקה כשדן, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי הגיטאות, עדות מס' א/03109, עמ' 7.

פרקי יומן / שלמה קוסטיקה

ניסיון העלייה הראשון לארץ

טרם סיימתי את שנתי השלוש-עשרה, בשנת 1933, כבר היה ברור למשפחתי שעלי לעקור מדמשק לארץ-ישראל, אל קרובי ואחי שהקדימוני למעלה משבע שנים. בקוצר רוח חיכיתי ליום הזה, שסוף סוף הגיע. אחי יוסף לקח חופשה מעבודתו בעיריית יפו, קיבל דרכון ובא לדמשק לבקרנו. בוקר אחד הודיע לנו יוסף על נסיעתנו. כל ההכנות נשמרו בסוד, עד אותו יום. הבשורה הקפיצתני משמחה וגם את בני דודי הקטנים. כל הקרובים התכנסו בביתנו כדי להיפרד. אברהם עבאס,¹ אשר תכנן עם יוסף את התוכנית של הברחת הגבול, היה צריך להילוות אלינו עם ארוסתו אולגה, בת דודי. בצהרי היום היה עלינו לצאת לדרך. נפרדתי מאמי ומהקרובים, ובייחוד קשתה עלי הפרידה מכלבי הקטן ג'ולי אשר גידלתיו מקטנות. יוסף ואברהם הסיעונו בעגלות אל ה"מרגיה",² שם עלינו על אוטובוס מיוחד. נפרדנו מיוסף, ששכר לו טקסי מיוחד כדי להגיע לפנינו לכפר-גלעדי, להודיע על בואנו, וגם כדי לשלם שכר לארבעת המבריחים הערבים שנסעו עמנו, ויצאנו לדרך.

קבוצתנו לא היתה גדולה, ומנתה עשר נפשות: אשת דודי לטיפה, חמשת ילדיה: יוסף, דוד, עדינה, אורה ועליזה (הגדולה מבין הילדות היתה בת שתים-עשרה והקטנה ביותר בת שנתיים), אברהם עבאס, אולגה בת דודי, אחי רחמים – הגדול ממני בשנתיים – ואני. את העיר קוניטרה עברנו מבלי להתעכב, ובהגיענו לנהר הבניאס, נעצר

1. אברהם עבאס 1911-1958 היה ממניחי היסוד של תנועת "החלוץ" בדמשק. עלה ארצה בשנת 1929 בקבוצה הראשונה של חברי "החלוץ" והצטרף לקיבוץ כפר-גלעדי. כעבור זמן קצר חזר לדמשק לאירגון הפעילות בתנועת "החלוץ" ושהה שם עד לשנת 1934, עת חזר ארצה. בשנת 1941 יצא לשליחות בסוריה במסגרת פעולות "השיתוף" עם הבריטים בזמן מלחמת העולם השנייה. עם סיום פעולות אלה, בשנת 1943, עסק באירגון ההעפלה בחלב. בשנת 1949 נבחר כחבר הוועד הפועל של ההסתדרות. אברהם עבאס נבחר לכנסת השלישית מטעם מפלגת "אחדות העבודה" ופעל בה עד יומו האחרון.
2. ה"מרגיה" – הכיכר המרכזית בדמשק. ידועה גם כ"כיכר התליות". לידה התחנה המרכזית.

האוטובוס על ידי ג'נדרם (שוטר). כיוון שלא עוררנו בעיניו כל חשד, הוא נתן לאוטובוס להמשיך בדרכו. מרחוק נשקף לעינינו פסל האריה שעל קבר טרומפלדור, וממש הרגשנו את הקירבה לארץ. על-פי בקשת המבריחים עצר האוטובוס לפני הכפר בניאס. ירדנו ממנו, סטינו מהכביש והובלנו על-ידי המבריחים לתוך פרדס, שם כונסנו בתוך סוכה רעועה ששימשה, כנראה, כבית אריזה. שכבנו על מיטת עץ ועל שקים שהיו פזורים על האדמה. השמש נטתה לערב, והיינו רעבים מאוד. אני ואורה התחמקנו החוצה, קטפנו כמה תפוזים והשקטנו בהם את רעבוננו. החושך עטף את הפרדס. שלושה מהמבריחים הלכו, ורק אחד נשאר לשמור עלינו. שכבנו במנוחה כדי להתכונן לקראת הדרך הארוכה כשלתע החרידונו ממנוחתנו קולות וצעקות. אברהם הופיע וסיפר, כי דבר הברחתנו נודע בכפר הקרוב וארבע קבוצות הניצות ביניהן מחכות לנו בשערי הפרדס. אלה היו מתואלים.³ כל קבוצה דרשה להובילנו ולא – תסגיר אותנו לידי המשטרה. זועזענו מהקנוניה. ברגע שכה היינו קרובים לשערי הארץ, מצאנו את עצמנו אבודים. פחדנו מפני התנפלותו של האספסוף עלינו. הלב דפק בחוזקה. חיכינו כל רגע להתנפלות או לבואה של המשטרה כדי לאסרנו, אך אברהם הציל את המצב. הוא ניגש לקבוצות הניצות והציע להן פשרה: כל קבוצה תשלח איש והם ילוונו עד תחשיבה,⁴ ואם לא – אנו נסגיר את עצמנו לידי המשטרה. מחוסר ברירה אחרת התקבלה הצעתו, ואנו התאוששנו.

דוד ויוסף הקטנים נישאו על כתפי המבוגרים, אך עליזה בת השנתיים פרצה בזרועות אמה בבכי מר, שהרעיד את כל הסביבה. אמה ניסתה לחלוץ לה שד כדי להפסיק את הבכי, אך ללא הועיל. הבכי הלך וגבר עד כי נשקפה סכנה לכולנו. דרך צחוק יעצנו לאמה לזרוק אותה, כנטוש הגר את בנה. התרחקנו במהירות מהכביש הסורי, אם כי החושך היה כבד מאד. המבריחים הלכו לפנינו, ואחד מהם נשאר מאחור כמאסף. לשאלתנו אם הדרך עדיין רחוקה, ענו המבריחים: "כמרחק עישון סיגריה אחת". אחר שעת הליכה נוספת קיבלנו שוב אותה תשובה. ירדנו ועלינו הרים, לא פעם מעדנו ונפלנו ארצה. אנשי החלוץ נהגו להקדים את השיירה בהרבה, אך מדי פעם הופיעו כדי לבדוק אם הכול בסדר. באמצע הדרך נעצרה כל השיירה. המתואלים הנוכלים דרשו מאיתנו שנשלם להם בריבמקום את

3. מתואלים – כינויים של המוסלמים השיעים החיים בדרום לבנון ובצפון הבקעה.

4. תחשיבה – שמו של קיבוץ כפר-גלעדי בפי ערביי הסביבה, על שם צריף העץ (בערבית חשב פירושו עץ) שהיה המבנה הראשון של הקיבוץ. הצריף שימש לפני כבית-כנסת של המושבה מחניים. משנעזבה המושבה, הועבר הצריף בשנת 1917 לכפר-גלעדי.

כל הכסף בטענה, שמחוז חפצנו קרוב. הם מיאנו לזוז, אף-על-פי שסוכם שיקבלו את שכרם מידי יוסף רק בכפר-גלעדי. אברהם שידל אותם בדברים ואף נשבע, שאין בידינו כל כסף וכי הכסף נמצא אצל יוסף. המתואלים טענו, שהם פוחדים שכאשר נגיע, לא נשלם להם. היינו במיצר. פחדנו פן ישדדו מהילדות והנשים את עגיליהן ותכשיטי זהב אחרים. גם הפעם הציל אברהם את המצב בהציעו להם, ששניים מהם ילכו עם אחי רחמים לכפר-גלעדי, ולאחר שיקבלו את הכסף, ישרקו שריקת סימן לשניים האחרים שיחכו איתנו לא הרחק מהקיבוץ.

משנתרה בעיית הסחטנות, המשיכה השיירה בדרכה. שניים מהמתואלים יחד עם רחמים הלכו לפנים. לאחר הליכה במשך חצי שעה רבצנו על האדמה לרגלי הקיבוץ כדי לחכות לשריקה. החושך מסביב היה כבד מאוד, וקולות תנים החרידונו מדי פעם בפעם. כל הקטנים נצמדו לחיק אמם, מתחת לשמיכה שנפרשה עליהם. משבושש הסימן לבוא כפי שהוסכם, יצאו אברהם ואחד המתואלים לבדוק מה אירע. רק מתואלי אחד רבץ לפנינו והחזיק בידו נבוט (מקל) גדול. שוב הרגשנו את עצמנו בודדים ומופקרים. כגבור הציפיה רציתי להיות גיבור ולהגיע בעצמי לכפר-גלעדי. הצעתי לאולגה, שהיתה גדולה ממני בשמונה שנים, שנלך יחד, ואם לא נגיע למחוז חפצנו, נחזור על עקבינו. אחזנו איש ביד רעותו וצעדנו באיטיות לעבר ההר תוך ספירת צעדינו. חוסר כל שביב אור והחושך הרב ריפו את אומץ לבנו. הסתובבנו ושברנו על עקבינו אגב ספירת הצעדים. כאשר הגענו לסוף הספירה, לא מצאנו את השיירה. פנינו בקריאות אך לא נעינו. אימה אחזתנו. שוב קראנו, והפעם שמענו את קולה החלוש של אשת הדוד. התקרבנו בשמחה והצטרפנו לשיירה.

כעבור זמן-מה נראו מבעד הלילה האפל מספר דמויות שחורות שהלכו וקרבו אלינו. לא ידענו מי הן. האם אלה שודדים הבאים להתנפל עלינו? אשת הדוד אמרה, שאלה בוודאי אנשי הקיבוץ, הבאים בליוויית המבריחים לקחתנו מכיוון שאנו עייפים מאוד. הסכמנו עימה כי ראינו בברור דמויות של בהמות מתקרבות. שמחה ופחד פקדונו, אך נשארנו מכוונסים במקומנו עקב חשש וספיקות.

לפתע הופיע לידנו פרש רכוב על סוס אביר. רגלי הסוס עמדו לרמוס אותנו. היה זה פרש ממשטרת הגבול הארצישראלית שנהם עלינו בקולו הגס: "קומו כלבים בני כלבים!" שטף הקללות לא פסק מפיו; הוא דרך את רובהו, והאיץ בנו לקום וללכת אחרי הסוס. אשת הדוד פתחה בתחנונים, והילדים בכו עימה. ראשה, אשר היה עטוף במטפחת, וגופה הכפוף למחצה, שיוו לה דמות של אישה זקנה. "קומי זקנה בלה", הוא רעם עליה שנית בקולו.

קמנו ממקומנו כשאנו רועדים מפחד וצעדנו לפניו. בינתיים הגיע אלינו פרש שני כשהוא מוביל לפניו את שני המברחים ואת אברהם כשהם כבולים. הילדים הקטנים הועמסו על כתפי המבוגרים. פרש אחד רכב לפניו, שני רכב מאחור ואנחנו צעדנו באמצע. לכל אורך הדרך זורזנו בגסות כדי להדביק את קצב פסיעות הסוסים. המתואלים קיבלו חבטות מקתות הרובים.

הדרך שהובלנו בה היתה בוצית ברובה, ואנו שקענו בתוך הרפש והתקדמנו בכבדות. אכן, את גלות בבל דימייתי לעצמי, כשאנו, החלשים, מובלים יחפים בתוך הבוץ והם רכובים על סוסים, חמושים וחזקים. בדרך שאל הפרש לשמותינו, ולבסוף שאל איזה קירבה ישנה בינינו לבין יוסף אחי שעבר את הגבול בעזרת הדרכון. ענינו שהוא בן דודנו. הם שאלו אם הוא האיש שהביאנו. ענינו כי המתואלים הם שהביאנו. הגענו לכפר אבל⁵ אחר חצות, כשאנו עייפים ורעבים מאוד. השוטרים הכניסונו לביתו של מוכתר הכפר.

המוכתר פקד לפרוש לנו שטיחים על האדמה כדי לשבת. שני המתואלים התיישבו על הדיוואן (ספה) שעמדה מתחת לחלונות המוגפים בתריסי עץ. רחצנו את רגלינו ופנינו, וביקשנו משהו לאכול. חיכינו כשעה עד שהאוכל הוגש לנו. בינתיים הקטנים נרדמו, והשוטרים החלו לחקור את הגדולים. פחדתי מאוד שמא יקראו גם לי לחקירה, מפני ששמעתי שמאיימים על האנשים ברובה, אך לבסוף חקרוני בלי איומים. הם רצו שנודה, כי יוסף הוא האיש שהביאנו הלום, אך אנו הכחשנו.

האוכל הגיע, מגִדְרָה⁶ ופיתות דקות, ואכלנו בתיאבון רב. עם סיום הארוחה נלקחו שני המתואלים לחקירה, וכעבור זמן קצר הם שבו למקום. לפתע הם פתחו את החלונות וזינקו החוצה. השוטרים אשר שהו בחצר החלו לדלוק אחר הבורחים תוך הקמת רעש רב, אולם כעבור זמן קצר הם חזרו בידיים ריקות. לדעת אברהם, הבריחה היתה מעשה מבוים שהוסכם עליו מראש תמורת שוחד.

עם עלות השחר חיכה לנו המוכתר בחוץ עם כד מים. הוא יצק על ידינו מים לרחיצת הפנים והידיים. הוגשה לנו ארוחת בוקר, פיתות וחלבה. ארזנו את צרורתנו העלובים, הודינו למוכתר ונפרדנו מעליו ומאנשי ביתו. יצאנו לדרך מלווים על-ידי שני הפרשים, אחד הלך לפניו והשני מאחורי השיירה. אברהם נשא את עליזה הקטנה. ירדנו מגבעת כפר אבל אל

5. כפר אבל — כפר ערבי ששכן בין קיבוץ כפר-גלעדי והמושבה מטולה.

6. מגִדְרָה — תבשיל ארוז ועדשים.

הכביש המוביל לכפר חֶלְסָה.⁷ מצד מערב התנשאו כפר-גלעדי, תל-חי וקבר טרומפלדור. עצוב היה לראות יישובים עבריים כה קרובים מבלי יכולת להיכנס אליהם. בצד הכביש ניצב שלט ובו כתובת עברית: "ראש-פינה", עם חץ המורה את הכיוון. רצייתי למשו, אך הוא נעלם מאחורי גבי. בכפר חֶלְסָה היה יום שוק. ערבים רבים הצטופפו עם בהמותיהם במגרש ריק שסמוך לו התנוסס בניין המשטרה. נכנסנו לחצר גדולה ומשם לבניין עצמו. להפתעתנו, ראינו את אחי רחמים יושב על ספסל וממתין. הוא סיפר לנו את אשר קרהו. הוא הצליח להגיע עם המתואלים לכפר-גלעדי, להיכנס פנימה ואף לישון בעליית הרפת. יוסף שילם לשני המבריחים את הכסף, והם חזרו להביאנו, אלא שאך יצאו מחצר המשק, הופיע מולם משמר חיילים. זה שקיבל לידיו את הכסף הצליח לברוח, אך השני נתפס וסיפר את דבר בואו ושיוסף הוא שאירגן את הכול. המשמר דרש מאנשי הקיבוץ להסגיר לידיו את יוסף ורחמים. באין ברירה הם הוסגרו. כל איש ישב בפינה אחרת כדי למנוע אותנו מלשוחח, אך כבר היה מוסכם בינינו כיצד להתנהג בחקירה. גם יוסף הובא, ודרכו נלקח ממנו. רק אחר הצהריים קיבלנו אוכל, חלבה ופיתות. זה היה האוכל הקבוע שקיבלנו כאן יום יום. לפנות ערב הגיעה מכפר-גלעדי עגלה ובה שני חברים לבושים חולצות כחולות ומכנסי חאקי שהביאו לנו ככרות לחם, גבינה לבנה, חמאה, חלב וריבה. סעדנו ארוחת ערב מתוצרת עברית. את רוב האוכל השארנו ליום המחרת.

בערב הכניסוני עם רחמים ואברהם לתוך תא מסורג שבו ישנו שני ערבים. כל אחד קיבל מזרן מזוהם ושתי שמיכות. בפינת התא עמד סיר גדול ומזוהם לעשיית צרכים. אחר שהחלפנו מלים אחדות עם הערבים, התקרבו אליהם כדי לשמוע סיפורי מעשיות. השוטר התורן הציץ בנו מדי פעם בפעם דרך סורג הדלת, להיווכח שהכל בסדר. את הנשים והילדים הקטנים העלו ללון בקומה השנייה של הבניין, ושוטרת שמרה עליהם כל הלילה. עם עלות השחר שוחררנו מהתאים ונפגשנו יחד.

ארבעה ימים היינו עצורים במשטרת חֶלְסָה. חיכינו עד שיגיעו ניירותינו מדמשק. תנאי המעצר לא היו קשים, ונהנינו מחופש רב. הורשה לנו לצאת לחצר ולהסתובב בה כאוות נפשנו. ישבנו ליד מפתן הבניין והסתכלנו בצימאון בכל אשר התרחש מסביב. הרי נפתלי נשקפו מצד מערב, והיו כל כך קרובים ויפים עד כי עלתה בי המחשבה שאני יכול לברוח ולהגיע דרכם לכפר-גלעדי.

7. חלסה — יישוב בדווי שהיתה קיימת בו תחנת משטרה בתקופת המנדט הבריטי. במקומו נוסדה העיירה קרית-שמונה.

הטלפון צילצל מדי פעם, והשוטר שישב ליד שולחן גבוה הרים את השפופרת. הקשבנו במתיחות שמא מדובר בענייננו. בבוקר גילינו, כי האוכל שהשארנו נעלם ברובו, אך העגלה מכפר-גלעדי הביאה לנו יום מכל טוב.

בבוקר היום האחרון לשהותנו במקום נלקחו מאיתנו הפרטים האישיים, וליוסף הוחזר דרכו הודות להשתדלותם של חברי כפר-גלעדי. הוכרחנו לשכור על חשבוננו פרדות כדי שיובילונו לבניאס, אל גבול סוריה. למרות טענתנו, שאין לנו כסף לשלם עבור שכר הפרדות, לא עזר לנו מאומה. בצהריים הועמסנו שניים-שניים על גבי הפרדות, ובליוויית שלושה פרשים מהמשטרה התקדמנו מזרחה. הרכיבה לא היתה קלה לי כיוון שלא הייתי רגיל בכך, אך שמחת הרכיבה הראשונה בחיי השכיחה את המצב. כשחצינו את הבניאס, שקעו הפרדות עד בטן במים.

בכפר בניאס הוכנסנו לבניין המשטרה, בניין עלוב מוקף חומה, והעלונו לחדר גדול. קצין נמוך ומרושע החל לגדף אותנו. היחס אלינו לאן היה רע מאוד. לא קיבלנו אוכל עד הערב. את אברהם ורחמים הפרידו מאיתנו, והם הוכנסו לאורווה שבחצר, מקום בו בילו את הלילה עם סוסים וחמורים. אנו נלקחנו אל ביתו של מוכתר הכפר אשר קיבל אותנו בסבר פנים יפות. ביתו היה נאה, מרוהט בארונות ומקושט בשטיחים. למחרת היום הוחזרנו אל בניין המשטרה. אחר הצהרים נשלחנו, בליוויית שני שוטרים, באוטובוס לקוניטרה. בדרך נשבה רוח חזקה מאוד שחדרה מבעד לסידקי החלונות והשמשות השבורות עד שקשה היה לשאתה. ליד בניין הממשלה בקוניטרה ירדנו מהאוטובוס. עלינו לקומה השנייה של הבניין במדרגות אבן רחבות, נכנסנו לאולם גדול והמתנו על ספסלי עץ. כעבור זמן-מה הוכנסנו לחדרו של הקצין, שהיה אדם בריא ובעל שפם. לאחר שרשם את שמותינו, הוא צייה לכלוא את אברהם ורחמים בתא האסירים, ואותנו שלח ללון בביתו של צירקסי שערב לנו עד יום המחרת. את פנינו קיבלה אשתו. כעבור רגעים אחדים התברר, שהיא יהודיה שהתאסלמה שנים אחדות קודם לכן ונישאה לאיש שאירח אותנו. היא שמחה מאוד לבואנו ומיד פתחה בשאלות אודות אנשים שונים מעיר הולדתה דמשק. היא קרנה משמחה. למחרת נפרדנו בהוקרה מבעלת הבית והלכנו אחר הצירקסי אל בניין הממשלה, שם נפגשנו עם אברהם ורחמים. חיכינו באפס מעשה, עד ששוחררנו אחר הצהריים.

באוטובוס שנסע לדמשק היה עלינו לשלם את הוצאות הדרך גם עבור השוטר שליווה אותנו מחשש שמא נשנה את כיוון נסיעתנו ונפנה שוב לארץ. לפנות ערב הגענו לדמשק. השוטר עזבנו לנפשנו, שוב היינו ציפורי דרוו. אך היינו עצובים כיוון שנכשלנו, ולא יכולנו להעלים את הכלימה

מפנינו. שכרנו עגלה שתובילנו אל "חירת אל יהודי" (שכונת היהודים). בביתנו היתה גם אמא עצובה. היא לקחה אותנו לחדר הרחצה, כדי לנקות אותנו מהכינים שדבקו בנו בזמן המאסר. מיד בבואי החל כלבי גיולי להשתולל משמחה כמטורף, חג מסביב לחדר הגדול ולבסוף ניגש וקפץ עלי ללא הפסק. אמא סיפרה, כי מיום שנסעתי עד היום הזה, הוא סירב לאכול והיה עצוב.

בערב הלכתי לבית-הכנסת לקינות של ט' באב.

נעורים בדמשק

חזרתי ללמוד בבית-הספר "אליאנס",⁸ ששכן בבניין חדש ונאה. יום יום, לפני תחילת הלימודים ולאחר שהפעמון צילצל, הסתדרנו, כל המחלקות, בשורות, זו לצד זו וכל מחלקה לחוד, על-פי סדר דרגתן. גם הבנות, שלמדו בחלק השני של הבניין, עשו כן, ורק מחיצת קיר הפרידה בינינו. אחרי מתן האות על-ידי המנהל השתררה דומיה, ושירה צרפתית עזה פרצה מפי התלמידים. הקול מעבר למחיצה היה עדין וצלול יותר. היה זה שיר הודיה לאדון א' כדורי,⁹ שבנה בכספו את בית-הספר.

לא היה לי כל חשק להמשיך בלימודים, אם כי הקפדתי תמיד להגיע בזמן לבית-הספר ולהכין את השיעורים. שמחתי מאוד כאשר שלחוני הביתה להביא שכר לימוד. להורי כבר לא היה כדאי לשלם, כי כל רגע התכוננתי לנסוע ארצה. ההבטחות והתירוצים שהבאתי מהבית עיכבו לזמן-מה את שילוחי מבית-הספר. לבסוף התיאש המנהל מכל ההבטחות, ושוב החלו המורים לשלחני הביתה. רבים היו המשולחים כמוני. נהגנו לשוטט בעיר. בימי השוק הצטופפנו בין הרוכלים והקונים ובין התרגולות, היונים, הבהמות ושאר הסחורות שהוכרז עליהן בקולי קולות. המומחה שבינינו הסביר לנו על מיני היונים ושמותיהן וכיצד מפריחים אותן. מהשוק הלכנו לאסוף גרעיני מישמש, ולאחר שמילאנו את הכיסים, עמד כל אחד וספר את שלו כדי לדעת מי אסף יותר, ומי היה חרוץ יותר. כשהגיעה שעת

8. בית-הספר הראשון לבנים של "אליאנס" בדמשק נוסד בשנת 1880 ושל הבנות – בשנת 1883. בשנים 3-1932 הוקם מבנה גדול ומפואר בן 3 קומות מתרומתו של הנדבן א' כדורי.

9. כדורי אלי (אליעזר) (1867-1944) – יליד בגדאד, סוחר עשיר, נודע כנדבן. משנת 1900 ואילך היה מקורב לציונות ופעיל למען קרנות התנועה. מושבו הקבוע ומרכז עסקיו היה בשאנחאי. עם חורבן יהדות גרמניה, כילכל על חשבונו מאות ילדים ופליטים. במלחמת העולם השנייה, נעצר בידי היפנים וכל רכושו הוחרם.

הצהריים וחום היום גבר, נהגנו ללכת אל נהר הברדה. התפשטנו וטבלנו את גופנו בתוך המים הצוננים. אחר הצהריים, בזמן יציאת התלמידים מבית-הספר, חזר כל אחד לביתו כאשר ספרינו תחובים מתחת לבית השחי כאילו בילינו את היום על ספסל הלימודים.

ניסיון העלייה השני לארץ

ההכנות לנסיעה קרבו לסיומן. אחי רחמים, אני ושני נערים אחרים, התאספנו בביתנו כדי לצאת לדרך. נפרדנו מההורים ויצאנו כשכל אחד נשא חבילה בידו. התפזרנו ברחוב כדי לא לעורר חשד. הלכנו ברגל דרך השוק, עד הגיענו למסילת ה"טרם" (קרונית) המובילה לחלק הדרומי של העיר, אל כפר אדם,¹⁰ מקום הפגישה עם המבריחים. ה"טרם" הגיע, עלינו וחצינו את העיר במהירות. הדוחק היה רב. פעמון ה"טרם" הזעיק את העוברים והשבים לפנות את הדרך. מוכר הכרטיסים הופיע, נעץ בנו מבט חודר ואמר: "אתם רוצים לברוח לארץ-ישראל". אנו נדהמנו, ובתחנה הקרובה ירדנו חיש וברחנו על נפשנו. לא יכולנו לפתור את החידה, כיצד ידע המבקר על נסיעתנו. תיאורנו לעצמנו שהיה כאן מעשה הלשנה. חיפשנו דרך קיצור לחזור לשכונה היהודית. אברהם, משה וחברי רחמים, הובילו אותנו דרך איזור בתי הזונות. זו היתה לי הפעם הראשונה בחיי במקום זה. עברנו את הרחוב בלי להתעכב, ואני הפניתי את ראשי לצדדים והסתכלתי בנשים הערומות למחצה. חצינו את בית הקברות המוסלמי והגענו לרחוב היהודי ליד בית-הספר "אליאנס". במקום היתה נטושה מערכה בין ילדים יהודים לילדים ערבים, דבר שהיה מעשה יום-יום. אבנים התעופפו מעל הראשים. הצטרפנו גם אנו למערכה ורגמנו באבנים את הערבים, עד שהופיעה המשטרה וכולנו ברחנו על נפשנו. שוב התעכבה העלייה.

בר-מצווה בדמשק

יום בר-המצווה שלי הגיע בראש חודש אלול 1933. עד אז קיוויתי כל הזמן שאניח תפילין בארץ-ישראל, אך דבר הנסיעה נדחה מיום ליום. היה זה יום שלישי בשבוע. הכול נראה לי חגיגי. הבית היה נקי ומקושט לכבוד

10. פרבר דרומי של דמשק.

המאורע. קמתי השכם בבוקר אחוז רטט וחזרתי בלבי על ברכות הנחת התפילין והקריאה בתורה. פחדתי שמא אכשל. הלכתי בליוויית דודי לבית-הכנסת "אפרנג"¹¹. התעטפתי בטלית החדשה ובתפילין שקיבלתי מתנה מאחיותי שבארץ-ישראל. כל הקהל הקשיב לברכתי וענה "אמן". הגיע זמן הקריאה בספר התורה. הוזמנתי על-ידי השמש ועליתי לתורה. השתררה דומיה שנפסקה רק באמירת "אמן" לאחר הברכות. התפילה הסתיימה, והקהל הוזמן לביתי. הוגש כיבוד, והחזן השמיע את פזמוניו. גם חברי מבית-הספר הוזמנו. קיבלתי מתנות שונות: עטים נובעים, ממחטות, תמונות. במשך כל שעות היום שהו התלמידים בביתי. הוגשה לנו ארוחת צהריים ואכלנו מכל טוב, ממאכלי אמי: קובה,¹² סמבוסק.¹³ אחר הצהריים שכרתי שתי עגלות, ויחד עם חברי יצאנו לטיול מחוץ לעיר. באותו יום הרגשתי את עצמי אדם גדול.

העלייה לארץ

שבוע לאחר יום בר-המצווה שלי יצאתי בפעם השלישית לארץ-ישראל ואיתי אחי רחמים, חלוף ופתחה. הפעם הלכנו ברגל, בליוויית מבריה ערבי, דרך הבוסתנים הדרומיים של העיר אל מחוצה לה. כאן נמסרנו לידי שלושה מברחים אחרים שהיו לבושים כבדווים. הם ציוו עלינו לחבוש כפיות. הובלנו אל תחנת הרכבת שבכפר אדם, והמברחים קנו לכל אחד מאיתנו כרטיס. ישבנו באחד הקרונות וחרדנו מפני הפגישה הצפויה עם המבקר. הוא נעץ בנו מבט חודר. מלווינו משכו אותנו הצידה ונתנו לו שוחד. הקרונית טסה על פני המישור, נעצרה בתחנות הקטנות שלאורך הדרך, הורידה והעלתה נוסעים. בתחנה קטנה לפני העיר אירביד שבעבר-הירדן, צווינו לרדת. היה זה לפנות ערב. המברחים הלכו לפנינו. נביחות כלבים ומשקוקיות השומרים מילאו את חלל האוויר והפרו את שלוות הליל. התקרבנו למבואות העיר, כשלפתע צצו מתוך השדה עשרות דמויות של ערבים חמושים. הם קראו: "מי זה?" ואנו ענינו: "חברים." המשכנו בדרכנו. בשערי העיר הואר פתאום השטח בזרקור. השתטחנו על הקרקע.

11. בית-כנסת אל-אפרנג (האירופאי) — היה זה בית-הכנסת המפואר ביותר בגיטו היהודי בדמשק. הוא נבנה, כנראה, לפני כארבע מאות שנה על-ידי גולי ספרד שהתיישבו במקום. משפחת קוסטיקה, אשר שמה מעיד על מוצאה הספרדי, נהגה להתפלל בבית-כנסת זה במשך דורות.
12. קובה — מאכל בורגול עם בשר טחון.
13. סמבוסק — מאפה ממולא בצורת סהרון.

הזרקור סרק את השטח, ראשינו הוטמנו באדמה ללא זיע והמשמר לא גילה אותנו. לאחר שהזרקור כבה, התגבנו לסימטאות העיר וכעבור רגעים ספורים נכנסנו לאחד הבתים. המבריחים הודיעו לנו שכאן נלון הלילה. היינו עייפים ורעבים מאוד לאחר ארבע שעות של הליכה. לפנות בוקר הוכנסנו לחדר חשוך חסר חלונות, ורק קרן אור בודדה חדרה מבעד חור שבתקרה. ישבנו על שקי שעורה. במשך כל היום שהינו בחדר הסגור, אך מצב רוחנו היה טוב. המבריחים הביאו לנו תמורת תשלום גבינה ופיתות. בלילה הוציאנו ממחבואנו אל מחוץ לעיר, מקום בו חיכו לנו ארבעה סוסי רכיבה. ישבנו על גב הסוסים מאחורי המבריחים הערבים ורכבנו כל הלילה ללא הפסק. הרכיבה, שלא הורגלנו בה, החלישה אותנו. מדי פעם התנמנמנו. באמצע הלילה עצרנו למנוחה קצרה בשדה של חימצה ירוקה (חומוס). ערבי שהיה במקום קטף לנו ממנה ואכלנו. הבוקר עלה, ואנו התקדמנו ללא עיכובים. לקראת צהריים הגענו למבואות כפר בעבר־הירדן. הוכנסנו לביתו של ערבי נכבד והיינו תחת חסותו. קיבלנו שם אוכל וישבנו לנוח. דבר בואנו נודע בכפר, ונאמר לנו, שכל עוד אנו מצויים בתוך הבית לא יאוונה לנו כל רע, אך כאשר נצא ממנו עלולים להסגירנו. המבריחים הסתודדו עם הערבים שבמקום. בערב צורפו אלינו שני ערבים נוספים כמלווים. עלינו על הסוסים והמשכנו בדרך. הרכיבה היתה קשה מאוד. התחלנו לגלוש לעבר עמק הירדן. הסוסים התקדמו באיטיות והחליקו מדי פעם. עם עלות השחר סיימנו את הירידה מההרים והתקדמנו על פני המישור. אוהלי בדווים היו פרושים בשטח. עברנו בינות לאוהלים ובירכנו את יושביהם בשלום. שניים מהמבריחים ירדו מהסוסים והחלו ללכת ברגל כשהם מחזיקים מקל לרוחב כתפיהם, כדי לסמן כי פנינו לשלום. למעלה משעה עברנו בינות לשבטי הבדווים וגמלים עברו על פנינו, והנה מרחוק נראה נהר הירדן. בסמוך לנהר החלו שני רוכבי גמלים לקרוא: "יהוד, יהוד!" העמדנו פנים שהדבר אינו נוגע לנו, אם כי היינו מלאי חרדה. הגענו אל המים. הסוסים שקעו עד מעל לבטנם, אך הצליחו לחצות את הנהר בשלום. המשכנו את דרכנו מתוך גאון הירדן, ולקראת צהריים הגענו למבואות בית־שאן. ערבי לבוש אירופית המתין לנו בתחנה. הוא קיבל אותנו מידי ארבעת המבריחים, והם נפרדו מאיתנו. הערבי קנה לנו כרטיסי נסיעה. בתחנה של עין־חרוד ירדנו מהרכבת. זאת היתה הנקודה העברית הראשונה שהגענו אליה. הלב פעם משמחה, והרגשת ביטחון הציפה אותנו. הובלנו לחדר האוכל, סעדנו את לבנו, טיילנו במשק וחיכינו להמשך הנסיעה לתל־אביב. בערב הובילנו הערבי ברגל, דרך השדות, לכפר־יחזקאל. כאן עלינו על אוטו שהוביל חלב לתל־אביב. לאחר שני לילות ללא שינה, נרדמנו מרוב עייפות בין כדי החלב. הנהג העיר אותנו

כשהגענו למחלבת "יתנובה" שברחוב העלייה בתל-אביב. הערבי ביקש שנמסור לו את הסימנים שעליו להביא לדמשק כהוכחה שהביאנו בשלום, כדי שיקבל את שכרו. עשינו זאת ברצון ונפרדנו ממנו בלבביות.

אני ואחי רחמים הלכנו לאורך רחוב אלנבי לכיוון שפת הים. חלוף ופתחה נפרדו מאיתנו והלכו אל מקום מגורי קרוביהם. בדרך, ברחוב אלנבי, נעץ בנו שוטר את מבטו, כי לבושי וכובע הברט שעל ראשי עוררו, כנראה, את חשדו. חמקנו במהירות לרחובות צדדיים, עד הגיענו אל בית אחי אשר ברחוב מאה שערים.

נעורים בתל-אביב

זמן-מה לאחר בואי, הגיעו ברכבת מדמשק גם אמי ואחותי הקטנה רבקה. לאט-לאט התחלנו להתבסס בתל-אביב. אחי, יעקב ויהודה, עבדו כפועלים פשוטים. רחמים החל ללמוד, תמורת שכר זעום, ייצור מאזניים. יוסף היה היחיד שעבד במקום קבוע בעיריית יפו, והוא תמך והחזיק את המשפחה. כל האחים מסרו את משכורתם, למען הבית, והיתה כעין קופה משותפת. היו ימים קשים, ולא לכולם נמצאה עבודה. תמיד ישב מישהו בטל בבית. אחי יוסף רצה שאמשיך ללמוד ואשלים את ידיעותי בשפה הצרפתית, והחליט להכניסני לבית-ספר נוצרי ביפו. באחד הימים הוא לקחני לשם כדי להיבחן. המקום היה למורת רוחי, מפני שהזכיר לי את הגולה. נבחנתי, אך נראה שדרשו שכר לימוד גבוה, ולמזלי העניין נכשל. לאחר מכן הובלתי לבית-ספר "כל ישראל חברים". את השפה העברית כמעט שלא הבנתי. נבחנתי בצרפתית, וצורפתי לכיתה השלישית. בצרפתית השתוויתי לכל התלמידים, אך בעברית פיגרתני והתקשיתי להבינם. התחלתי ללמוד עברית בשיעורי ערב אצל המורה שלי, והתקדמתי יפה. הגיעו ימי הבחינות. עשיתי ככל יכולתי כדי לא להיכשל, הצלחתי ועברתי עם כל התלמידים לכיתה הבאה. בשנה השנייה הייתי ככל התלמידים, ואפילו עליתי עליהם במקצועות אחדים. התיידדתי עם כולם, והיינו מבלים יחד לאחר הלימודים. עסקנו בהחלפת בולים, בהליכה לשפת הים וברחיצה. כך בכל יום, ורק אחרי הבילוי הייתי יושב להכין את השיעורים. היו לי אופניים שעליהם רכבתי לבית-הספר. כל בוקר, לפני הלימודים, רכבתי לירקון, שחיתי במים כעשר דקות והגעתי רענן לבית-הספר. עשיתי זאת זמן רב, עד אשר נודע לי דבר סכנת הבילהרציה הטמונה במי הירקון. בכיתתי הייתי בין הבוגרים והחזקים, אך מעולם לא התקוטטתי.

במחלקה השמינית היה נער חזק ופרוע אשר הטיל את מוראו על ילדי בית־הספר ועל המורים. בהפסקות הוא נהג להפריע למשחקי הילדים, והציק לכל. כולם פחדו ממנו וכן גם אני. פעם, כאשר שיחקתי עם חברי מחלקתי, הוא התערב והחל להפריע למשחק. מרוב כעס הצלחתי להרביץ בו מכות. הפעמון צילצל ונכנסנו לכיתות. לאחר הלימודים הוא החל לרדוף אחרי חברי ליווני. באמצע הרחוב התחלנו להרביץ זה לזה. אני התכופתי מדי פעם בפעם, וידו נתקלה בקיר ונפצעה. הפרידו בינינו, אך הוא לא הירפה ושוב התחלנו להתקוטט, עד אשר עבר שוטר ואסר את שנינו. במשטרה רשמו את שמותינו. למחרת, באמצע השיעור, נכנס המנהל ופקד עלי לבוא אליו. הוא הודיע לשנינו, שעלינו לעזוב את בית־הספר. נפגעתי קשה ופרצתי בבכי, שכן ידעתי שאינני אשם. באותו יום הכריזו חברי המחלקה שלי על שביתה, עד אשר יחזירוני ללימודים. המנהל הסכים להחזיר אותנו לניסיון. מאז אותו יום שיחקנו כאוות נפשנו ללא הפרעות.

גם בשנה הזאת עמדתי בבחינות ועליתי לכיתה הבאה. תמיד פיגרתי בתשלומים, ומדי פעם נשלחתי הביתה עד אשר הבאתי כסף. אותה עת החלו לבנות בתל־אביב את שכונת אגרוֹבֶנֶק.¹⁴ בשבתות נהגתי לרכוב על אופני בליוויית חבר כדי לראות כיצד התקדמו ביישור החולות, סלילת הכבישים, בניית המדרכות והתקנת עמודי החשמל. התלהבתי כשראיתי כיצד צצה שכונה בין החולות.

עקב המאורעות שפרצו ביפו, הפסקתי לעבור דרך שכונת מנשיה¹⁵ בדרכי לבית־הספר, והלכתי בדרכי עקיפין.

כשהחלו לבנות את תל־אביב מצאתי בכך עניין רב, ולאחר הלימודים עמדתי במשך שעות והתבוננתי כיצד הסבלים נושאים סחורות על הכתפיים, וכיצד בונים מזח ומעגן.

אחי יוסף, אשר עבד בעיריית יפו, הפסיק ללכת לעבודה מחשש מפני הערבים ונשאר בטל. לאחר שהערבים שרפו את ביתנו, עזבנו את רחוב מאה שערים ועברנו לגור ברחוב יונה הנביא. כאן היתה לנו דירה מרווחת בת שלושה חדרים.

חוסר העבודה ששרר בארץ פגע בנו קשות. המשכתי לפגור בתשלומי שכר הלימוד, ועקב כך נשלחתי לעתים הביתה והפסדתי לימודים. אחיותי, לאה ועליזה, הגישו לנו עזרה לא מעטה. הן לימדו ערבית, פירנסו את עצמן

14. אגרוֹבֶנֶק — שמה של אחת השכונות הראשונות של העיר חולון שבהקמתה הוחל בסוף שנת 1934. נקראת ע"ש הבנק לחקלאות ולבניין, בראשותם של יעבץ ומירנבורג, שרכשו את מרבית קרקעות השכונה שהשתרעה דרומית למקווה ישראל.

15. שכונה ערבית שהשתרעה לאורך חוף הים בין תל־אביב ליפו.

וגם תמכו בנו. על אף הקשיים, ידענו ימים יפים. ערב־ערב התאספנו אצל אחיותי שגרו ברחוב נחלת בנימין, אצל הדוד משה או אצל דוד אחר. נהנינו מהליכה אל שפת הים ומישיבה בבית־קפה. היו הזדמנויות רבות לשמחה משותפת במשפחתנו הגדולה.

חודשיים לפני גמר שנת הלימודים בכיתה האחרונה פיגרתי מאוד בתשלום שכר הלימוד ונשלחתי הביתה מדי יום ביומו. מצבנו היה קשה, ולא עלה בידינו לשלם, ועל כן הוכרחתי לעזוב את הלימודים. הוצע לי לעבוד כדוור, אך לאחר שהלכתי להיבחן, הסתלקתי חיש קל מהמקום כיוון שהעבודה לא נראתה לי.

ב"נוער העובד"

החיים בעיר הכבידו עלי מאוד ורציתי לברוח ממנה. תמיד חלמתי על חיי האיכר היהודי, העובד בשדה ובניר, על היהודי החורש במחרשה, על העגלון והעגלה עמוסת החציר. גמלה בי ההחלטה שגם אני אחיה חיים כאלה.

הצטרפתי ל"נוער העובד" בתל־אביב, וביקשתי שישלחוני לעבודת הבציר. ערב־ערב, במשך שבועיים ימים, הלכתי לסניף. קיבלתי הוראה להיות מוכן. בערב היציאה התאספנו בסניף ודוד כהן¹⁶ סיפר לנו על חיי התנועה, על צעירים כמונו אשר הקימו נקודות התיישבות, והביע תקווה שגם אנו נמשיך בדרכם.

למחרת, ב־20.7.37 עם חשיכה, הגעתי לגבעת־עדה. פגשתי את שאר חברי קבוצת ה"גיוס" בתוך צריף קטן ששימש כחדר אוכל ושהיה מואר במנורת נפט. הלכתי לגורן להביא קש למלא בו מזרן, כדי לשכב עליו. מקום מגורינו היה בית־הספר. שכבנו על הריצפה, אך מצב הרוח היה מרומם; שרנו ורקדנו. למחרת בבוקר השכמנו לכרמים, לעבודת הבציר.

יום העבודה היה ארוך, והשכר היה עשרה גרושים ליום. בערבים התאספנו ליד הגורן, פתחנו בשירה ורקדנו בליווי מפוחית פה. כך נמשך הדבר עד שעה מאוחרת. לפעמים ערכנו טיולים ברגל לזכרון יעקב ולשפיה. לאחר שלושה שבועות הסתיים ה"גיוס" וחזרתי העירה.

16. דוד כהן (1894-1976) — סופר, מראשוני תנועת ה"חלוץ" בליטא. עלה ארצה בשנת 1924 והיה ממקימי תנועת "הנוער העובד", ומייסד עתונה "במעלה", בו פירסם מאות מאמרים ואגדות. שנים רבות היה נוהג לבקר בסניפי הנוער העובד ברחבי הארץ ומספר אגדות באוזני חניכיו, אשר כונה בפייהם "אבי הנוער העובד". האגדות כונסו בספרים: "אשר שמעתי וסיפרתי", "אגדות כנרת", "אגדות מתנגנות" ועוד.

העיר החלה להעיק עלי וקשה היה לי לחיות בה. הרגשתי שעלי לקום ולברוח ממנה. התקשרתי עם תנועת "הנוער העובד" ושלחתי לקבוצת הכשרה בעין-חרוד.¹⁷ הסברתי להורי ששם אוכל להמשיך בלימודים וכן אלמד מקצוע. לאחר היסוסים הם נענו והסכימו שאצא לשנה אחת.

הכשרה בעין-חרוד

ביום רביעי, 23.9.37, השגתי טרמפ באוטו המוביל חלב מתל-אביב לעפולה, ומשם נסעתי בשירות של העמק, במחיר של שלושה גרושים, עד לכביש המוביל למשק. מהכביש הראשי למשק הלכתי ברגל. בנוסף למזוודה גדולה שנשאתי עימי, לקחתי גם את כלבי "כושי". זה היה כלב קטן ונחמד שהייתי קשור אליו מאוד, ובזמן שהותי בגבעת-עדה הוא סבל מדיכאון. הפעם החלטתי להביאו איתי. עם כניסתי אל המשק הוא משך מיד את תשומת לב הילדים, וכעבור דקות אחדות עמדו לפניו צלחות ובהן אוכל שהילדים הביאו מחדר האוכל.

מכיוון שההכשרה הקודמת עדיין לא עזבה את המקום, גרתי שבועיים עם בני חברת-הנוער הגרמני.¹⁸ כך ניתנה לי אפשרות להתחבר איתם, והתעורר בי רצון ללמוד את השפה הגרמנית. שאלתי מילון והתחלתי ללמוד.

עם נסיעתם של חברי ההכשרה הקודמת, הצטרפתי לחברי ההכשרה שלי וגרתי בחדר בצריף עם שתי בנות. ההכשרה שלנו כללה חמש חברות ותשעה חברים, וכל שלושה גרו בחדר אחד. חדרנו היה מסודר ויפה. היו בו שלוש מיטות, שולחן, כיסא, כוננית ספרים, ארון גדול לבגדים, ארון קטן ושלוש מנורות נפט. קבענו תורנות שבועית, וכל אחד ניקה בתורו את החדר ודאג להביא פרחים ולמלא את המנורות בנפט.

כל יום חמישי הוקדש ללימודים. מרצים שונים הירצו לפנינו והרביצו בנו דעת. למדנו ספרות מפי מלך, היסטוריה ותורת החברה מפי אשד, סקירות

17. מכתב מאת מזכירות ההסתדרות הכללית של תנועת הנוער העובד העברי אל שלמה קוסטיקה מה-22.9.37: "מקום הכשרתך נקבע לעין-חרוד יחד עם קבוצת חברים שיוצאת לשם. עליכם לצאת לעין-חרוד ביום שלישי 28.9.37. לפני זה עליך להכין את הכל: בגדים וכלי מיטה, להיות חבר בקופת חולים ולהכניס את הסך 600 מיל עבור המיטה והמזרון אשר תקבל..." המכתב מצוי בידי שלמה קוסטיקה.

18. חברת הנוער הגרמני היתה אחת מקבוצות ההכשרה, אשר הגיעו לקיבוץ עין-חרוד במסגרת מפעל "עליית-הנוער".

פוליטיות מפי פרידמן. כמו כן למדנו דקדוק ותורת הקרקע ושמענו הרצאות שונות מפי סבוראי ומשה טבנקין.

בשבועות הראשונים עבדתי בשרברבות, בחפירת תעלות, בעגלונות ובהובלת זבל לכרמים. היתה זאת עבודה לא נעימה ביותר, והריח החריף של הזבל חדר לאפי. עשיתי חמש הובלות ביום. לאט-לאט הסתגלתי לריח, עד אשר הוא לא הפריע לי.

במשך השנה ניצלתי את השבתות לעריכת טיולים בסביבה. למדתי לרכוב על סוס. רכבתי למעיין-חרוד שהוא פינה מקסימה — שאחדים מחברי בית-השיטה עדיין גרו בה — לבית-השיטה, לגבע ולכפר-יחזקאל. אחי יוסף בא לבקרני, וטיילתי איתו לתל-יוסף.

סודרתי לעבודה בנגריה, ולאחר שעבדתי שם יומיים התברר לי שחושבים להשאירני באופן קבוע בעבודה זו. סירבתי. סדרן העבודה של המשק, שטנר, איים עלי שאם לא אחזור לעבודה בנגריה יהיה עלי לארוז את חפצי ולהסתלק מהמשק. הסברתי לו, כי לא באתי לעבוד במשק בתור נגר, שהרי יכולתי לעשות זאת גם בתל-אביב. אך הוא סירב לשנות את דעתו. לא רציתי להיכנע, הלכתי מדוכא וארזתי בכאב לב את חפצי. ישבתי ליד מחסן התבואות בהמתיני לאוטובוס ובכיתי. שטנר, שעבר במקרה על פני, הבין כי שגה, ניגש אלי, פייסני ושלחני לעבודה אחרת.

עבדתי בתרכובות אדמה, עגלונות, חריש ולמדתי לרתום את הסוסים. הגשם איחר לבוא, וחשש מבצורת שרר במשק. כולם חיפשו במבטיהם את העננים ודיברו על הגשם המאחר לבוא. ב-20.1.38 החל לרדת גשם רב וסכנת הבצורת חלפה.

המשק מנה אז 340 חברים, 40 הורים זקנים, 250 ילדים, 60 חברי חברת-נוער ו-14 חברי הכשרת "הנוער העובד".

אחי יעקב עזב את תל-אביב והצטרף לקבוצת כנרת. חיכיתי להזדמנות לבקר. באחת השבתות רתמנו עגלה ונסענו לעין הקורא,¹⁹ בתלם,²⁰

19. "עין הקורא" — שמו הקודם של קיבוץ שער הגולן. נוסד בשנת 1937 במסגרת התיישבות "חומה ומגדל", על-ידי חברי גרעין מפולין ומצ'כיה, אשר התארגנו ועשו את הכשרתם במושבה ראשון לציון. חברי הגרעין אימצו את השם ההיסטורי "עין הקורא" שניתן למעיין המפכה בחולות ראשון לציון ושזוהה בטעות על-ידי מתיישבי המושבה כ"עין הקורא" המקראית בהקשר לפעולות שמשון הגיבור. מספר חודשים לאחר העלייה לנקודת הקבע בפתחו של ואדי-אל-חמה, החליטו חברי הקיבוץ לשנות את שמו ל"שער הגולן", על שם מיקומו הגיאוגרפי.

20. "בתלם" — שמה של פלוגת עבודה שנוסדה בשנת 1932 במושב נחלת יהודה הסמוך לראשון לציון. ב-6.7.37, במסגרת מבצע התיישבות "חומה ומגדל", עלתה הפלוגה על הקרקע בסמוך לכפר הערבי נוקייב, השוכן לחופה המזרחי של הכנרת, וייסדה את קיבוץ עיר-גב.

אפיקים, דלהמיה,²¹ דגניה א', דגניה ב' וקבוצת כנרת. ביקרתי את אחי יעקב לשעה קלה וחזרנו לעין-חרוד.

התחלתי לעבוד במחלבת תנובה שהיתה משותפת לעין-חרוד ולתל-יוסף. העבודה היתה נעימה מאוד, ובייחוד שתיית החלב הקר.

שלושה חודשים הועסקתי בעבודות שונות במשק, עד שלבסוף הופנית לעבודה קבועה במשתלת הפרחים. לאט-לאט התמחיתי בעבודת המשתלה, עד שהאחראי יכול היה לסמוך עלי כאשר הוא נעדר. מתחתי צינורות, חרשתי לבד עם הבהמות והכנתי תערובות קרקע. שתלתי גם גינה ודשא ליד חדרי.

המשק החל לשתף אותנו בשמירה, וקיבלנו שיעורים ברובה ציד אנגלי. כאשר יצאתי לשמירה הראשונה שלי, למשך שעתיים, הייתי מאושר. בשעות הפנאי נהגתי לכתוב שירים:

שאיפתי

א

היתגשם חלומי במהלך הימים,
עת אראה את הפרי אשר ידי עמלו,
בבניית יישוב לבני עמי הגולים
או בכיבוש השממה אשר אליה יבואו?

ב

ידעתי כי לא חזיונות הבל ייווצרו,
ומזימת עריצים שואפי קרבות לא תקום.
כי רק דרכי השלום עתידותיהן יזהירו,
וליכוד המונים בדיעה משותפת ובכוח לא ינום.

21. דלהמיה — שמו של קיבוץ אשדות-יעקב, שהוקם על אדמות הכפר הערבי דלהמיה שבצמק הירדן, כ-5 ק"מ דרומית לכנרת. ראשיתו של הקיבוץ בשנת 1926, במקום בו נמצא כיום קיבוץ גשר. בשנת 1936 הועתק הקיבוץ למקומו הנוכחי.

עודני מחכה ליום, לרגע מכריע,
 שבו אידרש להעפיל, לכבוש, להעלים שממה,
 להקים נקודה בגבול הארץ שתודיע
 על מולדת לעמי הנלאה שזו בשבילו נחמה.

אל בוש אומר זאת מראש
 כי אגן, אמות בעד המולדת.
 איתן אסומר בהישגי, ממקומי לא אמוש,
 כי כך יידרש מכל עמל, חלוץ מולדת.

(28.3.38)

בגן

מאוד אהבתי את הפרחים,
 גנזי כל יופי וכל חמדה ;
 שלל צבעיהם קוסמי לבב,
 מנחמי נפש גלמודה.

בבוקר, עת אטייל בגן לבדי,
 בין השושנים הפלאיים אעבור.
 אשאף עוֹדֶן לנשמתי הצמאה
 מלוא חזי, ואפול על כסאי שיכור.

אחת מהן רומזת לי ואומרת:
 הקשב ואספר לך רזי עולם,

אסיר מלבך כבלים, ענני עצבת,
לא אותיר מהם דבר, את כולם.

ד

לבי הולם ועודני מביט בלי ניד עפעף,
דומם מחבק את העולם בחוזקה,
לבל יתחמק, לבל יעוף ממני וייעלם,
פן אשאר גלמוד ואיאלם.

(13.6.38)

חג "הנוער העובד" הגיע, כשמלאו שלוש עשרה שנה להיווסדו, ואנו הכנו הצגה לכבוד המאורע. ב-18.2.38 נסענו כולנו לקיבוץ בית-אלפא, שם התאספו כל ההכשרות של הנוער העובד. שמענו את דבר מזכירות "הנוער העובד", ולאחר מכן התחלנו בחזרות. חלקנו בהצגה היה ריקוד מלחים לכבוד מלאות שנתיים לייסוד "פלוגת-הים"²². רקדנו כל הערב, ובחצות ישבנו מסביב למדורה ושרנו שירים. למחרת קיימנו שיחת חברה עם המזכירות. אחר הצהריים ביקרנו בעתיקות בית-הכנסת שנחשף בחפצי-בה, ובערב החלה המסיבה. דוד כהן פתח בדברים שנגעו ללב כולנו, ולאחר מכן החלה ההצגה. על הבמה הופיעו מוכרי שרוכי נעלים, סבלים ויתומים — נערים עזובים שהצטרפו לתנועה, והוצגה השתלבותם בה, עלייתם למפעלי התיישבות, וייסוד משק נען, קבוצת-הים²³ ואלומות.²⁴ אחרי ההצגה הופענו בריקוד שלנו בבגדי מלחים. בסיום המסיבה הנפנו דגלים ושרנו "תחזקנה" ואת ה"אינטרנציונל".

חברת הנוער ב' מגרמניה סיימה את הכשרתה במשק ויצאה לנען לשנת הכשרה שלישית. במקומה הגיעה למשק חברת נוער ג'. שמונה מחבריה נכנסו לעבוד במשתלה, ואני הייתי ממונה עליהם.

22. "פלוגת הים" — שמה של פלוגת עבודה שהוקמה על-ידי הקיבוץ המאוחד בשנת 1936 לשם כיבוש העבודה בנמל חיפה ובעבודות ים ודיג. עם הקמתה, השתכנה הפלוגה בקריית-חיים. בחודש מאי 1939 עלתה הפלוגה ל"משמר הים", כ-3 ק"מ דרומית לעכו, אך בגלל העדר מעגן במקום והעדר קרקעות ראויות לעיבוד, הועתק הקיבוץ לעמק זבולון, כ-3 ק"מ ממזרח לקריית-ביאליק, והסב את שמו לקיבוץ אפק.

23. קבוצת הים — קבוצת חברים מהנוער העובד שהתארגנה בקיץ 1935 להכשרה לחיים קיבוציים בעבודות הים. הקבוצה התחילה את הכשרתה בשדות-ים.

24. קבוצת אלומות — הגרעין הראשון של הקבוצה נוסד בשנת 1937, במוסד החינוכי "בן-שמון", על-ידי קבוצה מחניכיו שהשתייכו לתנועת "הנוער העובד". הגרעין קיבל את הכשרתו לפני העלייה להתיישבות במושבה זכרון-יעקב ובקבוצות דגניה ב' וגבע.

יום האחד במאי היה יום חג. הונפו דגלים אדומים, נישאו נאומים, נערכו הצגות ותרגילי ספורט. מתל-יוסף הגיעה תהלוכה מלווה בתזמורת. ב-26.5.38 התקבלתי כחבר בהסתדרות וקיבלתי פנקס חבר. ימי הקיץ הגיעו ובררכת השחיה נפתחה. בנות המשק וכן הבנים הגדולים התרחצו ערומים. תחילה התביישתי, אך כעבור זמן התרגלתי לכך. "פלוגת-האש"²⁵ בראשות הקפטיין וינגייט, שמנתה עשרים וחמישה חיילים יהודים ועשרים אנגלים, הגיעה לעין-חרוד. הפלוגה חנתה במשק. בלילות יצאו אנשיה לערוך מארבים לכנופיות. לפנות ערב, לפני היציאה, הם הסתדרו למפקד ליד חדר האוכל ואנו עמדנו והסתכלנו בהם בקנאה ובפחד. לפעמים הם לבשו חולצות כחולות של חברי משק, כדי להטעות את הערבים. לאחר כל פעולה הם הביאו ערבים שבויים או הרוגים. עקב הפעולות של "פלוגת-האש" פסקו החבלות בצינור הנפט שעבר בקירבת מקום.

חיים שטורמן²⁶ נהרג כאשר מכוניתו עלתה על מוקש, והאבל בעין-חרוד היה כבד. מעל עין-חרוד שכן הכפר הערבי קומי, אשר אנשיו היו באים להשקות את בהמותיהם בתעלות המים של המשק. עקב המתיחות שהשתררה באיזור הם הפסיקו לבוא, ומצבם היה קשה מאוד. היו ביניהם כאלה שמסרו ידיעות להגנה.

עם סיום תקופת הכשרתי היה עלי להחליט לאן לפנות. חברי עין-חרוד הציעו לי להישאר ולהצטרף כחבר למשק. חברי להכשרה הציעו לי להצטרף אליהם למשק נען, אך אני רציתי ללכת דווקא אל הגליל, להצטרף לגיוסור או לחולתה. רציתי להקים בעצמי נקודה חדשה. ב-17.10.38 ארזתי את חפצי. מהמשתלה קיבלתי עציץ של ארוקריה. נִפְרַדְתִּי ממרינה לחמן, נערה יפה ושחרחרות מחברת הנוער הגרמני ג', שהיתה ידידתי, ולמחרת נסעתי במכונית צבאית לחיפה ומשם לתל-אביב.

25. על "פלוגת האש", הידועות גם בשמן "פלוגת הלילה המיוחדות" — S.N.S., ראה: סייקס כריסטופר, **אורד וינגייט**, מערכות 1961, עמ' 126-169; ברנר אורי, **הקיבוץ המאוחד בהגנה 1923-1939**, הקיבוץ המאוחד תש"ם, עמ' 221-223; ס.ת.ה. כרך ב' חלק שני, עמ' 911-938.

26. חיים שטורמן נהרג ב-15.9.38 בעלות רכבו על מוקש בעמק בית-שאן, עת יצא עם משלחת מטעם המוסדות לקביעת מקומם של היישובים כפר-רופין ונווה-איתן.

מזכירות "הנוער-העובד" לחצה עלי שאצא לנען, אך לא הסכמתי בשום פנים ואופן כי רציתי להגיע לגליל. איימתי שאם לא יקבלו את רצוני, אשאר בעיר. לבסוף הוזמנתי למזכירות, והודיעו לי שאצטרף לקבוצת חולתה. קיבלתי מכתב הפניה, והייתי מאושר עד אין קץ. סיפרתי לאמי ולאחי את דבר יציאתי לגליל, אך אמא סירבה להסכים, כי רצתה שאשאר בבית. ביום ראשון, 30.10.38, הלכתי להיפרד מאמי, אך היא לא רצתה לדבר אלי והחלה לבכות. שידלתי אותה, הרגעתי אותה, אך ללא הועיל. לפני שיצאתי את הבית היא חיבקה אותי והלכתי לדרכי.

נסעתי לחיפה באוטובוס אגד, ומשם במשאית לעפולה. הערב ירד וכבר לא היתה תחבורה לכיוון עין-חרוד. בשעה 02:00 אחר חצות עליתי על מכונית חלב שנסעה לעין-חרוד. חושך שרר כאשר הגעתי לחצר המשק. נכנסתי לחורשה וישבתי על הדשא עד הבוקר. היה קר מאוד ולא יכולתי לעצום עין. בבוקר, לאחר שפגשתי את חברי ההכשרה החדשה וחברי המשק, עליתי על הרכבת הנוסעת לאפיקים ומשם נסעתי באוטובוס לטבריה. באוטובוס פגשתי את משה יאבו²⁸ מאפיקים שסיפר לי, כי גם הוא נוסע להצטרף לקיבוץ חולתה, ושמתתי על בן הלוויה. מטבריה נסענו באוטובוס לראש-פינה, עברנו את תחנת המכס בשלום ומשם הגעתי ליסוד-המעלה. כאשר הגענו אל "חצר הזיכיון"²⁹ אשר על שפת אגם החולה, הייתי מוקסם. נוף האגם הרוגע, ומראה ההרים הכחולים מסביב, שבו את ליבי.

27. קיבוץ חולתה נוסד בשנת 1937 על-ידי שלוש קבוצות נוער שונות: נוער עובד, נוער לומד וקבוצת נוער עולה מגרמניה, אשר עברו הכשרה בתל-חי. עם סיום הכשרתם עברו 22 חברי הגרעין להתגורר במושבה יסוד-המעלה, בה קיימו את עצמם כשכירי יום אצל איכרי המקום. בד בבד החלו בניית מחנה הקבע. תחילה עברו לגור בבניין משרד "זיכיון החולה", הקימו משק עזר קטן: לול, רפת וראשית עדר צאן, ובחודש פברואר 1938 החלו בכיבוש הדיג באגם החולה.
28. משה יאבו — חניך תנועת "החלוץ" בדמשק. ממיסדי קיבוץ חולתה ומראשוני אנשי הדיג. עסק רבות בהעברת מעפילים את הגבול באזור המשק.
29. חצר הזיכיון — בניין משרדי "החברה החקלאית הסורית העות'מאנית" שקיבלה בשנת 1908 את הזיכיון (קונצסיה) לפיתוחו של עמק החולה, שאדמותיו היו נכס המדינה. עם כיבוש הארץ על-ידי הבריטים, עברה הבעלות על העמק לידי שלטונות המנדט, אולם הזיכיון נשאר בידי "החברה החקלאית הסורית העות'מאנית" אשר לא עשתה מאומה לייבושו ולהכשרתו של העמק לעיבוד חקלאי. לאחר מאמצים שנמשכו שנים, עלה בידי "חברת הכשרת היישוב" לרכוש ב-28.11.34 את הזיכיון ששטחו היה 57,000 דונם. בשנת 1936 החלה הקק"ל בפעולות הכנה לקראת ייבוש החולה. בין הפעולות הראשונות שנעשו היתה הבטחת החזקה על הקרקע, ולשם כך התמקמה ב"חצר הזיכיון" קבוצת החלוצים שהקימה את קיבוץ חולתה.

בימים הראשונים לשהותי במקום לא הפסקתי להתפעל מהמראה, אם כי החיים במשק היו קשים. בחצר מצאתי כארבעים חברות וחברים, אשר השתכנו בניין של המפעל. בית ערבי, מקורה בפח גלי מקומר, שימש כחדר אוכל. שני חברים חטבו מדי יום עצי אקליפטוס ששימשו חומר בעירה לבישול, להסקה ולהרתחת הכבסים. במכבסה עמדו שתי חברות ששיפשו את הכבסים שבידיהן על-גבי פח גלי. המקלחת היתה בצריף רעוע אשר נחצה לשני חלקים באמצעות מחיצת פח סדוקה. מרבית החברים עבדו לפרנסתם אצל איכרי יסוד-המעלה. במושבה עבדו פועלים ערבים רבים, ועל החברים היה לעבוד באותם תנאי שכר של שמונה גרושים ליום עבודה ארוך. לפעמים קיבלה הקבוצה על עצמה לבצע בקבלנות קטיף של שדה תירס, ואז גייסו לצורך זה את כל החברים.

בין החברים היו שלושה זוגות אשר גרו בחדרי משפחה, אך בגלל מצוקת דיור שכנו אצלם תמיד "פרימוסים"³⁰ גם אני הייתי בלילה הראשון "פרימוס" אצל זוג אחד, ולמחרת עברתי לישון במרפסת בניין המפעל, במקום בו ניצבו בצפיפות חמש-עשרה מיטות.

המאורעות התלקחו. הערבים מכפרי הסביבה, אשר עסקו בדיג, הפסיקו את עבודתם והחלו לפתוח באש מהגדה המזרחית על הסירה שלנו. בוקר-בוקר היינו עדים לחילופי היריות, והלב התפלל שדייגינו ישבו בשלום. באתי למשק לאחר נפילת שלושת החברים בתוך הסירה אשר הותקפה בירדן,³¹ ומצב הרוח היה קשה.

בשלושת הימים הראשונים עבדתי בהקמת גדר תיל מסביב לחצר, יחד עם יוסף פרידמן, אשר הכרתיו עוד מהגיוס לבציר בגבעת-עדה. לאחר הקמת הגדר נשלחתי לעבוד יחד עם עוד שלושה חברים בזיפות הכביש לנבי יושע. "גפירים" שמרו עלינו. עבדנו במלוא המרץ, ולמשגיחים לא היו טענות אלינו.

כעבור חודש סיימנו את העבודה בכביש וחזרנו לקיבוץ. עבדתי ימים אחדים במכבסה ובחטיבת עצים, והוחלט שאתחיל לעבוד בדיג. התנגדתי, כי רציתי לעבוד בחקלאות בשדה, אך הובטח לי, שאם אנסה והעבודה לא תמצא חן בעיני, יחליפוני.

30. "פרימוס" היה כינוי לאדם שלישי שגר בחדר של זוג נשוי.

31. ב-20.7.38 נהרגו בסירה ברוך דיאמנט, חבר קיבוץ חולתה, ושני חברי קיבוץ כפר-גלעדי.

ב-4.12.38 התחלתי לעבוד בדיג. העבודה נעשתה בלילה. בשעה 19:00 בערב יצאנו – מולקה, יוסף חלק, אני ומדריך בולגרי בשם דוידוב – בסירה אל האגם. דוידוב, שלא היה יהודי, היה דייג ותיק כבן שלושים וחמש שנה, גבוה, חסון, משופם ופניו נאים. הוא לימד אותנו את מקצוע הדיג. היה עלינו להישמע לכל פקודותיו, והמשטר היה חמור: אסור היה לדבר בקול רם, לשיר ולהקים רעש ברגליים. זרקנו את רשת ה"אמבטן"³² בחצי עיגול, כאשר בכל קצה צף פח. אוי ואבוי היה לזה שהעז להרעיש במשוטו יתר על המידה בזמן חתירתו במים. דוידוב היה פורץ אז בשטף של קללות, חלקן רוסיות וחלקן ערביות.

לאחר שזרקנו את הרשת, חצינו במהירות את המים והתקדמנו מפח אל פח, כשאנו דופקים על המים במקלות אשר הוחזקו בחרטום ובירכתי הסירה. לאחר הדפיקות משכו מולקה ודוידוב את הרשת והוציאו כל דג דרך השקית. פעולה זו גזלה זמן רב.

בחצות ישבנו לאכול במשך כחצי שעה ומיד המשכנו בעבודה, עד 07:00 בבוקר, אז תלינו את הרשתות על עמודים שהיו תקועים בשפת האגם. ניקינו אותן ובשעה 09:00, לאחר ארוחת הבוקר, הלכנו לישון. ערב-ערב יצאנו לעבודה במזג אוויר חורפי. סבלנו קור עז, גשם מצליף, סופות ברקים ורעמים וסערות. לא אחת נאלצנו לחתור שעתיים רצופות נגד רוח דרומית-מערבית כדי להגיע הביתה.

התקשיתי מאוד להסתגל לעבודת הלילה אשר לא הייתי רגיל לה. לעתים ויתרתי מרוב עייפות על ארוחת הבוקר ונפלתי על מיטתי כהרוג. אף לא שמעתי את הרעש שהקימו החברים אשר גרו איתי במרפסת. רק ידו של דוידוב העירה אותי בשעה 17:00 אחר הצהריים, בליווי מספר קללות ובת-שחוק. אכלנו, סידרנו את הרשתות על הסירה, לבשנו מעילי גשם העשויים מבד ערבי צבוע בשמן פישתן והפלגנו באגם. באותם ימים כתבתי שירים אחדים:

32. רשת האמבטן (באנגלית TRAMMEL NET) – בערבית אמבטן פירושו "בעל בטן", והשם מעיד על ייחודה של רשת דיג זאת. בניגוד לרוב הרשתות, הקלועות על פי העיקרון של דופן אחת, רשת ה"אמבטן" עשויה משלוש שכבות של רשת המחוברות יחד לחבל מצופים אחד ולחבל משקולות אחד. אורך רשת בודדת הגיע ל-40 מ', ובחולה נהגו להשתמש בארבע רשתות מצורפות, שנפרשו בצורת קשת או האות ח.

א

את הים אנו כבשנו.
לא נפקירו עד נצח.
גם ברוחות סערה,
לא נירתע מכל פגע.

ב

חברים שלושה הקרבנו,
ועוד לא אמרנו נואש.
זה הים הוא שלנו,
אם כי סביבו אויב געש.

ג

יום וליל דגים נדוגה
בימנו, ים החולה.
מסביב סביב נחוגה,
רשתות נזרוק למצולה.

ד

דייגים עבריים אנחנו,
צועדים לקראת כיבוש.
זה היום הים כבשנו,
ומחר את החולה נכבוש.

(10.12.38)

א

עת כוכבים קטנים בחשאי מתמוגגים,
עת עוד ירעד הליל עדיין
כתמיד, שתי סירות דייגים
מתרחקות מהחוף, נעלמות מהעין.

עם עלות השחר, עם ערפילי פז,
 על הרי הגולן נוגה אור מזרחה.
 לעין נגלה אחרי הלילה כי גז
 נוף מרתק, מתבוטס בארגמן הזריחה.

עולם חדש מסביב הופיע.
 מקירבת חוף השני, דמות סירות צפו.
 קול כדור אויב הד עצום השמיע,
 ויריות קרב ראשונות מעל הדייגים חלפו.

המערכה נטושה בקירבת כפרי האויב,
 ובבית מנגד מה כואב הלב;
 ועם כל רעם כדור חושבים אז:
 מי יודע מה עולל הלז?

אש רבה נתכת ועמדה אין,
 ולדוג דגים מחוף אחר אין מאין.
 על אף היריות, על אף הקרבות,
 כל יום ויום זורקים הרשתות.

(29.12.38)

שלושה חודשים עבדתי ברציפות בדיג לילי, לבד משבתות וימי סערה
 שפקדו את האגם אחת לחודש ונמשכו שלושה ימים. לאחר סערות
 מזרחיות כאלה המים היו עכורים, והצלחנו לדוג דגים רבים.
 הדגים שנדוגו באגם שימשו בעיקר לאכילה במקום, כיוון שהכמות היתה
 קטנה ולא היה כדאי לשולחם לטבריה. לפעמים קרה שלא היה מה לאכול
 מלבד דגים ותה ששתינו בקופסאות פח.
 באותם ימים פשטה הקדחת במחנה, ולעתים קדחו מחצית מהחברים. היו

שחלו ב"טרופיקה"³³ אשר היתה מחלה מסוכנת, אך חד-פעמית, והיו שקדחו במשך שנים ב"טרצינה"³⁴ והתהלכו במחנה כצללים.

לא הכול היה שפיר בקיבוץ. בכל ליל-שבת היו חברים אחדים מגרעין תל-חי מתכנסים בתוך בניין ה"מסמקה" (מחסן הדגים) העשוי פח, שותים לשכרה משקאות שונים, אוכלים נקניקים ובשר "שינקה" משובח. בעוד שרוב החברים ישנו על מזרנים שמולאו בקש ושלא חסרו בהם קוצים, היו חברים שהביאו לעצמם מזרנים מעשב ים. שעה שרוב החברים דחסו את הבגדים מתחת למיטה בגלל חוסר מקום להניחם, היו כאלה שהכינו לעצמם כיסאות ושולחנות. מרכז הדיג הסתובב כל היום על החוף ועישן סיגריות "פלירס" משובחות, בעוד שרוב החברים כתשו עלי טבק וגילגלו אותו בתוך ניירות. אך מי שם אז את לבו לקטנות כאלה? רוח היצירה פיעמה בכל וכולם נתנו כתף לעשייה.

המצב הכלכלי של המשק היה קשה, וחברים רבים נאלצו לצאת לעבודות חוץ. היו שיצאו לעבוד במפעל האשלג בסדום, היו שיצאו לעבוד ב"גדר הצפון".³⁵ אחרים יצאו לעבוד בנמל חיפה.

בחודש פברואר 1939 נשלחתי ל"גיוס" לסדום. נסעתי לירושלים למשרד של חברת האשלג ומשם, יחד עם הרבה פועלים אחרים, ירדנו לצפון-ים המלח. ישנו בבית-הערבה שזה עתה הוקמה. במקום היו ערוגות אחדות של ירקות שהמלח נשטף מאדמתן, וכן בריכת דגים. רוב חברי בית-הערבה עבדו במפעל האשלג.

בסדום עבדתי בהעמסת קרוניות של קרנלית (חומר מינרלי המשמש מקור חשוב לאשלגן). רוב העובדים במקום היו ערבים אשר הספיקו תמיד למלא את קרונותיהם לפנינו. היתה זאת עבודת פרך, שלמזלי הסתיימה מהר. כעבור חודש ימים חזרתי לחולתה.

ב-1.4.39 התחלתי לעבוד בדיג ב"רשת עמידה",³⁶ עבודה שנעשתה בשעות

33. "טרופיקה" – קדחת בה מופיע במהלך המחלה חום מתמיד עם הפסקות קצרות.

34. "טרצינה" – קדחת שלישונית בה התקפות החום מופיעות במחזוריות, אחת לשלושה ימים.

35. גדר הצפון – במטרה לבלום את חדירת הכנופיות הערביות מלבנון, יזמו הבריטים בקיץ 1938 הקמתה של גדר תיל לאורך גבול הצפון. למעלה מאלף פועלים גויסו לעבודה זו שנמשכה שלושה חודשים. ביניהם היו מאות חברי קיבוצים, שכן בנוסף להיבט הלאומי, הקמת הגדר היתה אפשרות למקור פרנסה לקיבוצים שסבלו מחוסר עבודה.

36. רשת עמידה – נכון יותר לקרוא לשיטה זו "רשת זימים" (ערבית זידה, אנגלית GILL NET), מכיוון ששיטת דיג זו מבוססת על העיקרון של תפיסת הדגים בזימיהם. שיטת "רשת העמידה" היתה חידוש שהכניסו דייגי חולתה לאגם. היא היתה נהוגה בקרב דייגי הקיבוצים עיר-גב וגינוסר שלחוף הכנרת.

היום, אך לא הספקתי לעבוד בה זמן רב. התבואה בשדות הבשילה, והיה צריך להבטיח שלא תועלה באש. בחודש מאי 1939 גויסתי – עם עוד תשעה חברים בפיקודו של שמעון ניסנוב³⁷ – לכיתת פו"ש, כדי לשמור על שדות משמר-הירדן. בתחנת המשטרה נשבענו אמונים להוד מלכותו, קיבלנו רובה וכדורים והשתכנו בבניין בית-הספר אשר בקצה המערבי של המושבה. חברה מחולתה הצטרפה אלינו כטבחית. לילה-לילה יצאנו בשורה עורפית, כשבראש צועד גשש, לארוב בשדות. ארבנו ליד גשר בנות-יעקב, ליד פרדס חוירי,³⁸ ליד כפר קרר ובווארי שהיון. בשעות היום ישנו, ואחר הצהריים ערכנו אימונים, תרגילי שדה ומטווחים ולמדנו איתות. בלילות התקשרנו באיתות עם חולתה ואיילת-השחר. בנוסף לכיתה שלנו היו גם כיתות ששכנו באיילת-השחר וביסוד-המעלה. שלטנו בכל האיזור, ולא היה שום מקרה של הצתת שדות. עם סיום הקציר חזרתי למשק.

בקורס הימי להורדת מעפילים לחוף³⁹

ב-3.7.39 נשלחתי לקורס ימי של "הפועל" יחד עם סטלין⁴⁰ ומנחם,⁴¹ חברי חולתה. נסענו לתל-אביב, לוועד הפועל של ההסתדרות. שרודק⁴² בחן

37. חבר קיבוץ חולתה.
 38. הפרדס היה שייך למשפחת חוירי הערבית. הוא נמצא בסמוך למוצא הירדן מהחולה והשתרע לכיוון המושבה משמר-הירדן.
 39. אחד מביטויי התגובה של היישוב לסיכול השינוי שחל במדיניות בריטניה עם פרסום הספר הלבן של מקדונלד (17.5.1939) היה הקמת היחידה לפעולות מיוחדות (הפו"מ). הפעולה העיקרית של הפו"מ בהקשר למלחמה בספר הלבן היתה הכשרת אנשים לפעולות העפלה; לליווי אוניות ולהורדת המעפילים בחופי הארץ. פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 הביא עוד באותו חודש לפירוקו של הפו"מ, שכן נוכח המלחמה ביקשו מנהיגי היישוב לחדש את שיתוף הפעולה עם הבריטים. שלמה קוסטיקה, יחד עם עוד 25 משתתפים, נטלו חלק בקורס הימי המתואר למעלה. (מלבד הקורס הזה התקיימו עוד שני קורסים לאחר פירוק הפו"מ באותו מקום, עד לחודש ספטמבר 1940). על הפו"מ והקורסים הימיים, ראה: **ס.ת.ה.** כרך ג' חלק ראשון עמ' 70-77; באואר יהודה (1963: 52-55); ברנר אורי (תש"ס: 262-266, 298-300).
 40. ישראל שטלמן.
 41. מנחם צוקרמן.
 42. שרודק צבי – חבר קיבוץ גבעת-ברנר. בתקופה הנדונה היה אחראי לגיוסם של חברים לתפקידי מפתח בנוטרות, בגדר הצפון, בפלוגות הלילה המיוחדות של וייגייט, והיה האיש הקובע לגבי הגיוסים לפו"מ. הוא שימש כגזבר הפו"מ והיה המקשר היומי בין הפו"מ לבין חבר המ"א, ישראל גלילי.

אותנו. מסרנו תמונות כדי שיכינו לנו דרכונים. מטרת הקורס היתה להכשיר אותנו לפעולות ימיות, ולהורדת מעפילים לחוף.

הקורס נפתח ב-8.7.39 בביתן היוגוסלבי שבמגרשי התערוכה בתל-אביב. היינו עשרים וחמישה חברים אשר התאספו מכל פינות הארץ, ברובם ממשקי זייגים: גנוסר, חולתה, פלוגת-הים ואנשים מממל חיפה וממל תל-אביב. מפקד הקורס היה אהרון לי שבסקי,⁴³ והמדריכים היו כתריאל יפה,⁴⁴ שמואל טנקוס⁴⁵ ויעקב אגייב.⁴⁶ לרשותנו עמדו לצורך האימונים שלוש סירות בעלות שני תרנים. בתחילה למדנו מיני קשרים, חתירה, נויגציה (ניווט) ושיט מפרשים.

נחלקנו לשלוש קבוצות, והתאמנו בירקון. שיעורי שחיה למדנו אצל גרשון קופלר,⁴⁷ חבר קיבוץ יגור. השיטה המקובלת היתה לזרוק למים את מי שאינו יודע לשחות. "הטבענו" סירות במזיד, ועל כל חניך היה לפקד על פעולות ההצלה, כאשר כל האחרים נהגו כמעפילים.

את תורת הימאות למדנו במונחים לועזיים, כיוון שעד אז לא היתה מסורת ימית עברית.

לאחר אימונים במשך חודש ימים, הפלגנו בשלוש סירות מפרש לשיט לאורך חופי הארץ, כשסירת מנוע מלווה אותנו. שטנו ללא הפסק יום ולילה, והתחלפנו ליד ההגה, והמצפן היה מורה הדרך היחיד. רק חניכים בודדים סבלו ממחלת ים ושכבו חיוורים בירכתי הסירות. השיט מתל-אביב לראס-אל-נקורה (ראש הנקרה) וחזרה ארץ ארבעה ימים.

באותם ימים שטו בים-התיכון אניות מעפילים כשהן מנסות לפרוץ אל חופי הארץ. הבריטים הטילו מצור על החופים, ואניות מלחמה וסירות משמר סיירו וסיכלו את נסיונותינו להוריד מעפילים בחוף.

באחד הימים הובלנו בסודיות לקיבוץ שפיים, ונאספנו בעליית גג אחת. כתריאל מסר לנו שאניה תגיע לחוף בשעה 22:00 בלילה ושעלינו להיות מוכנים. שכבנו על הריצפה והתלחשנו בינינו בהתרגשות. השעה קרבה ל-22:00, ולבי דפק בחוזקה. ירדנו לחוף. בתור סימן הדלקנו שני פנסים

43. אהרון לי שבסקי (לשם) – מפקד הקורס הימי הראשון להורדת מעפילים לחוף. שימש כמפקדה השני של "המחלקה הסורית", עד לגיוסו לצבא הבריטי בחודש ינואר 1942.

44. נמנה עם כ"ג יורדי הסירה. דברים לזכרו ראה **במגן בסתר**, עמ' 97-99.

45. שמואל טנקוס (טנא) – חניך הפלוגה הימית של "הפועל", היה מדריך ומפקד במבצעי ההפעלה הימית. הדריך במסגרת הפל"ים. עם הקמת המדינה היה מראשוני הקצינים של חיל-הים, אשר עליו פיקד בין השנים 1954-1960.

46. על יעקב אגייב ראה בפרק "השליחות ליוון ולכרתים", הערה 64.

47. נמנה עם כ"ג יורדי הסירה. דברים לזכרו ראה **במגן בסתר**, עמ' 119-121.

במרחק של שני מטרים זה מזה. המתנו במתח רב, בלשנו את הגלים, אך לשווא. חיכינו עד לאחר חצות ומשלא ראינו דבר, חזרנו מאוכזבים למשק. בינתיים הגיע מברק מהאניה שהודיע על דחייה.

היום החשיך, ונשאנו תפילה חרישית להצלחה. שוב ירדנו לחוף והדלקנו את הפנסים. שתי חוליות מזוינות שמרו על האגפים. הירח עלה, ואנו המתנו ברטט עד אשר נראתה מרחוק אניה הקרבה אל החוף. עוד אנו עוקבים אחריה ולפתע הופיעה אניית מלחמה בריטית. קיווינו כי יקרה נס, אך שתי יריות תותח שנורו לאות אזהרה, שמו קץ לניסיון ההעפלה. האניה "קולורדו"⁴⁸ נכנעה והובלה לנמל חיפה. חזרנו מדוכאים למחנה שבתל-אביב.

כעבור ימים אחדים שבנו בסודיות מוחלטת לשפיים בהרגשה, כי הפעם אנחנו מוכרחים להצליח. שעת האפס נקבעה לחצות. לא יכולנו להירדם. נחלקנו לארבע קבוצות, כל אחת בת שלושה חברים, וירדנו לחוף. מלבדנו היו בפעולה אנשי "קבוצת המים"⁴⁹.

נקודה שחורה בלטה באופק הים האפל. הנקודה הלכה והתקרבה עד אשר הפכה לגוש, שגדל יותר ויותר. האניה הטילה עוגן במרחק של ארבע מאות מטר מהחוף, תוך השמעת רעש שהחריד את הדממה. כתריאל פקד עלינו לשחות לאניה ולהשתמש בסירות ההצלה שלה לשם הורדת המעפילים אל החוף. זינקנו למים ועלינו על האניה בסולם החבלים. היתה זאת "דורה"⁵⁰, אניה קטנה, נושאת דגל פנמה. הסיפון היה מלא במעפילים חיוורי פנים, לבושים מעילים ארוכים, לכל אחד מהם היה תרמיל גב אשר עליו שמר מכל משמר.

בטן האניה היתה מלאה אנשים סרוחים על הריצפה, וריח קיא עלה בכל. הורדנו את סירות ההצלה והתחלנו להעמיס בהן מעפילים. אחד מאיתנו עמד על המעקה, שני באמצע הסולם ואני בתוך הסירה. כך העברנו את האנשים אחד אחד. הגלים הדפו את הסירה כלפי דופן האניה. כמה ישישים צרחו כיוון שפחדו לרדת בסולם החבלים, אולם לא היה זמן רב לנימוסים. העמסנו כארבעים אנשים על הסירה וחתרנו אל החוף. כאשר הסירה נעצרה סמוך לקו החוף, הגיעו אנשי "קבוצת המים" והעבירו את

48. זו היתה הפלגתה החמישית של האניה בשירות המוסד לעלייה ב'. על הפלגתה זו ראה: אבנרי אריה (תשמ"ה: 92-95).

49. קבוצת המים — במסגרת ההיערכות להבאת המעפילים, הצריך השלב האחרון מתן פתרון — הורדת המעפילים אל החוף בשלום ופיזורם בארץ. לצורך כך הוקם מנגנון בפיקודו של דוד נמרי. קבוצת האנשים אשר היתה אחראית להעברת המעפילים מהספינות אל החוף נקראה "קבוצת המים".

50. על פרשת הספינה "דורה" ראה: אבנרי אריה (תשמ"ה: 126-132)

האנשים לחוף בעזרת חבל מתוח. לנזקים הוגשה עזרה ראשונה. חוליות אחרות מ"ההגנה" הרחיקו את המעפילים מהחוף ופיזרום ביישובי הסביבה. חזרנו למים להעביר אנשים נוספים ואחריהם עוד ועוד. האניה התרוקנה כליל, והצטערנו שלא היו מעפילים נוספים. בסך הכל הורדנו כשלוש מאות וארבעים אנשים, רובם צעירים מתנועות נוער שונות באוסטריה.

חזרנו עם הסירות לאניה, והתחלנו בהעלאתן על "דורה" כשלתע האיר אותנו זרקור מסירת משמר בריטית. קמה בהלה. כולנו קפצנו לתוך סירה שעדיין לא הועלתה למעלה וחתרנו לחוף בכל כוחותינו. אלה מאיתנו שלא הספיקו לעלות על הסירה, שחו אל החוף. "דורה" הרימה עוגן ונעלמה במהירות. הגענו לחוף, ערכנו מפקד, והתברר שעמירם שוחט⁵¹ נעלם. כתריאל פקד עלינו להיכנס למים בשרשרת ולחפש אותו. שחינו לעומק הים, אך ללא תוצאות. הבחנו בסירת משמר מתקרבת לחוף בדיוק מולנו. כהרף עין שינינו כיוון ושחינו לחוף. מעצר בנסיבות כאלה היה עלול להסתיים במאסר של שבע שנים. לכן הגברנו את קצב השחיה, עד אשר הגענו לחוף באפיסת כוחות. נסוגנו לשפיים, וכאן התברר לנו שעמירם הגיע בשחיה ועלה ישר לקיבוץ. עלינו לעליית הגג לשם מנוחה.

בבוקר חזרנו באוטובוס אל מגרש התערוכה כשלכל אורך הדרך מנופפות לנו ידיים רבות לאות הודיה. הרגשנו את עצמנו כגיבורים, והמשכנו באימונים במשנה מרץ.

באחת השבתות נסענו לעתלית. חיכינו לבואה של האניה "טייגר היל",⁵² אך לאחר ליל ציפייה שלא העלה דבר חזרנו לתל-אביב. כתריאל יצא בסירת מנוע ועלה על "טייגר היל" בלב ים, כדי להובילה לחוף. הוא ניסה להתקרב לחוף יבנה, אך נתקל באש בריטית שהפילה שני חללים. בלית ברירה הוא הוביל את "טייגר היל" אל מול "הבית האדום"⁵³ שבחוף תל-אביב, ליד האניה "פריטה".⁵⁴ חלק מהעפילים הצליח לחמוק, אך רובם נתפסו. כתריאל חזר להדריך בקורס כאילו לא אירע דבר.

בסיום הקורס נערכו בחינות. רובנו, ואני בתוכם, עמדו בהן בהצלחה וקיבלנו דרגת "מדריך-ימיי". חיכינו שבועיים לפעולות נוספות, ולבסוף התפזרנו איש לביתו.

51. נמנה עם כ"ג יורדי הסירה. דברים לזכרו ראה במגן **בסתר**, עמ' 124-125.

52. על פרשת האניה "טייגר היל" ראה: אבנרי שם: 133-144.

53. הבית האדום – בניינה של הסתדרות העובדים הכללית בא"י שהיה ברחוב הירקון. כשפרצה מלחמת העצמאות, התמקם בו בחודש דצמבר 1947 המטה הכללי של ה"הגנה".

54. על פרשת האניה "פריטה", ראה: אבנרי אריה (תשמ"ה: 229-232).

אהרון וכתריאל ביקרו אצלי בחולתה והטילו עלי לאמון את החברים בימאות. הם סיפקו לי חומר, ושמואל טנקוס שלח לי שתי סירות אימונים בעלות שני תרנים ומפרשים. אני ושניים מחברי לקורס אימנו שמונים וחמישה חברים. כל שבת הוקדשה לאימונים. נערך מפקד, בו הונף דגל על תורן שהוצב במגרש ריק. האנשים חולקו לשתי קבוצות: אחת יצאה להתאמן בחתירה, והשנייה למדה על החוף נוויגציה (ניווט) וקשרים. ערכנו אימונים בהורדת מעפילים כמו שלמדנו בקורס, וההתלהבות היתה גדולה.

חזרה לעבודת הדיג בחולתה

חזרתי לעבודת הדיג. התחלתי לעבוד ב"חכות"⁵⁵ עם שני חברים נוספים. תלינו שבע מאות חכות על חבל ארוך, במרחק חצי מטר אחת מרעותה, ועל כל חכה תלינו דג כפתיון. חצינו את האגם בחתירה עד אשר הגענו לחוף הצפוני, שם פיזרנו מול שפך הירדן. היה עלינו להמתין ארבע שעות, עד אשר אספנו את החכות והעלינו את השפמנונים לתוך הסירה באמצעות רשת בצורת שקית המחוברת לידיית ארוכה.

בשעות שחיכינו הקמתי סוכה בתוך ים הגומא, בגובה של כארבעים ס"מ מעל המים, ובה אכלנו את ארוחת הצהריים ונחנו. במשך הזמן שוכללה הסוכה והפכה למקום נופש. אמצעי הטיגון, המזרנים, הכילות, אך בעיקר זרימתו הרוגעת של הירדן, ציוץ הציפורים והנוף המקסים, משכו את לב החברים והמקום הפך למוקד של ביקורים. בשבתות היתה הסוכה נתפסת על ידי זוגות זריזים.

"שרקיות" (רוחות מזרחיות) התחוללו לעיתים קרובות, בעיקר בחודשי החורף. עוד בטרם בוא הסערה היה הדה נשמע מעבר להרי הגולן, דבר אשר הזהירנו לברוח הביתה ולהוציא את הסירה מהמים.

סירת המנוע "פטרייה" עגנה בדרך כלל במרחק מה מהחוף. לילה אחד, עם גבור הסערה, היא החלה להיסחף. היה צריך לחבר לה במהירות עוגן נוסף. התפשטתי ונכנסתי למים הקפואים, שחיתי אליה וקשרתי לה עוגן נוסף. כשיצאתי מהמים, גופי היה כחול מקור, ושיני נקשו. ד"ר יופה, שהיה במקום, טיפל בי עד שהוטב לי.

55. דיג באמצעות חכות נעשה באגם החולה מחודש אפריל ועד דצמבר, מכיוון שבחורף נהגו השפמנונים לעבור לאזור הביצה, בחפשמ מקומות חמים יותר. לשטחי ביצה אלה קשה היה לחדור.

בעונת הגשמים היה ואדי ח'נדאגי שמדרום לחולתה זורם בכוח ונשפך לאגם. דגי הבינית הארוכים נכנסו אז לתוכו כדי להטיל את ביציהם במים, על גבי האבנים. הדגים נהגו לעלות בנהר עם השקיעה ולחזור לאגם במחצית השנייה של הלילה.

מכיוון שהדגים הם דגי האגם והוואדי נמצא בשטח הכפר הערבי תליל, עבדנו במשותף עם הערבים. השלל היה מתחלק שווה בשווה, חציו לנו וחצי למוכתר הכפר אבו־מנצור, אשר שילם סכום פעוט לפועליו.

סוכה ערבית בעלת גג מקומר ובלתי חדיר לגשם, הוקמה ליד הוואדי. ארבעה או חמישה ערבים רבצו בה תמיד, וקפה מהביל רתח בה על גבי מדורה בכל שעות היממה. אני ועוד דייג רבצנו איתם בלילות ובילינו את הזמן בשמיעת עלילות ואגדות ערביות לאין מספר. האש דעכה מדי פעם, ועשן סמיך ומחניק מילא את חלל הסוכה. נשיפות פה ממושכות ליבו את האש מחדש.

המים הקפואים, הקור, הגשם והרוחות העזות שנשבו, גרמו לכך שלא ניתן היה להתמיד בשיטת דיג זאת יותר משעה אחת. על כן התחלפנו בינינו וחזרנו להתחמם ליד האש שבסוכה.

השכם בבוקר אספנו וחילקנו בינינו את שלל הדגים. הדגים שנותרו נצודו על־ידי הערבים בעזרת "מטריאן", מוט ארוך ובקצהו שתי שיניים חדות, אשר בו דקרו ותפסו את הדגים.

הדיג בוואדי ח'נדאגי התבצע בחודשים ינואר, פברואר ומרץ.

ב־1940 הגיע אלינו מדריך דיג ערבי בשם לוטפי עם אשתו וילדים קטנים אחדים. הוא הקים לו סוכה בקצה הצפוני של החצר. לוטפי הדריכנו ב"רשת־הגריפה"⁵⁶ אשר היתה השיטה היעילה ביותר לדיג.

נהגנו לצאת בשעות הלילה בשתי סירות, שישה עשר איש במספר, אל החוף המזרחי של האגם. זרקנו את רשת הגריפה במרחק של ארבע־מאות מטרים מהחוף. לאחר מכן ירדנו לחוף, נחלקנו לשתי קבוצות בנות שמונה חברים ומשכנו את הרשת מכל צד באמצעות החבל.

בלילות חורף קרים עמדנו יחפים על החוף הבוצי, כשרגלינו מתבוססות בבוץ עד לגובה הברכיים. אך העבודה נעשתה בליווי שירת מקהלה, ששמרה על קצב משיכת החבל.

"רשת־הגריפה" נזרקה למים ארבע פעמים בכל לילה. עם שחר, בגבור הקור, חזרנו הביתה קפואים.

56. רשת גריפה (בערבית ג'רף, אנגלית DRAG NET) – הדיג באמצעות רשת הגריפה היה החשוב ביותר מבין שיטות הדיג אשר היו נהוגות בתקופה הנידונה.

עבודת הדיג הקשה היתה מבחן לכל אדם, ובה התגלה אופיו האמיתי של כל חבר.

השליחות ליוון וכרתים⁵⁷

בחודש פברואר 1941 הגיעה למשק חולתה פנייה לגיוס שלושה חברים לפעולות ימיות. המשק החליט על גיוס של שני חברים. אני ואריה גלברד⁵⁸ התנדבנו. הוזמנו לפגישה בבת-גלים שבחיפה. במקום המפגש מצאנו עוד עשרה חברים. רוכזנו בתוך אחד הבניינים, ויצחק טבנקין הרצה לפנינו שלוש שעות רצופות על מצב העם, על ציונות, על המאבק בנאציזם ועל ההכרח להילחם. הוא הדגיש את הסכנה שבשליחות. עם תום דבריו חזרנו למשק כדי לחכות לצו הקריאה.

כעבור שבוע ימים נקראנו להתייצב בבית-הספר בהר הכרמל עם חפצינו האישיים. במקום התרכזו כארבעים חברים מכל פילות הארץ. רובם היו אנשי קיבוצים.

הכינוס היה סודי ביותר. במקום נכחו דוד בן גוריון, יצחק טבנקין, ישראל גלילי, יצחק שדה, אהרון לישיבסקי, כתריאל יופה ושמואל טנקוס. שמענו מספר סקירות על המצב בו היה נתון היישוב, ועל השליחות אשר עומדים להטיל עלינו. הדוברים הדגישו את הסכנה שבשליחות. שקט השתרר באולם, וכמעט שלא נשאלו שאלות. עם תום הדברים נאמר לנו במפורש, שאם מישהו מאיתנו חושב שאין הוא מוכן מכל סיבה שהיא לצאת לשליחות, הרי הוא יכול לחזור בו מהסכמתו בחדר סמוך. היו מספר חברים שנכנסו לחדר, והם שוחררו.

57. במרוצת חודש מרס 1941, התגבשה בקרב הבריטים ההחלטה לשלח את צבאם, את "מחנה הנילוס", אשר נמצא במצרים ובחזית לוב – לעזרת יוון. הבריטים החליטו זאת לא מתוך רצון לקיים את ההתחייבויות כלפי יוון במקרה שתותקף, אלא כדי להעמיד נוכח המתקפה הגרמנית הממשמשת ובאה חזית בלקנית, הכוללת את יוגוסלביה, יוון וטורקיה.

מיבצע העברת הצבא הבריטי ליוון התבצע בין ה-9 במרס ל-24 באפריל 1941. במסגרתו הועברו לפיראוס בספינות כ-58,000 חיילים.

זמן קצר לאחר הפלישה הגרמנית ליוון ב-6.4.41, התברר לבריטים, שלנוכח עדיפותם של הכוחות הגרמניים והתמוטטות קו האליאקמון – אשר בו חשבו הבריטים להגן על יוון – אין באפשרותם להחזיק מעמד. על כן, ב-21.4.41 הוחלט על פינוי חיל המשלוח הקיסרי מיוון. שליחותם של שלמה קוסטיקה וחמשת חבריו ליחידה, אשר עסקו בפעולות מודיעין, אמנעה וחבלה ימית מטעם האינטליגנסי הבריטי, השתלבה בתוך המערכה על יוון וכרתים.

58. אריה גלברד – נמנה עם כ"ג יורדי הסירה. דברים לזכרו ראה במגן **בסתר**, עמ' 107.

התמקמנו בביתן היוגוסלבי, במחנה שהיה בשטח התערוכה בתל-אביב. הפעם הקורס היה ברמה גבוהה יותר מאשר זה שהשתתפתי בו בשנת 1939. משתתפי הקורס היו בעלי רקע צבאי מסוים. רובם היו בעלי דרגות ב"הגנה", מפקדי מחלקות וסגנים. היו כאלה ששירתו ב"פלוגת האש", ואחרים שזה עתה סיימו לרצות את עונשם על אימון בנשק.⁵⁹ אלה מבין המשתתפים אשר היו בעלי רקע ימי נקראו בפינו "רטובים", ואלה שהיו בעלי רקע יבשתי, נקראו "יבשים".

סדר היום היה דחוס ביותר: השכמה ב-30:05, רחיצה, גילוח, התעמלות, ריצה, ארוחת-בוקר ומיפקד. לאחר מכן יצאנו לאימונים בסירות מפרש, בנוויגציה (ניווט), מטאורולוגיה, מצפן והתמצאות בלב ים. בצהריים היתה לנו מנוחה של שתיים, ושוב יצאנו לאימונים. בערב שמענו הרצאות. כיבוי האורות היה בשעה 22:00 בלילה.

קיבלנו שיעורים בשחיה, התעמלות ודגיאורג'יסו. היאבקות למדנו ממדריך מיוחד, והיכינו איש את רעהו ללא רחמים. התאמנו בטיפוס על חבלים ובהליכת זיקית. יצאנו לים בסירות ובשחיה בכל מזג-אוויר. הפכנו סירות והצלנו זה את זה. למדנו את כל הקשרים, ועשיית צמות בחבלים ובכבלי פלדה.

באימוני שדה הלכנו בכיתות לגבעת נפוליון⁶⁰ וחזרנו דרך החולות שמצפון לרידינג.⁶¹ בדרך ערכנו תרגילי פיזור וכינוס, הסתערות, זחילה, מעבר מכשולים, מטווחים באש וזריקת רימונים.

ערכנו יום-יום תרגילי סדר על-פי פקודות בשפה האנגלית, וצעדנו ברביעיות. בערבים לא יכולנו לעזוב את המחנה ללא נטילת רשות. ליל שבת היה ערב חופשי, ואפשר היה לעזוב את המחנה, אך אנו העדפנו להישאר ולבלות בצוותא. הליכוד והגיבוש החברתי היו חזקים. חברנו בורקה⁶² היה הרוח החיה בקורס. הוא היה בחור מלא חיים ובעל קול יפה ואדיר. כאשר התחיל לשיר, הצטרפנו אליו. שרנו את: "איש צדיק היה, בלי מזון ובלי מחיה", "אריה, אריה, קום התנדב לגדוד העברי", ו"קפיטן

59. חלק מהאנשים נמנו עם מ"ג מפקדי ה"הגנה", שנאסרו ב-39.10.4 בעוון החזקת נשק. על פרשת המשפט ומאסרם של המ"ג ראה: ס.ת.ה. כך שלישי, חלק ראשון, עמ' 122-125.

60. גבעת נפוליון (ליד הירקון) – תל-גריסה, נמצא מדרום לירקון בתחום רמת-גן. שימש לנפוליון כבסיס בעת המצור על יפו, ומכאן שמו.

61. רידינג – שמה של תחנת-הכוח שנבנתה בשנים 8-1937 על הגדה הצפונית של הירקון, סמוך לשפך הנהר אל הים. התחנה נקראת על שם הלורד היהודי אייזקס רידינג ששימש כיו"ר הנהלת חברת החשמל.

62. ברוך יעקובסון, נמנה עם כ"ג יורדי הסירה. דברים לזכרו ראה במגן **בסתר**, עמ' 111-113.

אחד היה, לא חרד ולא פחד; סכנות רבות עבר ועוד איך". ולבסוף את
"הבחורים":

א

הבחורים, יקח אותם הרוח!
הבחורים, לאן שירכס ברח?
הבחורים, אם לא תפלו ברוח –
אותנו גם הרוח לא יקח.

ב

רוח, רוח וברק.
אל תפחד, היה חזק
אם אויב יכנו מצח,
אך הרינו עם קשה מצח.
אם אויב יכנו עורף,
אך הרינו עם קשה עורף.
רוח, רוח וברק
ואנחנו נתחזק.

בזמן הקורס ערכנו שיט לגן־יבנה, לחיפה ובחזרה. בסיוורנו פגשנו בסירת
משמר שניסטה לצלם אותנו.

על כל הציוד הימי נצבע הסימן "חיס": חיל־ים. התלבושת למסדרים
היתה בצבע כחול. חבשנו קסקטים כחולים עם מצחיה, ולבשנו סוודר
ומכנסיים כחולים.

כולם ידעו את העומד בפניהם, וכולם חיכו בקוצר רוח לרגע יציאתם
לפעולה. נמסר לנו, שנפעל ביחד על אחת האניות בצי המלחמה הבריטי
בפשיטות וחבלות בעורף האויב, תחת דגל ופיקוד עברי ישיר, כשרק
הפיקוד העליון נתון בידי הבריטים.

קפטיין המונד⁶³ הופיע לעיתים קרובות מאוד, ועמד מקרוב על קצב

63. המונד ניקולאס ג'פרי (1907 –) – היה קצין הקישור הבריטי הראשון של המחלקה
לתפקידים מיוחדים (ענף ד') עם "המחלקה הסורית". המונד נחשב לקצין שגילה
הבנה ואהדה למפעל הציוני. הוא גויס למודיעין הבריטי בגלל היותו אינטלקטואל,
חוקר ומרצה לתולדות יוון באוניברסיטת קמברידג', ע"פ המסורת המקובלת אצל
הבריטים לגייס לתפקידי מודיעין אנשים מעולם האקדמיה.

התקדמותנו. הוא העביר לנו שיעורי חבלה בחומר נפץ, עפרונות שהיה וכובעי עלוקה, שנצטרך להדביקם לבטן של אניות האויב. בוקר אחד הופיע מיג'ור בריטי לביקור. כתריאל פקד עלינו לעבור את משברי החוף. הים סער בחוזקה, ירד גשם סוחף, המים היו קפואים ורוח קרה נשבה בעוז. קפצנו למים הקרים ונלחמנו בגלי הים הזועפים. האנגלי הסתכל, וכנראה שהיה מרוצה.

שלושה שבועות לאחר תחילת הקורס, ביקשה מאיתנו המיפקדה האנגלית שלושה חברים לפעולות ימיות, בטענה כי ברצונה לנסות אותנו. יעקב אגייב, שהיה מדריך ימי בקורס, מוצא איש-ים ושמואל בן-שפרוט – יצאו לפעולה. איש לא ידע לאן הם נשלחו ומה היה התפקיד אשר הוטל עליהם.⁶⁴

כעבור שבועיים ימים מאז יציאת השלושה ב-26.3.1941, נקראתי אל קפטין המונד. הוא בחן אותי ושאלני אם אני מכיר את השפה הטורקית או היוונית. ענית, שאני יודע צרפתית. בו במקום הוא הודיע לי, שבעוד יומיים אצא לפעולה יחד עם יצחק ספקטור, המכונה צ'קו, ועם יואל גולומב. קפצתי משמחה. הגעתי לרגע ששאפתי אליו. חברינו קינאו בנו על שעליהם עוד להמתין ולחכות. גם הובעה התמרמרות על שמפזרים אותנו, ושאינן אנו פועלים ככוח אחד תחת דגל אחד. אך לא היתה ברירה, צריך היה להוכיח לבריטים רצון טוב להמשך שיתוף הפעולה, עד אשר נגיע למטרה.

קיבלתי חופשה. נסעתי לבקר את אחותי לאה. סיפרתי לה את דבר יציאתי. הצטלמתי איתה, כי חשבתי שטוב יהיה להשאיר תמונה להורי. חוץ מאחותי לא סיפרתי לאיש על דבר יציאתי, גם לא לאמי. בערב חזרתי למחנה, למסיבת פרידה שערכו לנו חברי הקורס. בשעת חצות נערך מיפקד של כל החברים. יצחק שדה דיבר קצרות. הוא אמר: "התנ"ך ציווה לא תרצח, אך אנו אומרים לכם ודורשים מכם לרצוח את האויב ככל האפשר". לכל אחד מאיתנו ניתן ספר השומר, ספר תנ"ך קטן ואקדח

64. השלושה: יעקב אגייב, מרדכי ליסבסקי (מוצא איש-ים) ושמואל בן שפרוט (סס), נשלחו אף הם ליוון למשימות לוחמת קומנדו ימי. פרטים על שליחותם מצויים: בעדותו של שמואל בן שפרוט שנמסרה ב-8.2.1955. לא.ת.ה. עדות מס' 2246; ביומנו של יואל גולומב, שנכתב אף הוא בזמן התרחשות המאורעות ביוון, החל מה-10.4.1941, ואשר נמצא בארכיון צה"ל "אוסף ההתנדבות"; בעדויות שנגבו על-ידי א' בן-חור ב-18.11.1972 מפי מרדכי ליסבסקי, שלמה קוסטיקה ושמואל בן שפרוט. ארכיון צה"ל, "אוסף ההתנדבות"; צ' ספקטור, "אגייב, בימי רעה בחופי יוון", מגן **בסתר**, עמ' 67-71.

מאוזר הנתון בתוך תיק עץ וכן אלבום תמונות מימי הקורס. בשירת התקווה הסתיימה המסיבה.

ב-27.3.41, בשעות הבוקר, נסעתי עם ציקו ויואל במכוניתו של אהרון ליבסקי למחנה סרפנד.⁶⁵ נכנסנו פנימה עם תעודות מתאימות, ולאחר שהייה קצרה הלכנו לבניין האפסנאות. פשטנו את בגדינו האזרחיים ולבשנו מדים צבאיים. נעליים צבאיות, פטס (חותלות), מכנסיים קצרים, חגורה, חולצה וכובע סירה עם סמל של חיל התותחנים. כל אחד מאיתנו קיבל "פיי-בוק" (פנקס תשלומים) והפכנו לחיילים. אהרון החזיר אותנו למחנה התערוכה. נפרדנו מהחבריה שהתאמנו אותה עת על הירקון.

מייגור אנגלי בשם קמברלדג' קיבל אותנו לידו. הוא הסיענו אל תחנת הרכבת שבלוד. משם נסענו ברכבת לקנטרה. בכל תחנה נטפלו אלינו עשרות ילדים ערבים, נפוחי בטן, לבושי שמלות, שביקשו בקשיש.

בקנטרה החלפנו רכבת, ולאחר חצות הגענו לקהיר והתאכסנו במלון "ויקטוריה" המפואר, שהיה מיועד רק לקצינים; וזאת, כי לקראת ביצוע הפעולה קיבלנו דרגות של סקנד-לווטננט (סגן-משנה). גם משכורתנו היתה כשל קצינים. קיבלנו שש-עשרה לירות שטרלינג לחודש. התאכסנו בחדר מספר 58, בקומה השלישית. למחרת בילינו את היום בטיוולים בחוצות קהיר.

ב-29.3.41 הופיע המייגור שלנו עם מכונית צבאית. נסענו לאורך הנילוס, עד אשר עצרנו במחנה צבאי גדול. קיבלנו שתי סירות גומי. נסענו איתן לאחד האגמים שבסביבה. ניפחנו את הסירות ותרגלנו את השטתן לשביעות רצונו של המייגור. חזרנו לקהיר, הורדנו את הסירות במקום משכנו של האנגלי ברחוב קסר-אל-דין מספר 29 ושבנו למלון.

ביום ראשון ה-10.3.41 נלקחנו לאלכסנדריה. כל הדרך היתה מדבר שממה. פה ושם נראו מחנות צבא. במבואות אלכסנדריה לקחנו מאחד המחנות תותח אוטומטי אנטי טנקי גרמני וכדורים. בערב ביקרנו במועדון החייל היהודי, ופגשתי מכר מעין-חרוד.

ביום שני נסענו אל מחסני הצי בליוויית קפטיין קמברלדג' שהיה בן דודו של המייגור. קיבלנו מדי צי ועלינו על האניה "פנלנד". האניה היתה עמוסה בחיילים אוסטורלים. בשעות אחר הצהריים סיימה "פנלנד" להעמיס את החיילים, ואנו הפלגנו בליוויית אניית תעבורה נוספת וחמש משחתות. הדרך עברה ללא תקלות. כיוון שלא היינו שייכים ליחידה,

65. סרפנד היה המחנה הצבאי הגדול ביותר של הצבא הבריטי בארץ-ישראל. בהקמתו מצפון לרמלה הוחלע עוד בשנת 1917. המחנה נקרא על שם הכפר הערבי סרפנד הסמוך אליו. עם הקמת המדינה הוסב שמו לצריפין.

הסתדרנו ביתר קלות. מצב הרוח של האוסטרלים היה מצוין. הם שיחקו במטבע, עמדו בתור במשך חצי יום כדי ללגום כוס בירה. היחס של החיילים אלינו היה טוב. ההפלגה ארכה ארבעים וחמש שעות, עד אשר הטלנו עוגן בנמל פיראוס. על החוף חיכה לנו רכב צבאי, עלינו עליו וכעבור רבע שעה היינו באתונה. העלינו את התותח הגרמני ואת חפציהם של הבריטים לחדר בבית מלון, ואנו הלכנו להתאכסן במלון אחר. קיבלנו חופשה ושמרנו על קשר פעמיים ביום עם הקצינים הבריטים. שוטטנו בעיר, נסענו ברכבת התחתית ולמחרת, ביום שישי, ביקרנו באקרופוליס ובאתרים ארכיאולוגיים אחרים. נפגשנו בבית-קפה עם משפחה יהודית אשר התעניינה בנעשה בארץ. העיר היתה מלאה חיילים בריטים, אוסטרלים, ניו-זילנדים, ורק חיילים יוונים מעטים נראו בעיר. רובם היו פצועים, קטועי אברים, משותקי רגליים, כתוצאה מהמלחמה בחזית האלבנית נגד האיטלקים.

בשבת עזבנו את אתונה ונסענו לנמל פיראוס. פגשנו את הספינה "דולפין II" ועליה את שלושת חברינו: יעקב, מוצא וסם. שמחנו לפוגשם. החלפנו רשמים וביקרנו בספינתם. הקצינים שלנו קיבלו את "דולפין II" יחד עם המכונאי סם,⁶⁶ ואילו שני החברים הנוותרים עברו לספינה אחרת בשם "ברברה" בפקודו של קפטיין פרנסיס.

"דולפין II" היתה ספינה בעלת שני תרנים, אך ללא מפרשים. היא היתה מצוידת במנוע דיזל חזק, שני טנקי דלק ותא הגה המוגן בזכוכית. על החרטום היה מוצב תותח שדה, ושני מקלעי "לואיס-גן" הוצבו באמצע הסיפון ובירכתיים. העלינו על הסיפון את התותח הגרמני ואת חפציו האישיים והתחלנו לעשות סדר וניקיון. עזבנו את הנמל ועגנו בעברו השני של מפרץ תרקו-למנו.

ביום רביעי, ה-9.4.41, הפלגנו. עשינו את דרכנו בין איי יוון המרובים, עד אשר עגנו ליד אחד מהם. ירדנו לחוף בסירת גומי וטיפסנו על ההרים. האיים היו בדרך כלל שוממים, לפעמים נראו בהם מספר בתים של דייגים, עצי זית וכרמים. היוונים קיבלונו בדרך כלל בסבר פנים יפות, וכיבדו אותנו במשקה הלאומי שלהם – "רצינה" (יין מר וחמוץ). כך עברנו מאי לאי. ביקרנו במקומות עתיקים. הנוף היה נהדר.

66. עדותו של יואל גולומב תואמת את תיאור חלוקת הצוותים המובא ביומן: "ביום השני של היותנו ביוון, נגשנו לפיראוס לראות את הספינה שלנו, והנה היא הספינה של השלושה שנסעו לפנינו. אנחנו עולים על "דולפין" שלהם, והם מקבלים אחרת, קצת יותר גדולה... חלוקת תפקידים: שלמה – סיפון, ציקו – טיפול בכלים, שמואל – מכונאי, הצטרף מהצוות הקודם ואני – טבח". ראה: יואל גולומב, ארכיון צה"ל, "אוסף ההתמדות".

הפלגנו לכרתים. שטנו ביום ובלילה, רוח חזקה נשבה וטלטלה את הספינה מצד אל צד. התחלפנו במשמרת ליד ההגה בכל שלוש שעות. הגענו אל נמל סודה שבכרתים, נמל המוקף הרים סביב. בכניסתנו עומד אי קטן ומבוצר השומר על פתחו. רשת פלדה הנישאת על כדורים צפים נמתחה בפתחו של הנמל, כדי למנוע חדירת צוללות. ראינו בתוך הנמל שתי אניות טבועות עולות באש, תוצאת פעולה מוצלחת של חבלנים איטלקים. התברר לנו, שאניה איטלקית הורידה בלילה הקודם, במרחק של מאות מטרים מהנמל, שלוש סירות קטנות, נושאות חומר נפץ, נהוגות בידי חבלנים. הסירות חדרו במשוטים מעל רשת החסימה. בתוך הנמל הונעו מנועי הסירות, והן כוונו אל עבר האניות. כאשר הן קרבו אל מטרותן, קפצו החבלנים האיטלקים למים. שתי אניות נפגעו. שלושת החבלנים נלקחו בשבי.⁶⁷

קיבלנו חופשה בשעות הצהריים וביקרנו בעיר חאניה. למחרת, ביום השבת, ציקו וסס קיבלו חופשה. בדרכם הם נעצרו על-ידי משטרה צבאית אנגלית ויוונית, וזאת כי תלבושתם המעורבת החשידה אותם. רק לאחר שהם הובאו לנמל וזוהו על-ידי הקפטיין, הם שוחררו. ביום ראשון הפלגנו ועגנו ליד האי קאוס. קנינו ירקות וביצים, והמשכנו לכיוון נמל פיראוס. במשך הלילה שמענו רעמי הפצצות מכיוון הנמל. כאשר האיר היום, נמצאנו במרחק של כעשרה מיל מהנמל. לפתע ראינו במרחק של כמה מאות מטרים מהספינה מיבנה של מטוסים גרמניים. הקפטיין הזעיק אותנו. ציקו ואני תפסנו את המקלע שבאמצע האניה, המייג'ור אחז באחורי. כהרף עין עזב אחד המטוסים את המיבנה והחל לצלול לעברנו. היה זה רגע מחריד. המייג'ור נטש את המקלע וירד אל חדר המכונות. רק אני וציקו נשארנו. פתחנו באש על המטוס שעבר מעלינו בגובה התרנים. ראינו בכאב לב את צלב הקרס. המטוס נפגע, סילון עשן פרץ מגופו, ולאט-לאט הוא צלל אל תוך הים. קפצנו משמחה. הקצינים פנו אלינו בבושת פנים. שאלתם הראשונה היתה: האם זה לא היה מטוס בריטי? הם הביאו לנו ספר לזיהוי מטוסים, ואנו הצבענו על מסרשמיט.

67. על הפעולה אשר תוארה לעיל, ראה: בורגזה ולאריו, "שדי הים", מערכות 1970: 83-91. פעולה זו היתה אחת מהצלחותיו המזהירות של הצי האיטלקי בזמן מלחמת העולם השנייה. בפעולה נפגעו קשות הסיירת "יורק" ועוד מספר מכליות ואניות סוחר; היא בוצעה בידי לוחמי קומנדו ימי איטלקי, אשר הפעילו סוג נשק חדש: סירות נפץ M.T.M. היו אלה סירות מנוע בעלות תחתית שטוחה, בחרטומן נישא מטען חומר נפץ אשר התפוצץ ברגע ההתנגשות או בגלל לחץ הידרו-סטטי. בסירה נהג אדם אחד אשר היה מפנה את סירתו אל היעד, מייצב את ההגה ומטיל עצמו למים לפני ההתנגשות. פירוט טכני של כלי נשק זה ראה שם, עמ' 30.

עוד אנו שמחים, והנה ראינו מרחוק מטוס שני מתקרב אלינו מכיוון החרטום. פתחנו עליו באש, וגם הוא נפגע. סילון עשן פרץ מגופו, והמטוס צלל למים. היינו כחולמים. הבריטים חששו שבכל זאת הפלנו מטוסים בריטיים, אך אנו הרגענו אותם. הם הבטיחו לנו, שבדין וחשבון שיימסר הם יודיעו על הפלת המטוסים, וידאגו שנקבל מדליות.

הגענו לנמל פיראוס ואכן, המיפקדה אישרה את דבר הפלת המטוסים.⁶⁸ עגנו בתרקו-למנו מחוץ לנמל. בלילה הפציצו הגרמנים את נמל פיראוס. אניה נושאת נשק התפוצצה בקול נפץ אדיר שהחריד את כל הסביבה. למחרת בבוקר הלכנו לבקר את שלושת חברינו שהיו מוצבים על הספינה "ברברה". בדרך ראינו ששכונות שלמות מסביב לנמל, ברדיוס של מיל אחד, היו לגמרי הרוסות, ופליטים מבוהלים ברחו מהאיזור והסתתרו בתחנות של הרכבת התחתית. המראה היה נורא.

בנמל נפגעו אניות רבות. בדרך נס יצאו "ברברה" ואנשי צוותה מההפצה בשלום. מנועה של "ברברה" לא היה תקין, ואנו עזרנו להם לגרור אותה. ביום שישי, ה-18.4.41, חל שינוי בהרכב הצוותים. צ'קו ויואל הצטרפו ל"ברברה", אל מוצא ויעקב, ואילו אני וסם נשארנו על "דולפין II". החילופים בצוותים התחוללו מכיוון שמאז הפלת המטוסים חדלנו להעריך את הקצינים האנגלים והם החלו לשנוא אותנו.⁶⁹

המצב בחזית המלחמה החמיר. בעיר אתונה שרר רעב. תורים ארוכים לחלוקת לחם נראו בכל מקום. היוקר היה איום. פליטים ויתומים הסתובבו בין ההריסות, אך היתה שכבה שהמשיכה לחיות חיי הוללות ושפע.

פגשנו בחיילים יהודים רבים.⁷⁰ הידיעות מהחזית היו קשות מאוד. החיילים סיפרו לנו, כי הם שמעו שהבריטים עומדים להשאיר אותם

68. המעוניין להשלים את תמונת הקרב המתואר, יוכל לעיין ביומנו של יואל גולומב, ארכיון צה"ל, "אוסף ההתנדבות"; וכן בעדותו של שמואל בן שפרוט – א.ת.ה, עדות מסי' 2246.

69. היחסים בין ארבעת הארצישראלים לבין שני הקצינים הבריטים אשר הפליגו על הספינה "דולפין II", לא היו תקינים. יואל גולומב לא חדל מלהתלונן על היחס הזה: "למזלנו הם יורדים לטייל לעיתים קרובות... המייגור מתרוצץ מפניה לפינה ונוגש באנשים. לפעמים אפשר לחשוב שלא באנו הנה למלא תפקיד צבאי אלא לשרת שני מטילים אנגלים בין איי יוון". ראה יומן יואל גולומב, ארכיון צה"ל, "אוסף ההתנדבות".

70. בחיל המשלוח הבריטי אשר יצא לעזרת יוון נכללו כ-2,800 מתנדבים ארצישראלים, מביניהם כ-2,400 יהודים והשאר ערבים. המתנדבים שירתו ביחידות חפרים אשר תפקידם היה בעיקר לסייע בתפעול הנמלים: פריקת הציוד, מיון, אחסנתו ודחיפתו קדימה לחזית.

ולהסתלק. הם התחננו בפנינו שנצילם, שנקחם עימנו בספינה, אך לא יכולנו להושיט להם כל עזרה. חרדנו מאוד לגורלם.

בתקופת-למנו הצטרף אל ספינתנו קצין אנגלי בשם סונדרס, אשר היה מומחה לטרפדות. ביום ראשון ניגשנו אל אחת מאניות המלחמה וקיבלנו שמונה פצצות עומק, ופצצה אחת באורך של שלושה מטרים. המלחים הסתכלו עלינו כעל מתאבדים. כיסינו את הפצצות בברזנטים. הסודיות היתה מוחלטת. עם רדת החשיכה קיבלנו באחד המחסנים תשע מזוודות, אשר בכל אחת מהן היו שני כובעי עלוקה. אחת המזוודות היתה מלאה בעפרונות השהיה, כך שהיו לנו על הספינה שלושת אלפים ק"ג של חומר נפץ. די היה בכדור אחד או בדפיקה בלתי זהירה, כדי לפוצץ את כולנו. הקפטיין והמייג'ור היו עצבניים וחיוורים. כל פקודה היתה מלווה במילת הגנאי "פקן". שתקן והבלגנו.

הפלגנו לכיוון תעלת קורינת. בכניסה לתעלה, הקפטיין ירד בסירה כדי למסור את ניירות המעבר, ואני נהגתי את הספינה בזהירות סביב סביב. לא רצינו שהיוונים יראו את המטען. לאחר קבלת האישור עברנו את התעלה, אשר היתה חצובה ברוחב של כעשרים מטרים. מעל התעלה נמתח גשר עם מסילת ברזל. עגנו בקצה השני של התעלה, במרחק של שני ק"מ מהעיר קורינת. הקפטיין והמייג'ור הלכו לקנות בעיר סירה גדולה. כאשר הם חזרו איתה, התחלנו להכין את הפצצות. אל כל פצצה חיברנו שני כובעי עלוקה. לתוך הכובעים הכנסנו עפרונות השהיה. הורדנו את כל הפצצות החמושות לתוך הסירה וכיסינו אותה בברזנט. במרום טסו כל אותה עת מטוסים גרמניים ארבעה ימים רצופים גררנו מאחורינו את הסירה. המתיחות גברה מיום ליום, עד אשר ביום חמישי ה-24.4.41, בשעה 06:00 בבוקר, נכנסנו לתוך התעלה. אני והמייג'ור הטבענו בגרזנים את הסירה באמצע התעלה, וכדי שלא יורגש השינוי, הורדנו את סירת ההצלה שלנו וקשרנו אותה מאחור. כיוונו את עפרונות ההשהיה שיתפוצצו לאחר שבעה ימים, מועד סיום הנסיגה על-פי התוכנית.

חזרנו לכיוון אתונה. בדרך ראינו מרחוק אניה עולה בלהבות. התקרבו למקום מעגנו בתקופת-למנו, אך הותקפנו באש מהחוף. הרמנו עוגן והסתלקנו. הגרמנים היו בשערי העיר. נסוגנו דרך האיים. מרחוק ראינו גוף הדומה לצוללת שהולך וקרב אלינו. כיוונו אליו את התותח. היד החזיקה בהדק. אך התברר לנו שזאת ספינת מנוע הנסוגה עימנו. הצבא היווני הפסיק להילחם.

בחצות הגענו לנמל נופיליה. בכניסה בערו שתי אניות שהאירו את החשיכה. הקפטיין ניסה לגשת לחוף, אך הסולם והכבל נתפסו בעוגן של ספינה אחרת והם נקרעו. כשירדנו לחוף, החלה להישמע צפירת אזעקה.

הקפטיין עוד הספיק לגשת אל אחת האניות כדי לקבל הוראות. עזבנו את המקום והסתתרנו באחד המפרצים במשך כל שעות היום. בערב חזרנו לנופיליה וראינו את האניה שקיבלנו ממנה אמש הוראות, בוערת. קיבלנו הוראות מאניה אחרת והיה עלינו להמתין. עגנו ליד אחד הכפרים וירדנו אל החוף. מטוסים גרמניים החלו לצלוף על הכפר ללא הבחנה. לפנות ערב חזרנו לנופיליה. בנמל עגנו שש אניות אשר באו לפנות את הצבא הבריטי הנסוג. אנו העברנו בספינתנו חיילים, אשר לא יכלו להתקדם במים הרדודים מהחוף לאניות. בכל העברה העמסנו מאה חיילים. באמצע הלילה, בגלל החשיכה, הקפטיין שניווט את האניה התנגש בשלוש סירות עמוסות בחיילים. אחת הסירות התהפכה על כל חייליה. היה זה מחזה מחריד. החיילים שחגרו על מעילי השינל חגור קרבי מלא, טבעו תוך שניות. זרקנו למים את כל אמצעי ההצלה אשר היו ברשותנו. לאחר עמל רב הצלחנו להעלות שלושה חיילים על הסיפון.

המשכנו בעבודת ההעברה עד שעה 05:00 לפנות בוקר. האניות הפליגו אל היס לאחר שהשאירו מאות חיילים על החוף.

חזרנו אל הכפר אשר עגנו בו אתמול. לא ניתן היה לשוט בשעות היום, כיוון שמטוסים גרמניים הטביעו כל כלי שיט אשר נקלע בדרכם.

בערב הפלגנו לכיוון מנווזיה. בדרך פגשנו בספינה מלאה חיילים המנסה להגיע לכרתים. מסרנו להם מזון ומקלע. לפנות בוקר הגענו לקירבת מנווזיה. שלושה עשר מטוסים גרמניים הבחינו בנו, והחלו לצלול לעברנו. החל קרב לחיים ולמוות. פתחנו באש מה"לואיס-גנים". למזלנו היינו קרובים להרים, נתון שהיקשה על המטוסים הגרמניים לתקוף אותנו. תוך כדי הקרב התנגשנו באניה אשר הורידה חיילים על החוף, אך לא קרה דבר. הקרב נמשך רבע שעה.

הצמדנו את הספינה אל צלע ההר וירדנו ממנה כדי לתפוס עמדות. כעבור זמן-מה חזרו המטוסים הגרמניים ועשו שמות בכל הספינות אשר לא מצאו מחסה.

בערב הפלגנו למנווזיה והובלנו חיילים לאניות עד השעה 01:00 אחר חצות, עת הפלגנו לכרתים.

ביום רביעי ה-30.4.41, בשעה 08:00 בבוקר, הגענו לנמל סודה ביי (מפרץ-סודה). בנמל פגשנו את יעקב, מוצא, צ'קו ויואל על ספינה אחרת בשם "הלך-מיי". החלפנו סיפורים וחוויות.

ביום שבת ה-3.5.41, הותקפנו על ידי עשרות מטוסים גרמניים. המטרנו אש מעשרות מקלעים. המטוסים צללו ברעש מחריש אוזניים. רוקנתי מספר מחסניות, ופצצה אחת נפלה סמוך אלינו. עם תום הקרב הופיע קפטיין המונד כשהוא חיוור וצנום והצטרף אלינו.

ביום ראשון נערכה עלינו שוב התקפה. למחרת הפלגנו לנמל הרקליון, כשסופת חול חזקה כיסתה את הסיפון. ביום שלישי הפלגנו לעיר חאניה. מצב מנוע הספינה שלנו היה גרוע ביותר, והיה נחוץ לשפצו. סם הזהיר את הקפטין שאנו עוד עלולים להיתקע באמצע הדרך. הוא הציע שנפליג למצרים לשם שיפוץ, אך הקפטין מצא מכונאי מחיל ההנדסה וביחד התחלנו בעבודת התיקונים. שהינו בחאניה במשך שבוע ימים. כל ערב ירדנו אל העיר ולנו בבית מלון.

ב-9.5.41 העבירו את סם אל שאר החברים בספינה אחרת. במקומו השאירו את המכונאי האנגלי, ואני נותרתי יחידי בין הגויים. הייתי מדוכא, לא נשאר לי עם מי לדבר. דמעות זלגו מעיני. המייג'ור בא לנחמני. אמרתי לו, כי לא ייתכן שישאירו אותי לבדי, ללא אדם קרוב שאוכל לדבר אליו. ביקשתי שיעבירוני, הוא הבטיח לעשות זאת בזמן הקרוב ביותר. התקפות הגרמנים על חאניה נמשכו יום-יום, וקשה היה לי לשאתן לבד. ביום ראשון ה-18.5.41, הודיע לי הקפטין שאני עובר אל חברי בסודה. הוא לקח ממני את ה"פיי-בוק" (פנקס התשלומים), נתן בידי מכתב אל המחלקה בסודה, ושמונים דרכמות.

ספינת המחלקה בשם "איוס", בפיקודם של הקפטין היווני רגוס והקפטין האנגלי אלנבק, עמדה להפליג לסודה. נפרדתי מ"דולפין II" ואנשיה: קפטין קמברלדג', מייג'ור קמברלדג', קפטין המונד, סונדרס, המכונאי סגילה ואיזק המלח, שבא במקומי, ועליתי על "איוס". שני סרג'ינטים סיפרו לי, שכל חברי למחלקה הפליגו למצרים, והם מתפלאים שהקצינים שלי, אף על פי שידעו זאת, שלחו אותי לסודה. הבנתי כי הופקרתי על ידם,⁷¹ וחרה לי שהם לקחו ממני את פנקס החייל והשאירו אותי ללא כל תעודה מתאימה. אך בכל זאת שמחתי שנפטרתי מהם, והיתה לי הרגשה שניצלתי ממוות. (לאחר סיום שליחותי התברר לי, שהם הפליגו למצרים, בדרך התקלקל המנוע. האנגלים מצאו ספינה אחרת, ואת "דולפין II" הם הטביעו. בהמשך דרכם למצרים, פגע בספינתם מטוס גרמני. מייג'ור קמברלדג' וסונדרס נהרגו.)

ביום שני בערב הפלגתי ב"איוס", אשר היתה ספינת טיולים של ראש ממשלת יוון. מהירותה היתה ארבעה מילין לשעה, אך עם מפרשים היא הגיעה לשבעה מילין. בזמן ההפלגה אספנו סירה צהובה שהיו בה שני טייסים גרמנים. רציתי להרוג אותם, אך הקפטין לא נתן לי. לקחנו אותם

71. על יחס ההפקרה מצד הבריטים בפרשה אחרת, הקשורה למכלול היחסים במסגרת "השיתוף החשאי", ראה בעדותו של ירוחם כהן (תשל"ג: 164-186), בקשר לפרשת ניסיון החבלה באחד מנמלי טורקיה.

בשבי. כל הלילה הפלגנו לכיוון חאניה. בזמן ההפלגה חלפו מעלינו גלים גלים של מטוסים גרמניים.

בבוקרו של יום שלישי ה-20.5.41, כאשר היינו בקירבת חאניה, החלו לחוג מעלינו מטוסים גרמניים בגובה נמוך, באזהרה לעצור.⁷² המלחים היוונים צעקו והתמרדו; הם טענו, שיש להם נשים וילדים, ואין הם רוצים למות. הם הטילו עוגן. כולנו נכנסנו אל סירת ההצלה והפלגנו לחוף. לקחתי עימי את הדברים היקרים לי ביותר: תמונות, ספר תנ"ך, אקדח המאוזר, רובה וחגורת כדורים.

שני הסרגינטיס פקדו עלי להישאר על החוף ולשמור על הספינה, ולאחר מכן הם הסתלקו. מספר יוונים התקרבו אלי, סקרו אותי וחשבוני לגרמני. הם צעקו לעברי: "גירמן, יו גירמן", וביקשו ממני ניירות, אך לא היה לי מה להראות. הם רצו להתנפל עלי. לפתע הופיע קצין יווני. דיברתי עימו צרפתית והסברתי לו את מה שיכולתי, והם עזבוני לנפשי.

בצהריים הופיע קפטיין ורגוס. הלכתי איתו למסור את מכתב ההצבה במיפקדה. בדרכנו נאלצנו לתפוס מחסה מספר פעמים כאשר מטוסים גרמניים צלפו על העיר. כן נעצרנו מספר פעמים על-ידי חיילים ששכבו בתוך תעלות ברחובות. הגענו לבניין המיפקדה. בפתח התגוללו ערימות נשק וכדורים. הבניין היה ריק לגמרי, ללא נפש חיה. כולם ברחו למקלטים. אפילו המיטות בחדרים היו עדיין הפוכות. התגלחתי בשלווה כאשר בחוף נפלו פצצות על העיר.

אחר-הצהריים החלו הקצינים לחזור אל הבניין. הבית התמלא חיש קל ברעש והמולה. גויסתי לסדר את החדרים והמיטות ולקלף תפוחי-אדמה במטבח.

פגשתי את מייג'ור פירה ומסרתי לו את המכתב. לאחר זמן מה קיבלתי הוראה לעלות על הספינה "איוס" ולהצטרף אל צוותה. חזרתי אל מקום מעגן הספינה ונשארתי לשמור עליה לבדי. לפתע הופיעו מטוסי האויב והמטירו אש. נשכבתי על האדמה וראיתי כיצד הקליעים, הנתקעים באדמה, מתקרבים אלי. חשבתי שקיצי בא, אך לא נפגעתי.

בלילה עלינו על "איוס" ונכנסנו איתה לנמל חאניה. בנמל פגשתי את חברי סם בתוך הספינה "הלן-מי" ויחד עימו את שני החיילים היהודים נגרין ואייזנברג, שהיו קשורים למחלקה. שלושתם עברו אל ספינתנו. קיבלתי את התפקיד של הכנת הספינה להפלגה למצרים. מילאתי את הטנקים במים ודלק. תיקנתי בעזרת יווני את המפרשים הקרועים. הכנתי

72. ב' 20.5.41 פתחו הגרמנים במבצע "מרקורי", דהיינו מבצע כיבושה של כרתים באמצעות כוח מוצנח.

את המפות, והמתנו ליד הרציף.

האויב השתולל באוויר. בתי העיר עלו באש אחד אחר משנהו. הספינות שעגנו במל, טבעו לפי סדר. הספינה שלנו עדיין לא נפגעה. ניסינו להסתתר במקלטים שעל החוף, אך לא יכולתי לשמוע את בכי הנשים וצרחות הילדים שהיו שם, והעדפתי לחזור אל הספינה.

ביום שבת ה-24.5.41, בשעות הצהריים, החלה לנשוב רוח חזקה. ספינתנו נחבטה ברציף. אני ושני החיילים היהודים, חיזקנו את החבלים וקשרנוה היטב. לפתע הופיעו מעלינו שני מטוסים אשר הטילו את מטענם. פצצה אחת נפלה כעשרים מטרים לפני הספינה והרסה מחסן על הרציף. פצצה שנייה נפלה על הרציף, שלישית נפלה למים כשני מטרים מהדופן שלנו, והרביעית נפלה למים במרחק של שלושה מטרים מהירכתיים. מיד זינקנו אל קרקעית הספינה ונשכבנו. זמזומים מחרידים ורעש פצצות, יותר מכל מה שהורגלתי עד כה, הודיעו על קיצי. קראתי לאלהים בעיניים עצומות. לפתע הכל השתק. פקחתי את עיני וניסיתי לנענע את אברי. לא האמנתי שאני שלם. עשן סמיך החניק אותי. שמעתי פרץ מים מתחתית הספינה, הוצאתי במהירות את חפצי האישיים שהיו תמיד ארוזים, וברחנו אל החוף. כעבור שעה קלה טבעה הספינה.

קיבלנו פקודה לעבור אל הספינה "הלך-מי" ולהפליג איתה לצידו השני של האי כרתים, ולחכות שם לשאר קציני המחלקה.⁷³ צוותה של "הלך-מי" כלל ארבעה יהודים, שני סרגינטיס אנגלים, קפטיין ורגוס היווני, מכונאי ושלושה אנשים נוספים. כולנו השתייכנו לאותה מחלקה.

שטנו לאורך החוף בכיוון צפון-מערב. סערה חזקה התחוללה. הייתי תורן על ההגה בלילה למשך שלוש שעות. זרקתי את חבל מד-המהירות ונוכחתי לדעת שאנו שטים במהירות של שמונה מילין לשעה. היה קשה לעצום את העיניים, הכול חרק ורעש: צלחות, מזלגות, כפות ובקבוקים, חריקת התרנים שחשבו להישבר והמנוע שחשב להתבקע.

ביום שני בבוקר הגענו לצידו השני של האי כרתים. נצמדנו להר וירדנו לחוף. במשך היום הסתתרנו במערה, ובלילה חזרנו ללון בספינה. מטוסי האויב תקפו ללא הרף. לא ידענו מה יהיה גורלנו. פסק החשק לאכול, להתרחץ או להתגלח. הגענו לאדישות.

ביום רביעי בבוקר שלחנו את נגריין ואייזנברג אל החוף, להביא ידיעות על המצב. אייזנברג מצא אופנוע ורכב עליו לחפש את קציני המחלקה. נגריין מצא את קפטיין טילמן והביאו אלינו. הוא סיפר לנו, שחאניה נכבשה

73. הגרמנים כבשו את חלקו הצפוני של האי כרתים, הכוח הבריטי נסוג דרומה והתרכז בספיקה. משם הוא פונה באניות למצרים.

ושבערב יגיעו אניות לחלץ את החיילים.

לפנות ערב הקפטיין אלנבק, סם ושני קצינים ירדו בסירת ההצלה הקטנה לכפר הקרוב, שהיה במרחק של שלושה ק"מ מאיתנו. אנו, הנשארים, הרגשנו מין חרדה – חששנו שהקצינים עומדים לעזוב אותנו לנפשנו. אך הם חזרו בחצות, ואני וסרג'נט סמסון נשלחנו אל אותו הכפר להביא משם את מייג'ור פירה. לאחר חצי שעה של חתירה הגענו לכפר וראינו שם אניות מלחמה בריטיות מעמיסות חיילים. ירדנו אל החוף, אך לא מצאנו את המייג'ור פירה. חזרנו לספינת האם שלנו "הלך-מיי", אך ספינתנו נעלמה. היה לילה חשוך מאוד. חשבנו שעברנו על פניה ולא הבחנו בה. צעקנו וקראנו בכל כוחנו. הבנו כי "הלך-מיי" הפליגה לדרכה ואנו נעזבנו לנפשנו. חזרנו אל הכפר במהירות, כדי להספיק לעלות על אחת האניות. אך הן כבר הרימו עוגן והפליגו. עמדנו מיואשים ואלפי מחשבות במוחנו, כשלפתע ראינו את ספינתנו "הלך-מיי" עומדת שקטה ונבוכה, ריקה מכל נוסעיה. התברר לנו, שהקפטיין אלנבק הוכרח להוביל בה חיילים מהחוף אל האניות. וכאשר גם הוא רצה סוף סוף להתפנות על אחת האניות, הוא צווה לחכות ללילה הבא להמשך ההעברה.

הפלגנו למקום מעגננו הקודם, ובמשך כל שעות היום הסתתרנו במערה. מרחוק ראינו כיצד הגרמנים מפציצים את הכפר.

בערב יום שישי ה-29.5.41, החליט הקפטיין אלנבק לנטוש במקום את "הלך-מיי". השארנו עליה ארבעה מקלעים, רובים מכודנים, כדורים, אוכל ובגדים. עלינו כולנו על הסירה הקטנה והפלגנו אל הכפר. בשעה 23:00 בלילה הגיעה שיירה של אניות. אנו עלינו ראשונים על האניה PHOEBE. את הסירה הקטנה דחפנו ברגלינו הצידה. לפנות בוקר הפלגנו מצרימה. היתה זאת שיירת הניצולים האחרונה שפונתה מכרתים. אחת-עשרה אניות שטו יחד בשיירה. בבוקר דלקו אחרינו מטוסי האויב. במשך כל זמן ההפלגה הודיע הרמקול כיצד עלינו לנהוג. המלחים נעלו את התאים הרמטית כדי שבמקרה שאחד מהם ייפגע, הוא לא יציף את שאר התאים. התותחנים טענו את תותחי הני"מ וירו לעבר המטוסים. האניה רעדה ממטחי האש עד שקשה היה להבחין אם זאת פצצה הנופלת עליה אם לאו. הדבר עיצבן מאוד את החיילים שהיו בלאו הכי מרוטים. עשרות פצועים שכבו מסביב מוכי הלם.

פגשתי מספר חיילים יהודים שסיפרו לי, כי לא נתנו להם לעלות על האניות. הם התחננו ובכו, אך ללא הועיל.⁷⁴ רק מי שהתחזה לפצוע עלה, וכך ניצל.

74. בקרב החיילים הארצישראלים, אשר השתתפו במערכה על יוון וכרתים, נשמעו

לא ידעתי מה עלה בגורלם של חברי. האניה שטה במהירות של עשרים מיל לשעה, וכאשר התקרבונו למצרים הגברנו את המהירות לארבעים מיל לשעה. בשעות הלילה הגענו לנמל אלכסנדריה. ירדנו אל החוף, ומכונית צבאית הובילה אותנו לבית-הספר הצרפתי שבעיר. קפטיין אלנבק הבטיח לבוא למחרת לקחתנו. נשארתי ללון במקום. בבוקר איש לא בא לקחתי. במשך שלושה ימים נשארתי בבית-הספר, שהיה מקום ריכוזם של החיילים היוונים. מרבית הזמן ישנתי וחלמתי חלומות זוועה מהמלחמה. התאוששתי במקצת.

ביום שלישי בא אלי סם, שחיפש אותי ביחד עם קפטיין ורגוס והסרגינט. הם קיבלו רשות להוציאני ליום אחד, מכיוון שנרשמתי כיווני ואי-הסדר היה גדול. טיילנו בעיר ובילינו בבית-קפה. בערב חזרתי למחנה הריכוז של היוונים.

ביום רביעי בבוקר הועברתי ברכבת עם שאר היוונים לקהיר, תחת משמר של המשטרה הצבאית. כל הסברי שאינני יווני, לא הועילו. בקהיר הובלנו לתערוכה, שם ריכזו את כל היוונים. קיבלתי מיטה, מזון, שמיכות, פיגימה ושקית עם כלי גילוח.

למחרת בבוקר הגיע סם לקהיר ושיחרר אותי. נסעתי עימו לבניין המיפקדה. נאמר לנו לחזור למקום אחר-הצהריים כדי לצאת במונית לארץ. בשעה 16:00 אחר הצהריים הצטרפתי למונית של קצינים בריטים. היו להם הרבה מזוודות, כך שלסם לא היה מקום והוא נאלץ לנסוע ברכבת יחד עם גרין ואייזנברג. עזבנו את קהיר, ובשעה 22:00 הגענו לתעלת סואץ. לכל אורך הדרך היו פזורים מחנות צבא, ובכל מקום בדקו את ניירותינו. לנו באיסמעיליה ולמחרת, ביום שישי ה-6.6.41, חצינו את גבול מצרים ונכנסנו לארץ-ישראל. נסענו דרך באר-שבע ובצהריים הגענו לירושלים. נכנסנו לבניין המיפקדה. עברתי תחקיר, ושם הודיעו לי שמייגור קמברלדגי וסונדרס נהרגו. הרובה נלקח ממני, אך חגורת הכדורים נשארה על גופי.

טענות קשות כנגד הבריטים על יחס של הפקרה מכוונת של החיילים היהודים מתוך מניעים אנטישמיים: "מפי החברים שנמלטו מיוון מוסיפים אנו לשמוע דברים מזעזעים על התנהגות הקצינים הבריטים שעזבו את היחידות העבריות לנפשן, והם עצמם ברחו בלי להודיע לחיילים היהודים על הסכנה האורבת להם". (ראה בנקובר יוסף, תש"ה: 142).

מכלל 2400 החיילים היהודים שנשלחו ליוון, נפלו בשבי 1363 איש, 147 איש נוספים נפלו בשבי אך נמלטו (גלבר יואב, תשל"ט: 369). על פרשת הפינוי של המתנדבים הארצישראלים ראה: יעקבי יוחנן (1977: 41-48).

בתום התחקיר הוסעתי במונית אל החבר זסלני.⁷⁵ מסרתי לו דו"ח על קורותי. לאחר מכן עליתי על אוטובוס ונסעתי לתל-אביב. פגשתי את צ'קו. הוא סיפר לי, שלפני שלושה שבועות יצאו עשרים ושלושה⁷⁶ חברים מהקורס לבצע פעולות חבלה בטרופולי שבלבנון, ועד היום הם לא שבו, וכולם מודאגים מאוד.

נפגשתי עם אהרון ליזבסקי. סיפרתי לו את כל הקורות אותי, והחזרתי לו את אקדח המאוזר. חזרתי אל משפחתי ואל הקיבוץ, והיה נדמה לי כי כל זה לא היה אלא חלום.

ביקור בדמשק

בקבוצה חזרתי לעבוד בדיג, בעיקר בעבודת החכות. אותה עת נכבשה סוריה על-ידי בנות הברית, והתעוררו בי רצון וגעגועים לבקר בעיר הולדתי דמשק, שמזה שמונה שנים לא ביקרתיה. התארגנו שלושה חברים ועברנו את הגבול. הלכנו ברגל עד קוניטרה, דרך כפר חפר, בליוויית ערבי שנשלח על-ידי עוואד שובש — המוכתר של הכפר עין-תינה. בצהריים הגענו לדמשק. האוטובוס נעצר לביקורת. בניגוד לכל חברי, אשר ברשותם היו תעודות זהות, ברשותי לא היתה כל תעודה. מסיבה שאינני יודע, הותר גם לי להמשיך בדרכי.

מכיוון שלא נשארו לי כל קרובים בעיר, התאכסנתי בבית הורי חברי. שהינו בעיר שבעה ימים. ביקרנו בכל מקום שהיה זכור לי מימי ילדותי. הכול נראה לי עתה שונה מאשר תיארתי לעצמי. הצבעים נראו יותר קודרים. שכונת היהודים, שהיתה גדולה בעיני, עם רחובות רחבים ובהירים, נראתה לי עתה כגיטו עלוב, עם סימטאות צרות ואפלות. השפה הערבית, שזה שנים לא דיברתי בה, סורסה כפי ומדי פעם פלטתי מלים עבריות. החיים היו זולים מאוד, ובמעט הכסף שהבאנו עימנו בילינו ואכלנו מכל טוב חוצות דמשק.

טרם חזרתנו לקיבוץ, הוצאתי תעודות זהות סורית בעזרת המוכתר של העדה.

75. זסלני (שילוח) ראובן (1909-1959) — היה מראשי הפעילים החשאיים של ה"הגנה". משנת 1936 שימש כמקשר בין הסוכנות היהודית לשלטונות המנדט. בשנות מלחמת העולם השנייה טיפל בענייני "השיתוף החשאי" עם הבריטים. עם הקמת המדינה, היה חבר במשלחת הישראלית לשיחות שביתת הנשק ברודוס. שירת במשרד החוץ ובי"מוסד".

76. על הכ"ג ראה בפרק "המבוא לפרשת השיתוף", עמ' 131 הערה 10.

זוג צעירים, שרצו לחיות בקיבוץ, עלו איתנו לארץ בלא הסכמת הוריהם. כולנו חזרנו במשאית בליוויית גפיר, חבר קיבוץ חולתה, אשר ישב ליד הנהג. כנראה שתלבושתו הצבאית איפשרה לנו לעבור את כל נקודות הביקורת. בסמוך לגבול ירדנו מהרכב. צעדנו לאורך הירדן באדמה בוצית, עד אשר הגענו לאגם החולה. בגדה המזרחית המתינה לנו סירה, חתרנו בה אל החוף המערבי.

דיג בכנרת

בחודשים נובמבר-דצמבר שנת 1941, נשלחתי לקיבוץ עין-גב לעזור להם בעבודת הגירף. חברי הקיבוץ עבדו בה בעזרת ערבים מול חופו של הכפר הערבי קורסי. בכל יום חמישי בשבוע עמד השטח הזה, שהיה עשיר בדגה, לרשות קיבוץ עין-גב, ואילו בשאר ימות השבוע היה השטח ברשות הדייגים הערבים.

זריקת הרשת דרשה מומחיות רבה, וכדי שהיא לא תסתבך באבנים ובבוץ שבשטח, עבר לוטפי, מנריך הדיג מחולתה, שהיה המומחה לזריקת הרשת, לעין-גב. השלל היה רב.

הדייגים הערבים, בראשות מנהיגם מוסה, הסתכסכו מדי פעם עם אנשי עין-גב. עלי הוטל ליישב את החיכוכים. הצלחתי בכך.

בימים שלא עבדנו בגירף, יצאתי לדוג בשיטת הסקלבה,⁷⁷ או ברשת האמבטן. שטנו בכל ימת הכנרת וחיפשנו דגים, אך השלל היה מועט ביותר.

צבי מקלר היה מוכתר עין-גב, התידדתי עימו ויחד ערכנו קומזיצים. אכלנו בננות מתוקות כדבש עד כדי להתפקע, לאחר שטמנון בקש.

באחת השבתות, כאשר באתי לביקור בקיבוץ חולתה, מצאתי את כל הדייגים עומדים על הרגליים. הקור העז ששרר אז גרם לדגים להתרכז בתוך המעיין הפושר של סיאדה, שמצפון-מזרח לאגם החולה. התגייסתי עם הדייגים ויצאנו בשלוש סירות למקום. החוף הסורי המה מעשרות ערבים שהתקבצו מכל הסביבה. ערימות של דגי אמנון הצטברו על החוף. הדגים ההמומים מהקור שקעו על קרקעית בריכת סיאדה. נכנסנו למים

77. סקלבה – שיטת דיג זו הינה סוג שונה של דיג גירף, דהיינו גריפת הרשת לא נעשתה באמצעות שתי קבוצות אנשים העומדות על החוף ומושכות את הרשת כשהן מצמצמות את המרחק שביניהן, אלא באמצעות שתי סירות. למעשה, אפשר לכנות שיטת דיג זו בשם "גירף ממוכן". (על-פי הצעתו של מר נון מנדל, חוקר הכנרת, בשיחה עימי).

הקפואים ואספנו בידינו את הדגים. אי־אפשר להחזיק מעמד במים הקרים יותר מאשר עשר דקות. התחלפנו לסירוגין, ולגימות קוניאק חיממו אותנו. תוך שעה מילאנו סירה אחת על גדותיה. כעבור זמן קצר מילאנו גם את הסירה השנייה והשלישית. קנינו חלק מהדגים של הערבים וחזרנו הביתה.

למחרת צפו מאות טונות של אמנונים מתים ונפוחים על פני המים. חזרתי לעיין־גב להמשך העבודה, אך ב־1.1.42 נקראתי על־ידי ה"הגנה" להמשך השירות.

במחלקה הסורית של הפלמ"ח⁷⁸

הגעתי לבית־אורן, מקום בו התקיים קורס לחבלה בהדרכת דן רס מקיבוץ חניתה והקפטיין האנגלי המונד. המחנה היה בחורשה שמעבר לוואדי. ישנו באוהלים. תוכנית האימונים היתה מזורזת ותמציתית. היא כללה אימון בסכין, אקדח, רימון, מעבר מכשולים והעיקר – חבלה. יום־יום הופיע הקפטיין האנגלי והדריך אותנו מספר שעות בחבלה.

בקורס השתתפו כעשרים בחורים. ביניהם היו צבי מקלר⁷⁹ מעין־גב, גנדי,⁸⁰ האחים יונה ושאול מזרחי⁸¹ מיסוד המעלה, מאיר ירושלמי⁸² ועוד. במהלך הקורס נעלמה כמות של חומרי חבלה. הקפטיין הרגיש בדבר ודרש להחזירה מיד, אך איש לא ידע מי עשה זאת. הקפטיין התרתח והזמין את יגאל אלון, כדי שהוא ישכנע אותנו להחזיר את החומר. יגאל דיבר אלינו וביקש שאותו חבר שלקח את החומר – יחזירו. אך על אף ההבטחה שאותו חבר לא ייענש, מאמציו היו לשווא.

הקפטיין הגיש אולטימטום ואמר, שאם החומר לא יוחזר תוך עשרים וארבע שעות, הוא יפזר את הקורס ויאסור את כולנו. האיום היה רציני מאוד. קיווינו שהחומר יוחזר על־ידי אותו אלמוני שלקחו. אך לצער כולנו, התקרבה שעת תום האולטימטום ללא תוצאות. באין ברירה ניתנה לנו הוראה להתפזר, כדי שלא ניפול במאסר. תוך רבע שעה נעלמנו בתוך

78. על הרקע המדיני להקמתה ולפעילותה של "המחלקה הסורית" של הפלמ"ח ראה בנספח א': "הרקע המדיני לפרשת השיתוף".

79. צבי מקלר (תמיר) – התערה בסביבתו כפועל בסלילת כבישים.

80. גנדי – שאול אלגביש, יליד חלב, התערה בביירות ובחלב.

81. יונה ושאול מזרחי – השניים התערו בביירות. כינויו של יונה היה אבו סבייח.

82. מאיר ירושלמי – התערה בדומר שליד דמשק כפועל בסלילת כבישים. כינויו היה קודסי.

הוואדיות, והתרכזנו במקום מפגש שנקבע על הכרמל. הפרשה חוסלה, ואנו חזרנו להמשך הקורס. ביום האחרון לקיומו, יצאנו כולנו עם רדת החשיכה לאחד הוואדיות שבכרמל, למבחן סיום. במקום היתה מונחת מכונית הרוסה ורלסים מברזל (פסי רכבת). על כל איש היה לפוצץ מטרה, כשעליו היה לקבוע לבדו את כמות החומר ואת סוגו. כולם הצליחו ללא תקלות, ואני פוצצתי רלס רכבת על-ידי שתי לבנות חבלה "גן-כותון".

סיימנו את הקורס, ויצאתי לחופשה קצרה אצל אימי בתל-אביב. ביום הראשון לחופשתי, כאשר ישבתי באולם הקולנוע, קרא לי צבי מקלר החוצה ומסר לי הוראה מיגאל אלון לנסוע לדמשק, כדי להחזיר ארצה את נורי אריה שהיה שם בשירות.

ניתן לי דרכון ארצישראלי על שם נוצרי בשם אנטון ברקת. החלטתי לא להשתמש בדרכון, כי היה עלי לחזור עם נורי אריה בצורה בלתי ליגאלית. למחרת בבוקר נסעתי לחולתה. חציתי בסירה את אגם החולה, יחד עם הדייגים, והתחלתי לטפס על ההר לכיוון הכפר דבורה. עקפתי את הכפר מסביב והשתדלתי שלא להיתקל בעובדים בשדה. מדבורה הלכתי לכיוון מזרח, עד שהגעתי אל הכפר עולקיה. הכפר שכן כמאתיים מטר מהכביש המוביל לקוניטרה. המתנתי על הכביש לטרמפ. כעבור זמן קצר עצרה לי מכונית קטנה, שהיתה דחוסה בשבעה נוסעים במקום בארבעה. משנדחסתי פנימה, גיליתי בה להפתעתי דרקי (שוטר סורי). אמרתי "מרחבה" בקול רם והתחלתי לשוחח דווקא עם השוטר עד שהגענו לקוניטרה. עליתי על אוטובוס שנסע לדמשק, וכעבור שעתיים הגעתי לכתובתו של נורי אריה. הוא לא היה בחדרו. לפנות ערב חזרתי לדירתו שנית. הצגתי את עצמי ומסרתי לו את ההוראה לחזור איתי ארצה ביום המחרת. תחילה הוא הכחיש את זהותו, ורק משהשתכנע שאין טומנים לו פח, הזדהה בפני.

למחרת, בשעות הבוקר, יצאנו לדרכנו באוטובוס לקוניטרה, כשנורי לבוש מספר חליפות, אחת על גבי השנייה. הרשיתי לו גם לקחת חבילה. מקוניטרה החלטתי לצעוד ברגל עשרים ק"מ עד הגבול. עברנו בקירבת הכפר מנסורה, והתקדמנו בשביל המוביל לכפר דלוח. משם צעדנו לכפר חפר. מחפר המשכנו בדרכנו לכפר עין-תינה המשקיף על אגם החולה. התחלנו לגלוש מההר לעמק. כל הדרך עברה עד כה ללא תקלות, רק משהגענו לרגלי עין-תינה רדף אחרינו ערבי בצעקות, וקרא לנו לעצור כשהפגיון בידו. עצרנו, כי לא חששתי. השייחי של עין-תינה, עוואד שובש, היה ידידי שהכרתיו בזמן עבודתי בדיג, ולא אחת הוזמנתי לביתו לחפלה, או אל אחיו גילייב.

הערבי המשולהב עם הפגיון התקרב אלינו. הכרתיו מיד. היה זה עלי, משרתו של השיח'. קראתי לו בשמו, והוא נרתע לאחור. אמרתי לו כי היינו בטיוול. הוא ביקש סליחה והסתלק.

הגענו לשפת האגם. סירת דיג של חולתה שדגה בקירבת החוף המזרחי, העבירה אותנו לגדה השנייה, אל חולתה.

כעבור שבוע ימים קיבלתי פקודה לעלות לסוריה ולהגיע לביירות, כדי להישאר שם. שוב הגעתי לחולתה. חציתי את הגבול והגעתי לדמשק. עם רדתי מהאוטובוס נכנסתי לתוך בית־מרחץ תורכי. שטפתי את גופי מאבק הדרך והמשכתי את דרכי לביירות.

בסוריה ובלבנון היה גרעין שישב במקום כשישה חודשים תחת שלטון וישי. החברים שלמה צלח ויצחק יפה⁸³ ישבו בעיר חומס. יעקב סעד,⁸⁴ שלם מואס⁸⁵ ועבדו⁸⁶ ישבו בדמשק, ויוסף אחי ישב בביירות. לאחר השחרור נוספו ירוחם כהן, מואיז,⁸⁷ שמואל בן־שפרוט (סס) ולאחר מכן הגעתי גם אני.

בתחילה היה עבדו האחראי על האנשים, אך לאחר מכן הוא הוחלף באהרון לי שבסקי. אהרון הופיע בביירות בתור תייר או סוחר, במכונית ארצישראלית. הוא השתכן במלון, וכל שבוע נסע לארץ. איש הקשר שלו היה יוסף, וחדרו שימש מקום מפגש בין אהרון לאנשים.

למעשה, חוץ מהתבססות בחנות בחומס לא נעשה דבר. האנשים הסתובבו בביירות ובדמשק ללא כל עבודה ובסיס כלכלי. הם נהגו להסתובב בבתי־קפה, בבתי־קולנוע וברחובות, וההוצאות האישיות היו גבוהות מאוד. בביירות פגשתי את אחי יוסף על־פי הכתובת שנמסרה לי. הוא שמח מאוד לבואי ולקחני לדירה של מואיז כדי להשתכן בה. מואיז לא היה בדירתו. הלכנו לחפשו בחדרו של ירוחם כהן, אך גם ירוחם לא היה אותה שעה בחדרו. חיכינו לו עד השעה 23:00 בלילה, עת יצאו האנשים מהקולנוע. דירתו של מואיז היתה בבית בן שני חדרים, ללא שכנים, בסביבה נוצרית שקטה. הכניסה והיציאה מהבית נעשו תמיד ביחידות, אך ללא כל חשש.

83. שלמה צאלח ויצחק יפה – ילידי דמשק. השניים התערו בחומס בפותחם חנות גלנטריה.

84. יעקב סעד – יליד דמשק. התערה בעיר הולדתו, בפותחו חנות לייצור מאזניים. לאחר שנתפס, נסגרה החנות והציוד שלה הועבר לביירות ושימש את רחמים קוסטיקה ומשה עדקי.

85. שלם מואס – יליד דמשק. התערה בביירות ובדמשק.

86. עבדו – ישראל בן־יהודה. על שליחותו בזמן הפלישה לסוריה ראה: ס"פ כרך א', עמ' 103-102.

87. מואיז – משה אשכנזי. התערה בביירות, וכעבור זמן הצטרף אל המוסך לפחחות רכב שפתח ברוך שמאי בטרפולי.

בבית זה התאספנו יום-יום, ירוחם, מואיז ואני. שיחקנו בשש-בש ובקלפים כדי לשבור את השעמום.

שבוע לאחר בואי לביירות, קיבלתי הוראה להמתין מחוץ לעיר ליד ההיפודרום (מגרש מירוץ הסוסים), למכוננית צבאית אשר היתה צריכה למסור לידי מזוודה. הלכתי בביטחון והגעתי למקום בשעה שנקבעה. לא עבר זמן רב ומכוננית צבאית נעצרה לידי. קפטיין המונד ישב בה והגיש לי, בליוויית חיוך, מזוודת עץ. הוא אמר לי: "גוד-ביי" יפה ונסע לדרכו. נשאתי לבדי את המזוודה שהכילה משדר. איש לא הבחין בי, אך בכל זאת, לשם זהירות, עליתי על חשמלית שעברה בקירבת מקום. לאחר נסיעה קצרה ירדתי ממנה, ועליתי שוב על חשמלית אחרת שנסעה בכיוון ההפוך, עד אשר הגעתי לדירה.

בדירה, שנשכרה בכפר עריה השוכן כעשרה ק"מ דרומית לביירות, הוטל עלי, על סם ועל מוניה⁸⁸ להקים תחנת שידור. הדירה היתה בקומה העליונה, בבית בן שתי קומות; בקומה התחתונה גרה אלמנה בודדה. העברתי את המשדר לכפר עריה ללא תקלות. מוניה, הטכנאי, התקין את המשדר בתוך חצי שעה. את האנטנה חיברנו לחבל כביסה ומוט ברזל שעמד במרפסת. חיכינו לשעה 18:00 בערב, שעת הקשר הקבועה. המתיחות היתה רבה. עמדתי בחוץ על המרפסת ושמרתי על הבית. לאחר השידור המוצלח, קפץ מוניה לקראתי וחיבק אותי מרוב התרגשות.

הפעלנו את המכשיר פעמיים ביום, בבוקר ובערב. בשעה 08:00 בבוקר נהגנו לעזוב את הדירה, ולפנות ערב חזרנו אליה. הכיסוי שלנו היה שאנו מהנדסי בניין. סם ומוניה הופיעו כצרפתים, ודיברו צרפתית עם בעלת הבית, ואני הופעתי כנוצרי ודיברתי עימה ערבית סורית.

יום-יום ירדנו לביירות. טיילנו ברחובות העיר ביחידות או בזוגות. הלכנו לבתי-קפה ושיחקנו בשש-בש. כאשר נפגשנו עם חברינו למחלקה באותו בית-קפה, התעלמנו מהם. בצהריים הלכנו לאכול במסעדה, שמדי פעם החלפנו אותה.

יגאל אלון הגיע לפקד עלינו במקומו של אהרון לישבסקי. יחד עימו הגיעו מספר חברים חדשים: שאול אלגביש, המכונה גנדי, אליהו לוי,⁸⁹ חבר חולתה המכונה "בויגיי" (מצחצח נעליים), מאיר ירושלמי, יצחק שוויקי,⁹⁰

88. מוניה אדם — מראשוני אנשי הקשר של ההגנה. על הקמת רשת הקשר בסוריה ובלבנון בתקופה הנדונה, ראה: אדם מוניה (1986: 220-227).

89. אליהו לוי — התערה בביירות, בחנות לייצור מאזניים ובחלב — יחד עם עמנואל סידס — בפותחו נגריה. נפל במלחמת העצמאות ב-21.6.48, בשעת מיקוש שטחים סביב קיבוץ להבות-הבשן.

90. יצחק שוויקי — התערה בדיר-אזור שבגזירה.

עקיבא פיינשטיין,⁹¹ צבי מקלר, אברהם עבאס⁹² מחיפה, רחמים גולני,⁹³ "החאגי",⁹⁴ אברהם שרוני⁹⁵ המכונה סבע-אל-ליל, עמנואל סידס,⁹⁶ דוד עיון,⁹⁷ ברוך שמאי,⁹⁸ מאיר לוי,⁹⁹ משה עדקי,¹⁰⁰ שאול ויונה מזרחי ואחי השני – רחמים.¹⁰¹

האנשים הגיעו בחלקם עם דרכונים בתור ערבים מוסלמים או ערבים נוצרים, וחלקם במדי הבאפי"ס,¹⁰² במכוניתו של הקצין האנגלי. הערבית שבפיהם היתה מסורסת וכבדה, ורחוקה מאוד מלהיות סורית או לבנונית. קיים הבדל בערבית המדוברת בין סוריה ללבנון, ואפילו בין עיר אחת לשנייה באותה ארץ.

באותו זמן, חברת "סולל-בונה"¹⁰³ וחברת דיסקין¹⁰⁴ קיבלו על עצמן לבצע בקבלנות עבודות שונות בסוריה ובלבנון, כמו סלילת כבישים, הקמת מחנות ועוד. החברות שימשו כמקום נוח ומתאים לאמן את האנשים, ונתנו להם את האפשרות להתערות בקרב התושבים.

האנשים חולקו לחוליות בנות שניים-שלושה חברים, והם הוכנסו לעבודות של סלילת כבישים ובנייה בתור פועלים ערבים. היה עליהם לעבוד באותם התנאים: שעות עבודה רבות, תנאי דור, מזון, לבוש, וגם לספוג גידופים מצד מנהלי העבודה היהודים. כינים פשו בשרם ולבסוף גם מחלות.

91. עקיבא פיינשטיין – התערה בעיירות זחלה וריאק שבלבנון. כינויו במחלקה הסורית היה גימיל דבני. ראה עליו בפרק: "בשליחות המוסד לעלייה ב'", הערה 150.
92. אברהם עבאס מחיפה, בן דודו של אברהם עבאס שמוזכר בפרק "ניסיון העלייה הראשון ארצה". הוא התערה כפועל ערבי המועסק על-ידי חברת "סולל בונה".
93. רחמים גולני – התערה בדומר שליד דמשק כפועל בסלילת כבישים.
94. החאגי – שלמה יעקובסון, התערה בדומר שליד דמשק כפועל בסלילת כבישים. כינויו היה סליימן חליל אל מסלח.
95. אברהם שרוני – יליד עיראק. התערה בדמשק.
96. עמנואל סידס – התערה בחלב.
97. דוד עיון – שימש כעוזרו של קפטיין המונד. כינויו היה יאסין מכיה.
98. ברוך שמאי – התערה בטריפולי בפותחו מוסך לפחחות רכב. כינויו היה מחמד יאסין קששה.
99. מאיר לוי – התערה בביירות ובדמשק.
100. משה עדקי – על שירותו במחלקה הסורית ראה: עדקי משה (1975: 54-143).
101. רחמים קוסטיקה – התערה בביירות בפותחו חנות לייצור מאזניים, יחד עם משה עדקי ואליהו לוי.
102. "באפס" – היחידות הארצישראליות שהוקמו כפלוגות של רגימנט בריטי ותיק, "הגדוד המלכותי של קאנט המזרחית", הידוע בכינוי "באפס" (Buffs).
103. על פעילות "סולל בונה" בזמן מלחמת העולם השנייה, ראה: דן הלל (תשכ"ג: 242-236).
104. חברת דיסקין – חברת בנייה פרטית של הקבלן דיסקין מירושלים.

יום אחד חזר אלינו מאיר לוי חיזור כסיד, כשצמרמורת אחזה בכל גופו. השכבנו אותו בדירה. לא יכולנו לקרוא אליו רופא. משהחמיר מצבו, הבאנו אותו לרופא יהודי שקבע שיש לו טיפוס. קנינו עבורו תרופות, ולאחר שבוע ימים הוא התחיל להתאושש.

מדי פעם בפעם באו החברים לחופשות בביירות והשתכנו בדירה, כך שלפעמים גרנו שבעה ושמונה חברים ביחד. שמרנו על השקט, והכניסה והיציאה מהבית נעשו ביחידות ובהפסקות.

בכל ביקור של החברים הורגשה התקדמות בידיעת השפה והמנהגים. אותם אנשים שהיו בידיהם דרכונים נשלחו לכל חלקי סוריה ולבנון, כדי להכיר אותן טוב יותר.

יגאל ויוסף נהגו, בתוקף תפקידם, לעבור ולבקר את כל החברים ודאגו לצרכיהם. כל חבר קיבל לכלכלתו תשעים לירות סוריות לחודש.

הקצין האנגלי שהיה צריך לקבוע את הסדר היציאה לחופשות בארץ, סירב להתיר קיומן. על יגאל היה למצוא הסדר בכוחות עצמו, ללא הסכמת הקצין. יגאל הטיל עלי משימה זו. בתחילה הוא פקד עלי להעביר לארץ את שלמה צלח ואת יצחק יפה. המשימה לגבי לא היתה קשה במיוחד, התנסיתי כבר בחציית הגבול.

נסענו באוטובוס לקוניטרה. נכנסנו למונית, ונהגה הסיע אותנו לכפר עולקיה. ירדנו מהמונית והמשכנו ברגל לכיוון הכפר דבורה. לאחר שעה של הליכה, נתקלנו בערבי אשר החל לרדוף אחרינו. פחדנו שצעקותיו יזעיקו את אנשי הכפר. איימנו עליו, והוא נסוג. כשהתקדמנו הוא שב לרדוף אחרינו. הוא תבע מאיתנו שלוש לירות. אני לא הסכמתי בשום פנים ואופן לתשלום כי חששתי שאם נשלם פעם אחת, אזי בכל פעם שנעבור במקום הם ישימו לנו מארבים והמחיר יעלה. בינתיים הצלחנו להתקדם מעל לדרדרה,¹⁰⁵ נקודה חדשה שהוקמה בחוף המזרחי של החולה על-ידי חברי חולתה. גלשנו במדרון, ותוך רבע שעה היינו בפנים היישוב. החברים המשיכו מכאן לבדם, ואני חזרתי למחרת עם עלות השחר אל מעבר לגבול. חציית הגבול לא היתה עניין כל כך פשוט. היה עלי להבטיח את דרכי. לשם כך למדתי את שמות השייחיים של כפרי הגבול, וכאשר נתקלתי בשאלות בקירבת הגבול שעברתי, עניתי שהייתי אורחו של השייח' עודה בנערן או אצל אגא־חאן בעולקיה וכו'.

בקוניטרה החלטתי למצוא סוחר ולהתידד איתו, כדי שישמש לי כאליבי.

105. דדרה — הנקודה הוקמה בשנת 1941 על-ידי חברי קיבוץ חולתה כדי להבטיח את השליטה בחלק מהחוף המזרחי של האגם. מבנהו הטופוגרפי — מורד תלול המשתפל לים — הקנה שליטה טקטית לערבים שהתנכלו לדיג.

במשטרת המכס בקוניטרה שירת שוטר מכס יהודי בשם עוני אליה. דרכו הכרתי סוחר נוצרי בעל חנות בדים. לאחר שהתיידדנו הגעתי איתו להסכם שאם אני איעצר, אוכל לטעון שהוא חייב לי כסף עבור עשרה פחי שמן ואני באתי אליו כדי לקבל את המגיע לי.

בדמשק התקשרתי עם שני נהגי מוניות בשם דיבו ורסלן. תמורת שלושים וחמש לירות סוריות הסכים כל אחד מהם להעבירני מדמשק עד עולקיה. כך יצרתי קשר מהיר ובטוח. במקרה שהיינו נעצרים בקוניטרה לביקורת, היה אחד הנהגים תוחב לידי השוטר שתי לירות סוריות ובכך מחסל את העניין.

לאחר שבוע נצטוויתי להחזיר לדמשק מהחופשה בארץ את שלמה ויצחק. לפני עוזבי את דמשק לארץ, התקשרתי עם אליהו כהן,¹⁰⁶ מדריך תנועת ה"חלוץ" בדמשק, וביקשתיו להכין לי שישה נוסעים כדי להעלות אותם ארצה.¹⁰⁷ קבעתי עם דיבו הנהג שיחכה לי עם מוניתי בערב מחוץ לעיר. הוצאתי את הנערים אל מקום המפגש, וכעבור שעתיים של נסיעה היינו על יד הגבול. לאחר שעתיים של הליכה איטית הגענו לדרדרה לפני חצות. מחשש שניתקל במכונית משטרה או משמר, התכוונתי להחזיר את שלמה, יוסף ויצחק לקוניטרה בדרך הארוכה העוברת בכפר חפר, ולא דרך הכפר עולקיה. חצינו את האגם בשעה 02:00 אחר חצות, טיפסנו מעל לעינתינה בכיוון קוניטרה. באמצע הדרך נקרה נעלו של יצחק יופה. הוא קשר את נעלו בסמרטוט, והמשיך להתקדם באיטיות, עד אשר מצאנו ערבי שחרש בשדה ותמורת כמה לירות קנינו את סנדליו. הגענו לקוניטרה ומשם לדמשק.

בצורת כזו העברתי מדי פעם אנשים לחופשה בארץ. פעם אחת קרה שהקפטיין האנגלי פגש שני אנשים מהמחלקה על שפת ימה של תל-אביב. הוא הקים צעקות בפני דוד הכהן,¹⁰⁸ שהיה המקשר של הסוכנות עם הצבא. האנגלים הבינו, שהמחלקה עצמאית ומסוגלת לפעול ללא עזרתם.

106. על אליהו כהן ראה בפרק: "מבוא לפעילות ציונית בדמשק בין השנים 1918-1946".

107. בתזכיר מה-23.10.43 כותב אלדד [אנצ'ו סירני]: שלמה קוסטיקה בא לבקרנו. הגיע אתמול מסוריה. מוכן לעבודה. מתאונן על סדרי העבודה עד עתה. חושב שאנשינו צריכים להשתתף בפועל בהעברה ולא להסתפק "באירגון" הערבים. קשר קשרים עם ערבים (שלושה נהגים, שוטרים) וחושב שאפשר להביא בביטחון בדרך קוניטרה — דרדר. [ה]. הזמנתי אותו ביום חמישי אחה"צ בשעה 3.00 כדי שייפגש גם עם פנחס [נפתלי גולומב]. א.ת.ה. 14/12.

108. דוד הכהן (1897-1984) — בא"כוח הסוכנות היהודית וההגנה לפרשת השיתוף עם האנגלים בזמן מלחמת העולם השנייה. היה מנהלו של "סולל בונה" וחבר-כנסת במשך 20 שנה. כיהן כשגריר ישראל בבורמה בשנים 1953-1955. כתב את הספר **עת לספר** עם עובד, ת"א 1974.

הלכתי עם אחי יוסף בחוצות דמשק, באחד השווקים, והנה עובר לפנינו רחמים גולני, חיזור ורועד. יוסף החל ללכת אחריו עד אשר הם נכנסו לאחת הסימטאות. רחמים גולני סיפר לו, שזה שבוע שהבולשת רודפת אחריו ואחרי יצחק שוויקי. לכל מקום שהם הולכים, הבולשת בעקבותיהם. הם הולכים לאכול, הבלשים מחכים להם בחוץ. הם לנים במלון, הבלשים שומרים בחוץ. הם נסעו להר הדרוזים, והבלשים נסעו בעקבותיהם. וכל זאת בצורה אילמת וללא שאלות. הם הגיעו למצב כזה שאין הם יכולים להתנועע ללא מעקב, ורק לפני חצי שעה הם הצליחו להתנער מהבלשים.

יוסף הציע להם לעלות מיד על הטראם (קרונית) המוביל לכפר ג'ובר,¹⁰⁹ הנמצא כעשרה ק"מ צפונה מדמשק, ולהסתתר שם בתוך בית-הכנסת היהודי. עלי הוטל לשמור איתם על קשר ולדאוג להם למזון. למחרת הופעתי אצלם כשסל מזון בידי. שמש בית-הכנסת לא האמין להם שהם יהודים מפרס הרוצים לעלות לארץ. רק לאחר שהם התפללו לפניו הוא הניח להם. טיפלתי בהם במשך חמישה ימים, עד אשר סידרנו עבורם מכונית צבאית שהעבירה אותם ללבנון.

האנגלים המציאו לנו תעודות זהות סוריות מזויפות, שלא היו מוצלחות ביותר. יגאל הטיל על יוסף למצוא דרך להוציא תעודות זהות אמיתיות לעצמנו.¹¹⁰ יוסף התקשר עם יהודי בדמשק, בעל קשרים בממשלה, שהגיש את עזרתו המלאה. הוא קישר את יוסף עם מוכתר נוצרי אשר הסכים להוציא תעודות זהות אמיתיות תמורת סכום של חמישים לירות סוריות עבור כל תעודה.

המוכתר ביקש שנמציא לו את תמונות האנשים. יגאל החליט, שהוא ואני נוציא את שתי התעודות הראשונות. שהיתי בדירה שבבירות כאשר יגאל ויוסף הגיעו אלי במיוחד מדמשק, והודיעו לי שיש למסור את התמונות. תוך רבע שעה כבר היינו בדרך חזרה לדמשק. יגאל נהג בזהירות כי עצם הבריה של ידו הימנית יצאה מדי פעם ממקומה, והוא החזירה למקום תוך עיניים.

הגענו לדמשק בשעה 12:00 בצהריים. לקחתי את יגאל לחנות הכובעים וקניתי עבורו תרבוש. הלכנו ליד נהר הברדה, מקום בו התרכזו צלמי

109. ג'ובר — כפר ערבי השוכן צפונית-מזרחית לדמשק. במקום היה יישוב יהודי משך דורות רבים. בבית-הכנסת שלו הוחזק התאג': ספר תנך בן כשבע מאות שנה.

110. חשיבותה של תעודת הזהות בסוריה ובלבנון לתנועה ממקום למקום בתוך המדינה היתה מכרעת, שכן היא היתה האמצעי היחיד בידי השלטונות לפקח על האוכלוסיה. בהעדרה נעצר האדם מיד ויכול היה להינמק בכלא מבלי שאיש יתעניין בגורלו. לפיכך רוכז מאמץ רב על-ידי אנשי המחלקה להשיג תעודות זהות אמיתיות.

הרחוב עם מצלמותיהם. הצטלמנו כל אחד לחוד. יגאל הבליט את עיניו כדי לטשטש את זהותו. לאחר מכן הצטלמנו ביחד כשאנו לבושים בחליפות ועניבות ולראשינו תרבושים. לקחנו מהצלם את הנגיבים וקרענו אותם. מסרנו את התמונות ליוסף, והוא הלך לחפש את המוכתר במשרד הרישום. השעה היתה 13:00 בצהריים. יוסף מצא את המוכתר בצאתו ממשרדי הממשלה. הוא מסר לידי את התמונות. לאחר שהמוכתר הסתכל בהן, הוא דרש לראות את האנשים. נקבעה לנו פגישה איתו בשעה 19:00 בערב בקפה "אסר-אל-בלור" ("ארמון הזכוכית").

החלטתי לנצל את הזמן ולקחתי את יגאל לסיור בעיר. עלינו על הטראם (קרונית) העולה צפונה אל הכפר דומה. עברנו דרך מטעי מישמש ואגוזים ושטחים נרחבים של כרמים. תוך כדי שיחה אמר לי יגאל: "אתה רואה את דמשק זו, אפשר לכבוש אותה במאה אנשים". נדהמתי מהנחתו זו. הוא זילזל בערכם של הערבים.

התקרבה שעת הפגישה עם המוכתר. נכנסתי עם יגאל לאכול ב"גן המשפחות"¹¹¹. המקום היה גן שכולו ירק ופרחים. תמורת לירה סורית אחת היו המלצרים מגישים לשולחן עשרים צלוחיות של דברים מלוחים עם כוסית עראק. הזמנו גם בשר צלוי, ולא חסר לנו תיאבון.

בשעה 18:45 נכנסנו לקפה המפגש "אסר-אל-בלור" שהיה בקירבת מקום. הזמנו משחק דומינו ושיחקנו. יוסף ישב בצד והסתכל בנו. חבשנו על ראשינו תרבושים וקיווינו שנצליח. כעבור מחצית השעה הופיע המוכתר. הוא לחץ את ידו של יוסף והניחה על לבו. יוסף הכיר בינינו וחזרנו לשבת. המשכנו במשחק הדומינו תוך החלפת מלים שונות בערבית. המוכתר שאל אותנו מספר מועט של שאלות, אמר שלום והסתלק החוצה. יוסף יצא אחריו כדי לדעת את דבר החלטתו. הוא אמר, שלי הוא מוכן לעשות תעודה, אך יגאל איננו מוצא חן בעיניו.

על יגאל היה לשוב ארצה בהקדם. הוא היה מעוניין מאוד להביא עימו תעודה אחת לפחות. פנינו למוכתר והוא התחיל להתחמק, אך לבסוף הוא הזמין אותי לביתו, המציא לי את השם ג'ורג' קזמה חדד, ומסר לידי את טופס הבקשה חתום על-ידו, תוך תחנונים להיזהר, מאחר שיש לו אישה וילדים. אני הרגעתי אותו.

בשעה 12:30 בצהריים, בטרם נסגרו המשרדים, עליתי במהירות במעלה המדרגות של בניין משרד הממשלה, ומסרתי לפקיד את הטופס. הוא שאל

111. "גן המשפחות" – "גנינת אל-אלעאילאת" – בית-קפה לבילוי משפחתי שהיה בשכונת אל-קסאע הנוצרית. בית-הקפה היה סדור תאים-תאים התחומים בשיחי יסמין, ובכך איפשר להיפגש ביחידות. המקום היה אתר בילוי חביב על יהודי דמשק.

אותי מספר שאלות. לא עברה שעה ובידי היתה תעודת זהות האמיתית הראשונה.

לאחר מכן התקשרתי עם מספר מוכתרים ערבים ושכללנו את הדבר כך, שאפשר היה להוציא תעודות בחומס, חלב וחמה. כעבור כמה חודשים לא היה איש שברשותו לא נמצאה תעודת זהות אמיתית. עם השגת התעודות, יכלו האנשים לנוע בחופשיות בכל מקום וללא חשש.

אנשי המחלקה החלו להתערות בסוריה ובלבנון. בדמשק נפתחה מסגריה. בביירות נפתחה חנות לבניית משקולות על-ידי אחי רחמים יחד עם עוד שני חברים. בחלב נפתחה נגריה, ובדיר-אזור הוקמה תחנת שידור.

יום אחד קיבלתי הוראה לארוז את חפצי, כדי לנסוע לטריפולי שבצפון לבנון ולבדוק אפשרות של פתיחת עסק. למחרת הסיעני יגאל במכוניתו. איתו נסעו שמעון קוך¹¹² ויוסף. הם נסעו לסייר בלבנון ובסוריה. המכונית נעצרה מחוץ לעיר טריפולי; ירדתי ממנה. יגאל טפח על שכמי ואמר: "דבר חלאק" (הסתדר). הוא קבע לי פגישה כעבור יומיים.

נשאתי את מזוודתי והתקרבתי לעיר. החלטתי שלא ללון בבית-מלון כיוון שהיה עלי להירשם. מסרתי את המזוודה במשרד לשמירת חפצים שבתחנת האוטובוס והתחלתי לתור אחר חדר. כעבור זמן קצר מצאתי חדר מרוהט אצל משפחה נוצרית. הצגתי את עצמי כג'ורג' חדד, סוחר מדמשק. לשם כיסוי הבאתי עימי דוגמאות של סחורה, אודם שפתיים וכו', והנחתי אותן בארון כדי לעשות רושם. היה לי קושי אחד והוא, שלא ידעתי במידה מספקת את המנהגים הדתיים של הנוצרים.

כל אחר-הצהריים ולמחרת, תרתי את העיר ואת נמל הנפט, ודרך אגב התעניינתי בשכירת חנות ריקה. מצאתי חנות אחת במרכז העיר, אך בעליה היה בחופשה, והיה עלי להמתין מספר ימים עד שישוב. נפגשתי עם יגאל, כפי שתוכנן. מסרתי לו דו"ח, והוא הציע לי לפתוח חנות לדברי חשמל או מספרה. המשכתי לתור אחר חנות מתאימה. המחירים בטריפולי היו גבוהים מאוד, והתקציב היה מצומצם.

כל בוקר בשעה 08:00 עזבתי את הדירה עם סחורתי. בצהריים חזרתי לנוח. בשעה 14:00 אחר-הצהריים יצאתי שוב עד לשעות הערב. טריפולי היתה עיר קטנה, ותוך שעה אחת אפשר היה לעבור את כולה. לא היה לי לאן ללכת, השתעממתי מאוד. ישבתי בבית-קפה בנמל, קראתי שוב ושוב

112. קוך (אבידן) שמעון (1912-) מהמפקדים הבולטים של ה"הגנה" וצה"ל במלחמת השחרור. משנת 1940 חבר קיבוץ עין-השופט. בזמן מלחמת העולם השנייה, פיקד על "המחלקה הגרמנית" של הפלמ"ח. היה מפקד גדוד בפלמ"ח ובמלחמת העצמאות פיקד על חטיבת "גבעתי".

עיתון בגן הציבורי והלכתי שוב ושוב לבית-קולנוע, עד שהדבר נמאס עלי. רציתי כבר למצוא חנות ולהסתדר, אך לפני כל החלטה הייתי צריך להתיעץ עם יגאל.

עברו שבועיים ימים. בחדר הסמוך לחדרי גר בחור נוצרי בשם סלים, התיידדנו וכל ערב יצאנו יחד לטייל. בדרך פגשנו את חבריו והלכנו יחד איתם. חוג מכרי הלך וגדל ואיתו גבר בטחוני העצמי; וכאשר הבעתי את רצוני להשתקע בטריפולי, הלכו החברים וחיפשו עימי עסק, כך שלא הופעתי כזר בעיני בעלי החנויות.

לבעלת הבית שלי היתה בת בגיל שמונה-עשרה. היא ניסתה לחזר אחרי ורמזה לי על נישואין.¹¹³ הוריה כיבדו אותי בכל הכבוד. הם כיבסו את בגדי, הגישו לי קפה בבוקר ובערב. ישבתי עימם ושיחקנו בקלפים. ניהלתי משא ומתן לשכירת חנות. בעליה דרשו ממני עשרת אלפים לירות סוריות עבור דמי מפתח.

בינתיים עקבתי בעיתונים אחר מהלך המלחמה. הצבא הגרמני כבש את קרים והתקרב לקווקז. במדבר המערבי התקדמו צבאות רומל עד שערי מצרים. היתה לי הרגשה שהכול אבוד.

ערב אחד קרא לי שכני סלים לחדרו. הוא קרא לפני כמה עמודים משיריו של חליל ג'ובראן. אני נענעתי את ראשי בהנאה, אם כי הרבה לא הבינותי. התחלנו לשוחח על פוליטיקה. לפתע שאלני סלים אם בדמשק ישנם הרבה פרו-נאצים. בתחילה לא עניתי. לאחר מכן, הוא גילה לי שהוא עובד באינטליגנסי הבריטי. העמדתי פנים כאילו איני מבין פשר מלה זו. אז הוא גילה לי דברים רבים, וביניהם שהקפטיין שלו עומד לשלחו לדמשק כדי לאתר את הפרו-נאצים שבעיר. אמרתי לו שאין לו מה לנסוע לשם, כיוון שכל ערבי שני הוא פרו-נאצי, ושהם מכריזים על כך בפה מלא. ביקשתי שישתדל לצרף אותי ליחידה שלו. הוא הבטיח לי לדבר עם הקפטיין.

למחרת הוא לקחני עימו אל הפגישה עם הממונה עליו. אני חיכיתי בחוץ. בהזדמנות הראשונה ספרתי ליגאל את דבר קיומה של מחלקה תואמת לנו מאנשי המקום.¹¹⁴

תוך כדי ניהול המשא ומתן לשכירת החנות, חקרתי בדבר היעלמם של כ"ג

113. "החומר" הטוב שממנו קורצו האנשים שנבחרו לשרת במחלקה הסורית, עורר קושי שלא נצפה מראש, והוא: הצעות הנישואין שקיבלו החברים בסביבה שבה הם התערו. כדי להתגבר על בעיה זו, הוחלט לגייס בנות למחלקה, שתשרתנה עם החברים. הן עברו קורס מיוחד במושבה רמתיים. מאחר שגיוסן חל בסמוך למועד חיסול המחלקה, לא כולן הספיקו לצאת לשליחותן.

114. הבריטים הקימו יחידות דומות למחלקה הסורית מקרב הארמנים ומיעוטים אתניים אחרים בסוריה.

יורדי הסירה, חברי לקורס הימי. יוסף גילה לי, כי מיד אחר היעלמם הטילו עליו לחקור בדבר. הוא יצא למקום, חקר ודרש בכל האיזור של טריפולי, והראה לי גם את העתק הדו"ח אשר שלח לארץ.¹¹⁵ בסביבות טריפולי נמצאו על החוף תשע גופות עם סימנים ברורים כי אלה הם חלק מהכ"ג. הגופות נפלטו לחוף כעבור שלושה שבועות כשהן נפוחות ומרוסקות, בפיזור של עשרים ק"מ באיזור טריפולי. חלק מהגופות הובאו לבדיקה, ונקבע שאלו הם יהודים. נמצאו איתם חגורת הצלה שכתוב עליה "חיס", מכנסי חאקי עם מספר ונעל עור. חלק מהגופות נקבר בבית-קברות ליד טריפולי, ומקום הימצאם ידוע.

סיימתי את המשא ומתן בנוגע לחנות בתיווכו של בעל הבית שלי. הגענו להסכם על שבעת אלפים לירות. נסעתי לביירות כדי להביא את הכסף. בינתיים חלו שינויים במהלך המלחמה. צבאותיו של רומל הוכו ונסוגו, ובחזית המזרחית התחילה ההתקפה הנגדית של הרוסים. המצב השתפר, וכאשר הגעתי לביירות הודיעו לי על ההחלטה שלא לפתוח עסק נוסף בטריפולי. שבתי לטריפולי לחיסול עסקי, ארזתי את חפצי וחזרתי לביירות.

יום אחד, כאשר הייתי בדמשק, הודיע לי יגאל שברצונו של הקצין הבריטי פרנסיס¹¹⁶ לבקר אותנו בתוך הדירה שבשכונת סלחיה. בשעה 21:00 בערב טיפסו פרנסיס ויגאל במדרגות לקומה השלישית של הבניין. היינו שישה חברים. לבשנו לבוש ערבי וישבנו בישיבה מזרחית. ערכנו לפניו תפילת ערב, ונראה שהוא התרשם מאוד.

למחרת היה צריך להתקיים כינוס של המחלקה בבית-הדר שבתל-אביב. קיבלתי הוראה להעביר ארבעה חברים את הגבול, כדי להיות נוכחים בכינוס. היה עלינו לצאת השכם בבוקר מדמשק כדי להספיק להגיע בזמן. יגאל הסכים להעבירנו עד קוניטרה, ומשם היה עלינו להמשיך לבדנו. בשעה 05:00 בבוקר חיכינו למכוניתו של יגאל ליד נהר הברדה, עלינו עליה ונסענו לקוניטרה. היה אז חורף ושלג כיסה את הכול. המכונית פילסה את דרכה בשלג שנערס על הכביש. צבאים עברו על פנינו בריצה. הגענו לקוניטרה. העיר היתה רדומה ועטופה במעטה שלג לבן.

ירדנו מהמכונית מחוץ לעיר והתחלנו לצעוד בכיוון גשר-בנות-יעקב. צעדנו כחמישה-עשר ק"מ בשלג על-פני הכביש. השמש זרחה מעל ראשינו, ומצב הרוח היה מרומם. זרקנו זה על זה כדורי שלג והשתעשענו כילדים.

115. החומר על דבר החקירות בגורל הכ"ג מרוכז ב"א.צ.מ. S25/6031.

116. קפטיין פרנסיס, שמונה כמחליפו של קפטיין המונד, לא גילה אהדה והבנה לאנשי היחידה כקודמו לתפקיד.

בשעה 11:00 לפני הצהריים הגענו לדרדרה, אך מכיוון שלא היתה שם סירה, הלכנו ברגל מסביב לאגם ועברנו את הירדן דרומה לפרדס חזורי, מקום בו היה מעבר רדוד. במשמר-הירדן חיכה לנו יגאל, שעבר את הגבול במכוניתו לפנינו. נסענו איתו עד ראש-פינה. כאן שוב הקפנו ברגל את בית המכס, ובעברו השני המתין לנו יגאל עם מכוניתו.

בשעה 15:30 אחר-הצהריים הגענו לכינוס בבית-הדר. המקום המה מרוב חברים ותיקים וחדשים. כמו כן היתה מחלקת הבנות,¹¹⁷ דוברות הערבית, וביניהן פגשתי את אחותי לאה, אשר הצטרפה גם היא למחלקה.

לאחר מספר ימי חופשה, חזרנו שוב ללבנון, אך הפעם במדי הבאפי"ס במכוניתו של הקצין האנגלי. שהיתי זמן קצר בביירות ונשלחתי לחלב להצטרף לשני חברי, ענמואל סידס ואליהו לוי, שניהלו נגריית רהיטים. עם בואי לא הצלחתי למצוא שום חדר פרטי, ואצל חברי לא יכולתי ללון. לכן גרתי עשרה ימים בבית-מלון.

כל בוקר הלכתי לעבוד בנגריה שלנו וקשרתי קשרים הדוקים עם בעלי החנויות השכנות.

מצאתי דירה אצל אשה ארמנית. שילמתי את שכר הדירה מראש למשך חודש ימים ועברתי לגור אצלה. הלכתי לישון, אך לא יכולתי לעצום עין כל אותו לילה. ריחות שום ותבשילי עגבניות פשטו בכל הבית. הריח נספג בכלי המיטה ולבסוף גם בבגדי, גם כשהלכתי ברחוב. הייתי מאוד מדוכא, אך היה עלי לסיים את החודש אשר שילמתי עבורו.

שוב העברתי אנשים לחופשה בארץ. בדרכי חזרה לדמשק נפלתי למשכב וחליתי בקדחת. כנראה שנעקצתי על-ידי יתוש בחולתה. שכבתי במשך שבוע ימים בחדר בדמשק עם חום גבוה ולא היה מי שיטפל בי, עד שלבסוף הגיע אחי יוסף והעברני לבית-החולים הצרפתי בדמשק. הוטב לי וחזרתי לאיתני.

העברתי נערים מ"תנועת החלוץ" בדמשק לארץ, כדי שילמדו בקורס צבאי להגנת הרובע היהודי בדמשק.¹¹⁸

האינטליגנסי הבריטי שתל שניים מאנשיו כעולים וכך גילה, בחלקה, את רשת העלייה. החקירה התרכזה סביב אליהו כהן מחולתא ומנשה¹¹⁹

117. על הקורס להכשרת הבנות ראה: כהן ירוחם (1969: 40-41).

118. בשנים 1942-45 נערכו בארץ מספר קורסים במקומות שונים: במקווה ישראל, ברחובות, באפיקים ועוד, להכשרת מדריכים ולהגנת הרובע היהודי בדמשק, בחלב ובביירות. על הקורסים ראה: א.צ.מ. S 32/799.

119. מנשה בביוף (הראל) — חבר קיבוץ מעוז-חיים. בחודש מאי 1944 יצא לשליחות בדמשק בצורה בלתי ליגאלית. עסק בפעילות חינוכית ובאירגון עליית הנוער ארצה, גם כמוביל שיירות. סיים את שליחותו בסוף שנת 1945. כינויו היה אמנון.

ממעוז. שניהם היו מדריכים ב"תנועת החלוץ". הם היו בחופשה באוהיה עליהם לחזור ביום המחרת. לא היתה אפשרות לעכבם על-ידי שליחת ידיעה מדמשק לארץ. אברהם עבאס בא אלי וביקשני בבהלה לצאת לארץ ולמנוע את שובם. לא היססתי הרבה, ואף-על-פי שלא קבלתי הוראה מיגאל, יצאתי לדרך. לפני העיר קוניטרה נעצר האוטובוס על-ידי משמר כבד של שוטרים סורים ובריטים. נערך חיפוש מדוקדק בין הנוסעים. גם אני הורדתי. נערך חיפוש בבגדי. נשאלתי שאלות רבות. עניתי בתקיפות שאני סוחר הנוסע לקוניטרה לגבות חוב כספי. לאחר שהסרת את חשדם של השוטרים הם הניחו לי והמשכתי בדרכי. הגעתי עם חשיכה לדרדרה. באגם פרצה סערה מזרחית, שלא איפשרה לעבור לצד השני. באמצעות מכשיר האיתות הודענו לקיבוץ איילת-השחר שיודיעו לאליהו כהן ולמנשה על החקירה המתנהלת נגדם. הידיעה הגיעה אליהם. למחרת בצהריים שוב הייתי בדמשק, במקומי.

המחלקה התחילה להתחסל. הרבה חברים נסעו לחופשות ונשארו בארץ. התקבלה הוראה לחיסול החנויות והעסקים. היחסים עם הקצינים הבריטים הוחמרו.

שהייתי בדירה בביירות יחד עם גנדי. ערב אחד הרגשתי, שכל גופי מלא פרעושים בעלי רגליים רבות, אשר ננעצו בעורי מתחת לשערות. לא ידעתי כיצד קיבלתי את הדבר הזה. אף פעם לא הלכתי לבית-זונות. הייתי אומלל. התחלתי לגרד את ראשי. רצתי לבית-מרקחת, קניתי משחה מתאימה ואבקת גילוח. גילחתי את כל שערות גופי ומרחתי במשחה את כל חלקי גופי, עד אשר השמדתי את כל היצורים שנטפלו אלי והוקל לי. חברים רבים כמותי סבלו ממחלות ועברו הרבה תלאות. ב-17.7.43, לאחר שניתנה פקודת הפירוק, חזרתי הביתה.

מאבקים עם הערבים על זכויות דיג בחולה

עבדתי בדיג בחולתה. חודשי החורף הגיעו. המים התקררו וגאו לגובה של מטר וחצי. דגי האמנון, שלא סבלו את הקור, התרכזו ליד מימי המעינות החמים, בעיקר בתוך בריכת סיאדה, אשר היתה מאתיים מטר בתוך גבולנו והיינו רשאים לדוג בה.

ב-10.12.43 יצאתי לדוג בבריכת סיאדה. עימי בסירה היו שלמה ג'עמור¹²⁰

120. יליד דמשק, מראשוני אנשי הדיג בחולתה. עסק רבות בהעברת מעפילים את הגבול. נפל במלחמת העצמאות ב-6.6.48, בהגנה על המושבה משמר-הירדן.

ומולקה. הערבי חמיד, אשר השתתף בשעתו ברצח השלושה בירדן בשנת 1938, הופיע מאחורי הסוף כשרובה בידו. איתו היו חמישה ערבים מצוידים במקלות. הוא איים עלינו לבל נתקרב אליו. הוצאנו את הרשת מהמים ולא התקרבנו. הוא הרים את קולו ואמר בקול תקיף: "הערב באתם, לא אגרש אתכם, אך מחר אל תעזו לבוא. אם תרשו לנו לדוג באגם, אז נרשה לכם לדוג בבריכה."

למחרת יצאנו שוב לדוג בבריכה. הפעם לקחנו עימנו אקדח מאוזר. חמיד ואנשיו ארבו לנו מעבר לסוף, עצרו אותנו והזהירו אותנו אזהרה אחרונה שלא נעז לבוא. אני הערתי את תשומת לבו של מולקה שהאיומים הם ממשיים ושצריך להיזהר. מולקה ענה לי, שחמיד סתם נובח ושהוא לא יעשה דבר.

בלילה השלישי יצאנו לבריכה, כששמעון גלזמן מחליף את מולקה. הרגשנו בשקט שלפני הסערה. לשמעון היה אקדח מאוזר. סיימנו לזרוק את הרשת בבריכה, ולפתע ניתך עלינו מטר אבנים גדול, שהועפו ממקלעי רועים. סכנת קליעי האבן לא היתה פחותה מזו של קליעי העופרת. שמעון פתח מיד באש לעבר הסוכה שמכיוונה הועפו הקליעים. קריאות "עליהם" ו"אדבחהום" נשמעו בחלל האוויר. הערבים סגרו את היציאה מהבריכה. עברנו במהירות לצד המערבי של הבריכה. בינינו לבינם הפרידה רצועת ביצה צרה ברוחב של מאה מטרים. היה עלינו לברוח על נפשנו לים. הסוף הסתיר אותנו מעיני הערבים, והיריות של חמיד לא פגעו בנו. שמעון ירד ראשון מהסירה כדי לחפות על נסיגתנו, אך הערבים כבר היו לידו. אחד מהם הלם בו בנבוט על ראשו. שמעון פתח באש לעברו ופצעו. לקול צעקותיו של הערבי: "הרגוני", ברחו כל הערבים.

הגענו במהירות לים. פחדנו שהערבים ירדפו אחרינו בסירה שהשארנו בבריכה או ברגל ויצודו אותנו כחתולים במים. שמעון רצה שנשחה ארבעה ק"מ במים הקפואים ובגשם עד לקיבוץ חולתה. אני הצעתי את ההיפך: שנלך צפונה לאורך החוף ונסתתר בביצה, עד אשר יבואו החברים לחלץ אותנו.

רוח דרומית-מערבית נשבה, והיריות לא נשמעו בחולתה. הגענו לביצה שהיתה מוצפת מים. גופנו היה כחול, השיניים נקשו והידיים לא נשמעו לנו. שמעון היה המום מהמכה. פרשתי הרבה שכבות גומא, אחת על השנייה, כדי ליצור שטח יבש ממים, והתישבנו לנוח. פשטתי את בגדי, סחטתי את המים והתלבשתי שוב. סחטתי גם את בגדיהם של שמעון ושלמה, והוקל לנו.

לא ידענו אם המעשה שהיינו מעורבים בו הינו חמור בעיני שלטונות המנדט. סיכמנו למסור בעדותנו במשטרה, שהותקפנו וברחנו, ומהיריות

של הערבים עלינו נפגע אחד הערבים שניסה לחסום את דרכנו. החושך ששרר היקשה לראות דמות אף במרחק של עשרה מטרים. לאחר שעתיים של ציפיה, חשה לעזרתנו ספינת דיג שעברה בקירבת מקום. הובלנו הביתה. מספר חברים יצאו חמושים בנשק להחזיר את הרשתות ואת סירתנו מהבריכה לחולתה.

בבוקר הופיעה המשטרה. מסרנו עדות, ובלילה הובלנו למיסדר זיהוי במשטרת ראש־פינה. חמיד ואנשיו, אשר הכירונו היטב, זיהו אותי ואת שלמה ג'עמור. הפצוע הערבי הובל לבית־חולים. נלקחנו למאסר במשטרת הר כנען, ולא עלה בידי נחום הורוביץ¹²¹ לשחררנו בערבות.

הוכנסנו לתוך תא יחד עם עשרים אסירים ערבים. ארבעה ימים ישבנו בבית־הסוהר. קיבלנו אוכל מבחוץ, ויהודי זקן מצפת,¹²² שבא לערוך עימנו תפילה, היה המקשר שלנו עם העולם החיצון. עורך־הדין סלומון טיפל בתיקנו. כל אותה עת ירד שלג בחוץ.

מיסדר זיהוי שני נערך. הפעם אנחנו זיהינו את קולו של חמיד שצעק "עליהום" ו"אדבחהום". עדותם של הערבים שהפצוע נפצע מכדור רובה בזמן שישב בסוכה, הופרכה כאשר הבדיקה הוכיחה שהפצוע נורה מאקדח בעומדו.

סוחר דגים מטבריה, יהודי בשם מינו,¹²³ עשה יד אחת עם הפושעים. הוא דחפם להצר את צעדינו בדיג, מכיוון שאנו מכרנו את הדגים ל"יתובה", ואילו הערבים מכרו לו בחצי מחיר. במשך כל מהלך החקירה הוא הופיע כסניגורס. מינו איבד מזמנו ימים כדי להדריכם ולחזק את ידי הבריטים שהיו עוינים ליישוב היהודי. לאחר עמל רב של נחום הורוביץ, שוחררנו בערבות עד למשפט וחזרנו הביתה עם פרעושים.

121. הורוביץ נחום — מאנשי העלייה השנייה. איש ה"שומר", מראשוני כפר־גלעדי, ממארגני משטרת הגליל בראשית השלטון הבריטי בארץ. היה פעיל בענייני ביטחון משך כל שנות המנדט. עם קבלת "זיכיון החולה", היה מהפעילים המרכזיים במימוש הזיכיון.

122. ר' משה איציק זילבר — יהודי חרדי מצפת. עסק בקיום מצוות "פדיון שבויים" החל משנת 1923 ובעזרה לאסירים יהודים. הודות לערבויות שנתן, יצאו לחופשי מעפילים רבים מבתי־הכלא של שלטונות המנדט בעכו ובצפת. ראה "מעריב" 14.8.1964.

123. מינו — זלמן גולדצווייג, בנו של שלמה גולדצווייג, אשר היה ידוע בכינויו "מלך הכנרת". משפחת גולדצווייג, אשר מוצאה מצפת, פרשה את רשתה, תרתי משמע, על עסקי הדיג בכנרת, כשהיא מנהלת אותם כפיאודלים בנוסח המזרח, ואינה בוחלת באמצעים, כדי להבטיח את חלקה בשליטה על ענף הדיג. בחושה מפני התפתחות ענף הדיג העברי, לא היססה להצר את צעדיו ולהתנכל לו.

במחלקה הערבית של הפלמ"ח¹²⁴

פגשתי את יגאל אלון וסיפרתי לו את פרשת המשפט, ושמאשימים אותנו בכוונת רצח. אמרתי לו, שאין בכוונתי לבלות מספר שנים בין כותלי בית-הסוהר ובמקום זאת אני מעדיף לעבוד במחלת. גויסתי על-ידו למחלקה הערבית של הפלמ"ח.

בחודש ינואר 1944 נשלחתי לקיבוץ אלונים. מפקד המחלקה היה ירוחם כהן,¹²⁵ שהיה עימי במחלקה הסורית; המדריך המקצועי היה שמעון סומך.¹²⁶

המחלקה מנתה עשרים וחמישה חברים ממקומות שונים בארץ. כולם היו בעלי הופעה ערבית ומגודלי שפס. עברנו אימון מיוחד, כשהדגש הושם על הקניית השפה הערבית: קריאה, כתיבה, מנהגי דת, ידיעה בקוראן ותפילות.

חלק מהחברים היו בעלי ידע בעניינים אלה, אך היו שפיגרו מאוד ועל שמעון סומך היה להשקיע עמל רב בהוראה. ירוחם הצליח ללכד את המחלקה בצורה היעילה ביותר, והכול הלך למישרין.

סבלתי מכאבים בקיבה עוד מימי שליחותי בסוריה. לכן עבדתי במטבח. העבודה הזו איפשרה לי לאכול אוכל קל ומאכלי חלב. נשלחתי לשבוע ימים לבדיקות בבית-החולים שבעפולה. תוצאות הבדיקה העלו, שרק אם אוכל אוכל דיאטטי פרק זמן ממושך, אוכל להבריא.

בחודש אפריל 1944 נשלחתי לסוריה וללבנון, לברר דבר-מה הקשור בענייני עלייה. עברתי את הגבול הסורי והגעתי לביירות. נפתי,¹²⁷ שהיה

124. התחושה שאין היישוב יודע די על הנעשה אצל הערבים, האויב ההיסטורי העומד

בדרכה של הציונות, הביאה במאי 1943 להקמת המחלקה הערבית של הפלמ"ח. תפקידה היה לעסוק הן באיסוף חומר מודיעיני והן בביצוע משימות התקפיות, הבאות לשרת מטרת אסטרטגיות או מדיניות של היישוב. ראשיתה של "המחלקה הערבית" היתה בגיוס אנשים מקרב אנשי "המחלקה הסורית", שמחלקתם התפרקה עם סיום "פרשת השיתוף", וכן מגויסים חדשים. תחילה התאמנה המחלקה בחרייבה שעל הר הכרמל, תחת פיקודו של יצחק חנקין, ולאחר מכן עברה לקיבוץ אלונים ומפקדה שם היה ירוחם כהן. על "המחלקה הערבית" של הפלמ"ח ראה: כהן ירוחם, (1969: 47-70); באואר, יהודה (1963: 169); עדקי, משה (1975: 177-183).

125. ירוחם כהן שירת ב"מחלקה הסורית" של הפלמ"ח, היה מפקדה השני של "מחלקת המסתערבים". במלחמת העצמאות שירת כקצין מודיעין לצדו של יגאל אלון. בשנים 1960-1962 כיהן כשגריר ישראל בליבריה. מחברם של הספרים: **לאור היום ובמחשך**, עמיקם 1969; **איך בסוריה צעד הפלמ"ח**, הקיבוץ המאוחד תשל"ג.

126. שימש כמדריך להקניית התרבות הערבית.

127. נפתי גולומב — ראה הערה 7 בפרק "מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1946-1946".

אז אחראי על פעולת עלייה ב', ואחי יוסף, אשר נשלח על-ידי אנצ'ו סירני¹²⁸ מה"מוסד לעלייה", הטילו עלי לנסוע לטרטוס שבלבנון וללטקיה שבסוריה ולנסות להתקשר עם ספינה שתסכים להבריח עולים מטורקיה ללבנון.

נסעתי לטרטוס, אך לא מצאתי כל אפשרות לפעולה. המשכתי לעיר לטקיה. הגעתי אליה עם חשיכה. שכרתי חדר במלון. טיילתי בעיר וחזרתי לישון. שנתי נדדה מחשש של כינים.

בבוקר הלכתי אל הנמל. סקרתי אותו מכל פינותיו, שוחחתי עם אנשי ים שונים עד אשר מצאתי רב-חובל של ספינה, אדם מבוגר, שפתחתי עימו בדברים. הצעתי לו להבריח סחורות מטורקיה, מתחומי העיר מרסין, אל חופי לבנון. קיבלתי את הסכמתו, את שמו ואת כתובתו. הודעתי לו, שאתקשר עימו בזמן הקרוב ביותר.

חזרתי לביירות. מסרתי דו"ח מעודד לנפתלי. עברתי את הגבול, הגעתי לחיפה, מסרתי דו"ח לדוידקה¹²⁹ בנידון וחזרתי לקיבוץ אלונים.

במחלקתנו לא היו בנות, ומבחינה זאת היא היתה שונה משאר מחלקות הפלמ"ח. בערבים הדלקנו מדורות, העמדנו קפה על האש ופצחנו בהתלהבות בשירה ערבית. לאחר שנת אימונים, שכללה גם אימון אישי וגם כיתתי, התקדמה המחלקה יפה.

הלכנו לכינוס משמר העמק.¹³⁰ מחלקתנו היתה הרוח החיה בכינוס. בלטנו מבין כל המחלקות. שיריה, הווי חייה, סגנון דיבורה והתנהגותה הדביקו את כל הפלמ"ח. עד מהרה לא היה פלמחניק שלא תיבל שפתו במספר מלים ערביות. המלה "פינג'אן", שפירושה בערבית "ספל קפה", הפכה מרוב התלהבות לקומקום.

מחלקתנו נסעה לקיסריה כדי לעבור קורס ימי. מכיוון שהייתי איש ים ותיק, לא הצטרפתי לאימונים ושימשתי כאקונום — דאגתי לענייני האוכל.

אנשי המטה תמיד אכלו עימנו, מכיוון שהיינו שייכים לפלוגת מטה

128. אנצ'ו חיים סרני (1905-1944) — יליד רומא. עלה בשנת 1926 ונמנה עם מייסדי קיבוץ גבעת-ברנר. בשנים 1931-1934 היה שליח החלוץ בגרמניה. בשנים 1941-1942 עסק באיגון ההעפלה מעיראק. בשנת 1943 היה מרכז "המוסד לעלייה ב"; כינויו היה אלדד. בשנת 1944 צנח מעבר לקווי האויב באיטליה. נפל בשבי והוצא להורג בדכאו.

129. דוד נמרי — חבר קיבוץ אשדות-יעקב, ממארגני עליות "חומה ומגדל" ומהפעילים המרכזיים במוסד לעלייה ב'. כינויו היו נתן וחופשי. דברים לדמותו ראה: אביגור שאול, עם דור ההגנה חלק ב', מערכות 1978, עמ' 137-178.

130. הכינוס התקיים ביער משמר-העמק ב-12 במאי 1944. היה זה הכינוס הארצי הראשון של כל הפלמ"ח. ראה ס"פ, עמ' 244-245.

יקוד: פלוגה ז'.¹³¹ גם המחלקה הגרמנית¹³² היתה שייכת לפלוגתנו. התחלתי לעבוד כרועה עגלים של עדר הבשר בקיבוץ אלונים. עבודה די נעימה, כאשר העגלים היו שקטים. אך כאשר הם השתוללו, רצתי אחריהם כמטורף.

שוש ספקטור היתה הקשרית של המטה אשר שכן בקיבוץ אלונים, וכאשר היא נעדרה מהמקום, היא הטילה עלי להשכיב את בנה יפתח,¹³³ שהיה אז בן ארבע שנים.

רועים ערבים עלו לרעות את בקרם על גבעות אלונים. גויסנו לגרשם בקרב של יידוי אבנים.

נשלחתי בליוויית חבר אל העיר ג'נין. חברים אחרים נשלחו לכפרים אחרים. שוטטנו בעיר כערבים, עקבנו אחר הכול. עלינו על ראש הר המשקיף על העיר ושרטטנו ממנו את המחנה הצבאי שעמד לרגלנו, את המבנים, את המחסנים ואת מכלי הדלק. חזרנו לקיבוץ, וכעבור שבוע ימים שוב הגענו לג'נין, כדי להשלים את השרטוטים שרטטנו גם את בניין המשטרה.

נתבקשנו להכין קבלת אורחים מיוחדת. על אחת הגבעות הסמוכות לקיבוץ אלונים הקמנו אוהל ערבי, וסמוך לו הקמנו אוהל קטן שבו בישלנו את הזבח. התלבשנו כערבים וחיכינו למבקרים, כשאנו יושבים על ריצפת האוהל.

האורחים הנכבדים, יגאל אלון, עזרא דנין,¹³⁴ יצחק שדה, ברזני¹³⁵

131. במסגרת היערכותו האירגונית של הפלמ"ח, בתקופת השנים 1943-1944, הוקמה פלוגה ז', בפיקודו של שמעון אבידן, שבה רוכזו כל המחלקות המיוחדות של הפלמ"ח: המחלקה הערבית, המחלקה הגרמנית, המחלקה הבלקנית, המחלקה הימית ומחלקת הטיס (בסוף 1944).

132. המחלקה הגרמנית הוקמה במאי 1942 מחברי פלמ"ח יוצאי גרמניה, תחת פיקודו של שמעון אבידן. תפקידה היה לפעול בעורף האויב במסווה של חיילים גרמנים ולבצע חבלות במיתקניו.

133. לימים תא"ל בצה"ל, מבכירי המפקדים בחיל-האוויר.

134. דנין עזרא (1903-1984) — היה ממקימי השי"י וממניחי היסוד לקהיליית המודיעין הישראלי. בשנת 1936 החל לעסוק במודיעין הערבי של "ההגנה" בשרון. בתקופת "המרד הערבי" עבד בשיתוף עם המודיעין הצבאי הבריטי במחוז שכם. משנת 1940 ריכז עם זאב שרף את המודיעין הערבי, והיה חבר במחלקה הערבית של הסוכנות. בחודש מאי 1948, התלווה לגולדה מאיר לפגישתה בעמאן עם המלך עבדאללה. עם פירוק השי"י שירת בחיל המודיעין. עם פרישתו מהשירות, חזר לעסוק בפרדסנות באזור חדרה. כתב עם יעקב שמעוני את הספר: **תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות**, ירושלים, מגנס תשמ"א; ועל הקמת השי"י: דנין עזרא, "הקמת השי"י הערבי", **מערכות** (294-295), 1984, עמ' 32-35.

135. ברזני יעקב — בן המושבה יסוד-המעלה. משך עשרות שנים היה פעיל בהגנה באזור עמק חפר. שירת בשי"י ועסק ברכישת קרקעות. על סיפור חייו ראה: ממש רזיאל, בלייר אבי (1979).

ואחרים, הוכנסו לאוהל. קיבלנו אותם באהלן וסהלן, בלחיצות ידיים ובנגיעות יד במצח ועל הלב. האורחים התישבו בינינו כשהם נשענים על כרים. ניהלנו עימם שיחה שוטפת על כוס קפה.

קמנו לערוך את תפילת הצהריים. קדנו בקדושה והשמענו את המלים "אללה-אכבר", בקול רם. הוגשה ארוחת-צהריים חגיגית של בשר כבש ממולא באורז. מספר גיהוקים בריאים סיימו את הארוחה. התחלנו בסיפורי בדיחות, ולבסוף פצחנו בשירה ורקדנו דבקה. לסיום הוגש קפה שחור.

הביקור הצליח. עשינו רושם טוב, והתחלנו לקבל תקציב לפיתוח ולהרחבת פעולות המחלקה.

בסיוון¹³⁶

בחודש אוקטובר שנת 1944, נשלחתי יחד עם ארבעה חברים ממחלקתי לירושלים. כעשרים חברים התאספו באולם ההתעמלות שבבית ההסתדרות. היה עלינו לעקוב אחר פעילי לח"י ולשתקם, מכיוון שהם פעלו בנפרד, ללא קשר עם המוסדות הלאומיים.

באחד הערבים התפרצנו לעיר העתיקה, לתוך בית-הכנסת, כדי לגלות מחסן נשק. בחור ישיבה, איש לח"י, לא אבה לגלות. רק לאחר שעות רבות של לחץ, הוא נכנע והראה לנו את מקום המخبוא, שהיה בתוך כד חלב שעמד באחת הפינות. הוא ביקש מאיתנו לומר שמצאנו בעצמנו את הכד, מפחד של נקמה.

ערב אחד גנבנו, אני ועוד ארבעה חברים חמושים באקדחים, מונית שחנתה ברחוב. דהרנו איתה אל ביתו של יאנובסקי,¹³⁷ אחד ממנהיגי לח"י. הקפנו את הבית, כשפינו מכוסות במטפחות. שנים מאיתנו חדרו לדירה. יאנובסקי עמד אותה עת והתגלח. חיכינו בשקט עד אשר הוא גמר להתלבש והובלנו אותו למונית. כיסינו את עיניו במטפחת. הצרחות של אשתו הקימו על רגליה את כל השכונה. עזבנו את העיר בדהרה, בפנסים

136. ב' 29.10.44 נפלה במליאת ההסתדרות הכללית ההחלטה הסופית בדבר שבירתו של האירגון הצבאי הלאומי וחיסולו המוחלט ככוח פעיל. בסוף דצמבר 1944 החלו החטיפות הראשונות. ב' 31.10.44 נחטפו בירושלים דניאל יאנובסקי ומרדכי קורנגולד.

137. יאנובסקי היה פעיל בצה"ר ואוהד של האצ"ל ושימש כמזכיר ועדת הבחירות של קהילת ירושלים. הוא הוחזק במעצר 17 יום. יאנובסקי היה החטוף הראשון של הסיון.

כבויים. עצרנו כעבור עשרים דקות ליד חורבה בודדה מחוץ לעיר. יאנובסקי הורד מהמכונית. חלק מאיתנו נשאר לשמור עליו והשאר, כשאני בתוכם, חזרו לעיר.

למחרת, כותרות באותיות של קידוש לבנה מילאו את העיתונים. לא שמחנו בפעולות אלה, וכל אחד נקפו מצפונו. אך ההכרה שהאנשים האלה נמצאים בידי "ההגנה" וכל רע לא יאונה להם, הרגיעה אותנו. כעבור זמן קצר, רבים חזרו מהמעצר לבתיהם. ביניהם היה גם יאנובסקי. השמירה על ביתו של ד"ר חיים וייצמן הוגברה. באחד הערבים נלקחתי עם עוד חבר לשמור על ביתו. חומשנו בטומיגנים נוסף לאקדחים, והיה עלינו לפתוח באש על כל מי שלא יאמר את הסיסמה. היתה שמועה שרוצים להתנקש בחייו.

חלק מאנשי לח"י ברח ללבנון. טוביה¹³⁸ הטיל עלי להמשיך בעבודה זו בבירות. עברתי את הגבול ונפגשתי עימו בבירות. הוא הצביע על מספר בתי מגורים של ארצישראלים שלמדו באוניברסיטה האמריקאית ושהיו חשודים בהשתייכות ללח"י. עלי היה לעקוב אחריהם. זה היה לאחר רצח הלורד מויץ במצרים.

שלושה שבועות עקבתי אחריהם. אכלתי באותם המקומות שבהם אכלו, הלכתי אחריהם לכל מקום. הפכתי את כל אלה שבאו איתם במגע. לא גרעתי עיני מהם. בסופו של דבר לא התקבלה שום תמונה מדאיגה. חזרתי ארצה. תקופת המעקב, או ה"סיזון", כפי שקראנו לה, הסתיימה. בחיפה נערכה אסיפה כללית של כל הפעילים. אליהו גולומב הודיע לנו על הפסקת המיבצע שהתקרב לסיומו. היתה התמרמרות כללית על שאין נותנים לנו להשלים את המלאכה ולפרק את לח"י. אליהו הודיע, שטוב לפעמים שקיים גוף בלתי ממושמע. שמחנו שהניחו לנו מעבודה זו.

חזרה לפעילות במחלקה הערבית

מחלקתנו עברה למשק יגור. גויסתי, יחד עם אליהו לוי ויעקב כהן,¹³⁹ לעקוב אחר המנהיגות הערבית בחיפה. התאכסנו במלון "שילוני", ומשם יצאנו יום יום לעבודה.

עלי הוטל לעקוב אחר המנהיג רשיד־חאג'־איברהים, שהיה מנהלו של בנק

138. טוביה ארזי — אחיו של יהודה ארזי. בתקופת השיתוף עם הבריטים, עמד בראש הרשת שעסקה בניהול תעמולה אנטי־נאצית בסוריה ולבנון.

139. יעקובה כהן, חבר קיבוץ אלונים.

"סנדוק אל-אומא" (בנק האומה). אליהו לוי ויעקב כהן עקבו אחר שני מנהיגים ערבים אחרים. עסקתי במלאכה זו במשך חודשיים ימים. ליוויתי אותו למקום עבודתו, ציינתי כל אדם שבא עימו במגע, או שבא אל ביתו. שרטטתי את ביתו ואת עובי הקירות. לפעמים קרה שנפגשנו שלושתנו יחד כאשר שלושת המנהיגים נפגשו. הכרנו את כל המרכזים והאנשים החשובים בעיר, ותוך שעה יכולנו לחטוף אותם אילו היינו מעוניינים בכך. המלאכה לא היתה קלה. מעקב של חמש-עשרה עד עשרים שעות ביממה היה על-פי רוב גורם לשעמום גדול עד להשתגע. נדדנו ברחובות ובבתי-הקפה.

תוך כדי מעקב הגענו לאסיפת פעילים גדולה, שנערכה באחד מבתי-הספר, לאות אהדה עם נפגעי לבנון. רוב מנהיגות העיר התאספה כאן. הכניסה היתה לפי הזמנות. הצלחנו לחמוק פנימה עם קבוצת נכבדים והאזנו לנאומי ההסתה והצווחות נגד הצרפתים, הבריטים והיהודים. כל הנואמים דיברו מהכתב. רק ראשיד-חאגי-איברהים נאם בעל-פה. ההתלהבות וההסתה שילהבו את הרוחות. גם אנחנו צווחנו וצעקנו כמותם. עם תום הנאומים הוחל באיסוף תרומות, והחלה תחרות מי יתרום יותר למען נפגעי לבנון. בסיכום נאספו כמה אלפי לירות. לאחר חודשיים שלא שולם שכר דירה לבעל בית-המלון שלנו ולא שולמו הוצאות כלכלה, חזרנו ליגור.

בשליחות המוסד לעלייה ב'

ב-19.6.45 ביקרתי בקיבוץ יגור. מפקד הפלוגה שלנו, יעקב סלומון,¹⁴⁰ הודיעני כי ה"מוסד לעלייה ב'" דורש אותי לענייני עבודה בסוריה בהבאת עולים.

שמחתי עד אין קץ על קבלת התפקיד. שנים ערגתי לעבודה זו. פגשתי את מושהילה¹⁴¹ מה"מוסד" אשר נתן לי סכום כסף והעניק לי חופשה קצרה. הוא קבע תאריך בו היה עלי להגיע לאיילת-השחר עם חפצי, ומשם לעבור את הגבול עם ה"חוליה".¹⁴²

140. יעקב סלומון היה מפקדה השני של פלוגה ז' לאחר שקודמו, שמעון אבידן, התגייס עם "המחלקה הגרמנית" לבריגאדה היהודית.

141. משה כרמיל (צ'רבינסקי), מזכיר ה"מוסד לעלייה ב'".

142. על החוליה ראה ב"מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1942-1946".

ב-23.6.45 הגעתי לאיילת-השחר. נפגשתי עם רחביה¹⁴³ האחראי. הוא מסר לי שה"חוליה" כבר יצאה אל מעבר לגבול. באמצעות רכב אשר היה אמור לצאת לקיבוץ כפר-גלעד, עוד קיוויתי להשיג אותה. מספר פלמחניקים אשר שהו באיילת-השחר קפצו על ההזדמנות והצטרפו לנסיעה, כדי לצפות בסרט בכפר-גלעד. בדרך הם שרו את שיר ה"חוליה" "בין גבולות"¹⁴⁴, שמאוד מצא חן בעיני. הידיעה שאני עומד לעזוב את האווירה הארצישראלית הקשתה עלי מאוד את הפרידה.

בכפר-גלעד ירדו החבריה מהרכב, ורחביה הסיעני אל עבר מטולה. רציתי להחליף את בגדי בבגדים עירוניים, ולמחוק את ה"מספרים" שעל הבגדים, אך לא היתה לי שהות לכך. ראינו את דמויות אנשי ה"חוליה" מתקדמות בוואדי שבצידי הכביש לאור הירח המלא. ירדתי מהטנדר עם מזוודתי והצטרפתי אליהם. השעה היתה 20:00 בערב. הלכתי בסוף השורה שהתקדמה בביטחה. חמשת אנשי ה"חוליה" עזרו לי מדי פעם לשאת את מזוודתי. הם היו מצוידים במקלות קפ"פ,¹⁴⁵ ובראשם צעד גשש. כשעתיים הלכנו, עד אשר הגענו אל בניין המכס הקטן.¹⁴⁶ לפתע הגיחו שני שוטרים לבנוניים מתוך תעלה שבצידי הדרך. הופתענו בתחילה, אך כנראה שהשוטרים פחדו מאיתנו. הם שאלו לפשר מעשינו במקום, ואנו השבנו כי אנו שומרי השדות של מטולה.

ישראל, מפקד ה"חוליה", משך את אחד השוטרים הצידה, דיבר איתו רכות והבטיח לו שכאשר הוא יבוא לביקור במטולה, הוא יקבל ביצים ותרנגולות. לבסוף, הם הניחו לנו.

התקדמנו וטיפסנו על גבעה המשקיפה על הכפר חורבה, וכאשר הגענו לראשה הופיעו מולנו שני אנשים חמושים ושמענו צחוק פרוע. הצחוק התמיהנו. בטרם הצלחנו להבין את המתרחש, ראינו שהוקפנו על-ידי קבוצות של ערבים אשר סגרו עלינו מסביב. המצב היה חמור.

פנינו אל שני הערבים ואמרנו להם, שאנו מוכנים לדבר איתם בתנאי ששאר הקבוצות יתרחקו מאיתנו ויעמדו בצד. ראש הכנופיה רמז לאנשיו לזוז הצידה, והחל לדרוש מאיתנו כסף. הוא חשב שאנו עולים.

ישראל, מפקד "החוליה", לא יכול היה להפקיר את המקום אליו היו

143. רחביה ברמן – חבר קיבוץ אלונים. נפל במלחמת השחרור ב-20.4.48, בעת ליווי שיירה בדרך לירושלים. כינויו ב"מוסד" היה זלמן.

144. "בין גבולות" – שיר החוליה נתחבר על-ידי חיים חפר שהיה תקופה מסוימת מאנשי החוליה (כינויו היה אבישי). מילותיו של השיר ראה: גורי חיים, חפר חיים (עורכים), 1976.

145. קרב פנים אל פנים.

146. בית המכס הקטן נמצא ליד הכפר הנוצרי קליעה.

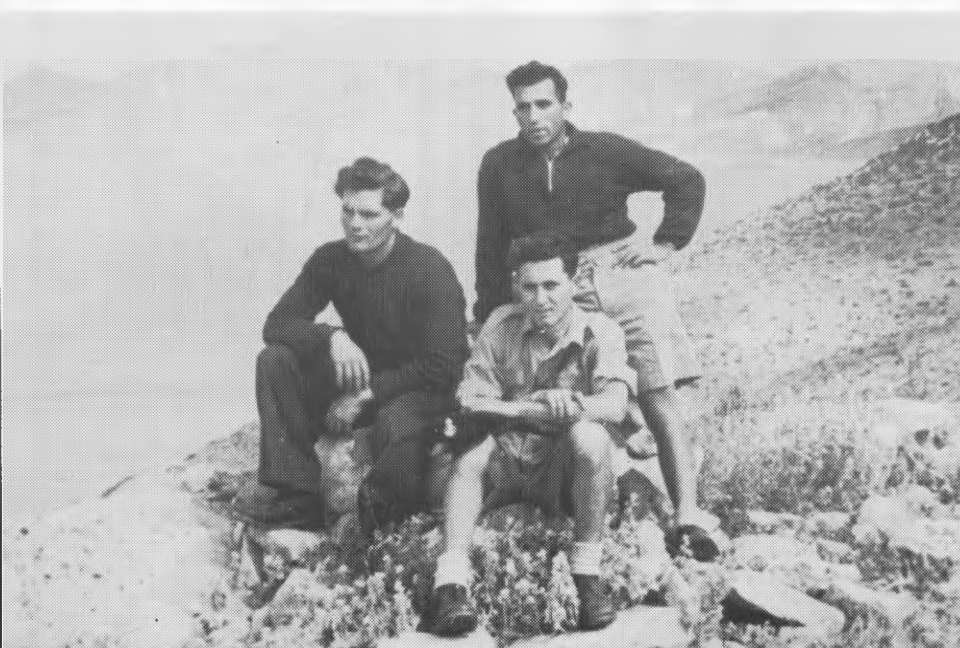
למעלה: שלמה קוסטיקה (מימין)
עם משה יאבו.
למטה: דיג בשיטת מטריאן,
שלמה קוסטיקה (מימין).

למעלה: שיט אימונים במפרשיות לאורך חופי הארץ. ברקע צוק ראש-הניקרה
(התמונה צולמה ב־7.8.1939).
למטה: אימוני חתירה בנהר הירקון.

ימי הקורס הימי להורדת מעפילים אל החוף. יושבים בראש השולחן (משמאל לימין) כתריאל יפה
דרון לישבסקי, שמואל טנקוס, יעקב אגייב.

למעלה: על סיפון דולפין II בהפלגה לעבר תעלת קורנית. שלמה קוסטיקה נשען על פצצת עומק.

למטה: על אחד מאיי יוון (משמאל לימין) יואל גולומב, יצחק ספקטור ושלמה קוסטיקה (עומד).

מפת זירת המערכה על יון וכרתים
 (שרטוט אודה פארן)

למעלה: שיט אימונים בים התיכון, שלמה קוסטיקה יושב במרכז (ללא כובע).
למטה: תרגילי סדר בשטח גני התערוכה, שלמה קוסטיקה (שלישי משמאל בשורה הראשונה)

רבסיה

דאס אל עין

תל אביב

אלב

חלב
(מלוניה, רמת)

חפניק

מסכנה

רקה

ה ר

חמה

ה

חומס
(רבקה)

י

ר

ו

ס

ידו אזור
(תחנה, דירת)

תרמור פלמירה
(בורדה, עתיקה)

אבו כמאל
(פנתי)

לבו

חמסק
גובו

גבל אל דרו

ישראל

ק

למעלה: במחלקה הסורית של
הפלמ"ח, על רקע הקזינו בחוף
ימה של ביירות.
למטה: תמונת הפרידה מהאחות
לאה ערב היציאה לשליחות ביון.

צריכים להגיע העולים. היה ברור לנו שהערבים ישדדו אותם, על כן הוא החליט לפעול בעזרת הערבים. הבטחנו להם, שאם הם יעזרו לנו להעביר את העולים עד לכפר־גלעדי, יקבלו סכום מסוים תמורת כל עולה. הערבים הסכימו. חיכינו למכונית עד חצות. משהיא בוששה לבוא, הבנו שאין טעם לחכות לה עוד. פנינו לערבים והבטחנו להם, שלמחרת נבצע איתם את העבודה. אך הם לא רצו ללכת בידיים ריקות, ודרשו מאיתנו עשר לירות. לא היתה לנו ברירה, שילמנו חמש לירות ערבון עד למחר.

נפרדנו מהכנופיה, והנה כנופיה חדשה חסמה את דרכנו. מנהיגה איים עלינו ברובה: "אם לא תעמדו", אמר, "ארטש למישהו את הבטן". דיברנו אל ליבו והזעקנו בינתיים לעזרה את הכנופיה הקודמת. הם באו לעזרתנו. החל משא ומתן בין כנופיה אחת לאחרת. אנו ניצלנו את הריב וחמקנו בריצה אל כיוון מטולה. הערבים החלו לשרוק ולצעוק כדי להזעיק את חיל־הספר.¹⁴⁷ כל האיזור היה מחושמל.

התגנבנו במהירות אל איזור המטעים של מטולה. ישראל חיפש את שומר המטע כדי שיכניסונו למושבה. רעדנו מקור והתכסינו בשקים שהיו מונחים על האדמה. השומר הופיע ונכנסנו למושבה. בבוקר עלינו על אוטובוס וחזרנו לאיילת־השחר.

כעבור יומים, יצאתי שוב בשעות הערב עם ה"חוליה" לטרחבניה.¹⁴⁸ הדרך היתה מישורית יותר, וקלה יותר להליכה. כעבור שעותיים של הליכה, הגענו אל נקודת המיפגש שעל הכביש הסורי וחיכינו לבואה של המכונית עם העולים. המתנו עוד שעה־שעתיים אחר חצות וחזרנו לכפר־גלעדי. הוכנה לנו ארוחה דשנה וישנו בעליית הגג שמעל חדר האוכל. למחרת שוב יצאנו לדרך אל אותו מקום, וגם הפעם חזרנו בידיים ריקות. בינתיים הגיע יוספה כהן,¹⁴⁹ אשר גם עליו היה לעבור את הגבול לביירות. שינינו החלטנו לעבור את הגבול בכוחות עצמנו.

יצאנו לדרך אל כיוון נבטיה שבלבנון. בתחילת דרכנו, נפגשנו בשוטר אחד אשר התקדם על הכביש. שכבנו בצד, והשוטר לא הרגיש בנו. התקדמנו עד לגשר נהר הליטני. משחצינו אותו, הופיעה מכונית לקראתנו. קפצנו לתוך בור כרוי בצד הכביש ולא התגלינו.

147. חיל הספר לעבר־הירדן — חטיבה קיסרית בריטית שחייליה גויסו מקרב האוכלוסיה הערבית של ארץ־ישראל והפיקוד בה היה נתון בידי קצינים בריטים. יעודה העיקרי היה לשמש ככוח משטרת־לשמירה על גבולות ארץ־ישראל המערבית והמזרחית גם יחד. החטיבה הוקמה בשנת 1926 ומרכזה היה בא־זרקה.

148. טרחבניה — שמו של איזור בדרום לבנון המשתרע צפונית מזרחית לכפר־יובל, מעבר לנהר החצבני, בסמוך לגבול הארצישראלי.

149. איש המחלקה הערבית של הפלמ"ח.

התקדמנו בקלות בליל קיץ נפלא, בהרגשה שאנו עושים דרכנו בטיול סתמי. לאחר חמש שעות של הליכה מאומצת, הגענו אל שערי העיר. שוטרים אשר היו במקום עצרונו. יוספה רצה לברוח, דבר שהיה מעורר את חשדם וגורם למירדף של כל שומרי העיר אחרינו. עצרתי בעדו והתחלתי לשוחח עם השוטרים. עניתי להם באופן חופשי על כל שאלותיהם. אמרנו להם שאנו צופים המטיילים באיזור, והגשנו להם את תעודות הזהות שלנו. הם הסתפקו בכך ועזבונו.

פנינו אל ביתו של ידיד ערבי, בעל מונית, כדי שישענו אל ביירות. הוא קיבלנו בסבר פנים יפות ועמד לצאת איתנו אל הדרך מיד, בשעה 04:00 לפנות בוקר. שאלתיו אם אין כל חשש שנצא בשעה כה מוקדמת. הוא ענה, שאין כל בדיקות בדרך. בכל זאת ביקשתי מיוספה שיחליף את נעליו המסומרות ואת בגדיו בבגדים עירוניים. הוצאנו את בגדינו מילקוטי הצד וצררנו אותם בחבילות דוגמת תושבי האיזור. בדרך שאלתי את הנהג לשמותיהם של מספר סוחרים עשירים מהעיר נבטיה. יוספה, אשר נסע בדרך הזאת מספר פעמים ולא נעצר אף פעם, צחק לאמצעי הזהירות שלי. במחצית הדרך עצרנו משמר. נערך עלינו חיפוש, אך הותר לנו להמשיך בדרכנו.

בשבת, ה־28.6.45, הגעתי לביירות. פגשתי את עקיבא פיינשטיין¹⁵⁰ שנקרא "סעיד". הוא סיפר לי, שאחי יוסף נסע לעיר קמישלי אשר בגבול עיראק, כדי להביא עולים עיראקים.

ביום שני נפגשתי עם האחראי על העבודה, יאני אבידוב.¹⁵¹ הוא הורה לי לנסוע לעיר חלב ולהחליף את חיים ענתבי,¹⁵² שלא הצליח להיזיז את העניינים. ביקשתי מיאני שידאג להביא את בגדי אשר נשאו באיילת השחר, ויצאתי לחלב.

כל הדרך הארוכה מביירות לחלב, אשר נמשכה מבוקר עד ערב, ליווני מחשבות רבות: כיצד אנהל את העבודה? האם אצליח לארגן את העלייה

150. עקיבא פיינשטיין — בקרב פעילי ההעפלה פועלו ודמותו של עקיבא זכו להערכה והוקרה עמוקות. עקיבא היה יליד ראש פינה, דמות שורשית של איכר. הוא גויס בתקופת השיתוף למחלקה הסורית של הפלמ"ח, ושירת בעיירה הלבנונית ריאק. בשנת 1943 גויס למוסד לעלייה ב', תוך כוונה להכשירו כמבריח גבולות. בתפקידו זה, שדרש מעשיות, התגלה במלוא יכולתו. לילות רבים, בין השנים 1943-46 ועד שנתפס וישב בכלא, הוביל ברגל שיירות מעפילים כשהוא נושא לא פעם ילד על כתפיו. עקיבא היה אדם אמיץ לב ודבק במטרה.

151. על יאני אבידוב ראה בפרק "מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1942-1946", הערה מס' 42.

152. חיים ענתבי — שליח המוסד לעלייה ב'. פעל בחלב החל מחודש נובמבר 1944 ועד לחודש יולי 1945. כינויו ב"מוסד" היה פואד.

במקום? הייתי מומחה ובעל ניסיון בחציית הקווים, אך לארגן? חששתי שמא לא אצליח. התחלתי לדמיין לעצמי את דרכי עבודתי. הגעתי בשעה 20:00 בערב אל העיר, ומצאתי בקלות את חנותו של דיבו חוסני¹⁵³ המקשר, מוכר משקאות חריפים. דיבו קבלני יפה והובילני אל ביתו של חיים. מסרתי לחיים את המכתב מיאני וביקשתי שיעביר לי את כל העניינים כדי שלמחרת יסע לארץ. חיים העביר לי את העבודה והכיר לי את חבר עוזריו:

דיבו חוסני, בעל חנות למשקאות חריפים, משה כפיף,¹⁵⁴ דוד מנג'ד,¹⁵⁵ עזרא ששו¹⁵⁶ וזכי מלח.¹⁵⁷

כינוי העיר חלב היה "מלוניה", ביירות – "רותי", קמישלי – "מנזיל", עיראק – "ברמן" וטורקיה – "סס". המבריחים נקראו בשם "מורים".¹⁵⁸ אני הצגתי את עצמי בשם עארף חלק. לנתי באותו לילה בביתו של דיבו, ולמחרת שכרתי חדר בסכום של חמישים לירות לחודש. הצגתי את עצמי כעובד ממשלתי במחלקת התברואה בשם ז'אק. נפגשתי שוב עם חיים ענתבי ושאלתיו על הקשרים עם עיראק וטורקיה. אך הוא ענני כי נושא זה איננו מענייני ואינו שייך לתחום עבודתי. הוא קיווה בסתר ליבו לחזור לחלב.

ביום רביעי נסע חיים, ואני קבעתי פגישה עם כל חבר וחבר לחוד כדי לתהות על קנקנם של העוזרים. לאחר מכן ערכתי פגישה כללית בביתו של ששו, ושם סיפרתי להם חדשות מהארץ, על סבל היהודים בארצות הגולה ועל המצב שישתנה בהכרח לרעה גם בארצות המזרח. דיברתי על תפקידם ועל הזכות שנפלה בחלקם לעזור בהצלת בני עירם. הם הושפעו מהשיחה,

153. זאב חוסני – יליד חלב. מבכירי פעילי ההעפלה בסוריה. שיתף ע"י אביו, שחוד חוסני, בפעילות באירגון העפלה בהיותו בן 15 שנה. חנות המשקאות של משפחת חוסני, ששכנה בשכונת בחסיתא, שימשה כמקום קשר ומיפגש בהעברת ידיעות, קליטת מעפילים והסתרתם בחלב בדרכם לארץ.

154. משה כפיף – יליד חלב. סייע באירגון ההעפלה בעיר הולדתו. עסק בשכנוע משפחות להסכים לשלוח את ילדיהן ארצה ובליווי מעפילים במוניות דרומה, אל ביירות.

155. דוד מנג'ד – יליד חלב, יצרן גביות. מפעילי ההעפלה המקומיים. נהג להפנות מעפילים אל אחיו שלמה מנג'ד שעבד בחברת פלתורס, כדי שזה ישלחם דרומה ברכבת באמצעות החברה.

156. עזרא ששו – יליד חלב. עבד כאחראי על עובדי דפוס במערכת העיתון הנוצרי אל-תקידס, ובתוקף תפקידו היה בעל קשרים עם השלטונות. סייע באירגון ההעפלה ובשכנוע משפחות להסכים לשלוח את ילדיהן ארצה.

157. זכי (יצחק) מלח – יליד חלב. עסק במסחר. כתושב שכונת ג'מיליה, פעל לשכנוע תושבי השכונה לשלוח את ילדיהם ארצה.

158. על הכינויים שהיו בשימוש המוסד לעלייה ב' בסוריה ולבנון ראה במפתח לזיהוי שמות צופן, עמ' 147.

אך דרשו ממני תוספות למשכורת. הבטחתי להם שאם אראה תוספת מאמץ מצידם, אחשוב בחיוב על העניין. רק דוד מנג'ד היה היחיד שהצהיר, שאין ברצונו לקבל שום משכורת ושכל רצונו הוא שנעזור למשפחתו בארץ, לכשיעלו.

בימים הראשונים, העבודה לא התקדמה. ערב-ערב נפגשתי עם החברים ודרבנתי אותם לפעולה.

ד"ר בורג, רופא שיניים יהודי, נפגש עימי והציג את עצמו בתור עוזר נאמן לחיים ולמפעל העלייה. אני דחיתיו מכיוון שחיים לא הציגו לפני, אך בעיקר מכיוון שלא רציתי להרחיב יותר מדי את חוג הפעילים.

ב-1.7.45, נשלחה אלי עלידי אחי יוסף משפחה מקמישלי עם פתק המבקשני להחזיק בה בחלב ולא לשלחה לארץ עד להודעה חדשה.

ב-3.7.45, נפגשתי עם יונה,¹⁵⁹ שליח ה"מזרחי" שבמקום. הוא הכין קבוצת נערים כדי להעלותם ארצה לקיבוץ דתי. דחיתיו עד לאחר שאקבל הוראות בנדון מיאני אבידוב, אף-על-פי שלא התנגדתי לאירגון כזה.

ביום שבת, ה-4.7.45, הגיע יוסף מקמישלי והביא עמו שישה בחורים¹⁶⁰

159. יונה כהן – שליח תנועת "הפועל המזרחי" לחלב. בחודש אלול תש"ג יצא לשליחותו. עסק בהוראה, הקים בחלב תנועת נוער בשם א.ח.ד., ארגון חלוצי דתי, שמנתה כמה עשרות חברים. הוא סיים את שליחותו בחודש מרץ 1945. כינויו היה יכין. על שליחותו בחלב ראה: א.צ.מ. S 6/1959, S 32/793.

160. על סיפור ההעפלה של השישה מקמישלי לחלב ראה: וינברג משה (1982: 71-75). קהילת קמישלי – בהשוואה לקהילות דמשק וחלב, אשר להן היסטוריה בת מאות ואלפי שנים, הרי תולדות יהודי קמישלי הינן קצרות ביותר. העיר קמישלי נוסדה בשנת 1926 כתוצאה משיקולים אסטרטגיים צרפתיים, לצורך מימוש שלטונם באיזור הגזירה שבין נהרות הפרת והחידקל, הגובל מבחינה מדינית בעיראק ובטורקיה. זהו איזור אשר הבריטים חתרו לצרפו לתחום שלטונם בעיראק. קמישלי אמורה היתה לשמש בתוכנית ההתיישבות הצרפתית כעיר מחוז. כבר בשנה הראשונה להיווסדה, היגרו אליה יהודים מהעיר הטורקית נציבין, המרוחקת כ-2 ק"מ ממנה, וזאת בגלל השינויים הגיאופוליטיים והחברתיים שהתחוללו באיזור: סימון הגבול בין טורקיה לסוריה חסם את דרכי הסחר שבין יהודי נציבין לשבטים הבדווים והכורדים אשר התגוררו בגזירה, ובכך נותקו יהודי נציבין ממקור פרנסתם. המהפכה הכאמליסטית הביאה להנהגת שלטון חילוני בטורקיה ולמתן שוויון זכויות וחובות לכל נתיניה. כתוצאה מכך נאסרו ההוראה ולימוד התורה בבתי-הכנסת. על הילדים היה ללמוד מעתה בבתי-ספר ממשלתיים, וחובת הגיוס חלה עתה גם על היהודים, עם ביטול דמי הכופר שהיו נהוגים קודם לכן. כלומר, האפשרויות הכלכליות החדשות בקמישלי, המשך אורח החיים המסורתי והפטור מחובת הגיוס לצבא הטורקי – גרמו ליהודי נציבין להגר אליה.

המשפחה היהודית הראשונה שהיגרה מנציבין לקמישלי היתה משפחת משה נחום, אשר מונה לחכם באשי. תוך שנים מספר הגיע מספרם של היהודים לכ-2,000 נפש. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הגיע מספרם לכ-300 משפחות (דו"ח פנחס [נפתלי גולומב] לאלדד [אנציו סירני] מה-6.1.44 א.ת.ה. 14/12) שהם כ-3,000 נפש.

עיראקים אשר אחדים מהם היו במצב חולי קשה. מראה האנשים עורר רחמנות. הם לא יכלו להביא אוכל לפיהם. הזעקתי רופא ואיכסנתי אותם במקום בטוח.

יוסף סיפר לי על כל הקורות אותם וכיצד הצליח להביאם ממרחק של שש מאות ק"מ; ארבעה מהמעפילים העיראקיים היו אסורים בבית-הסוהר בקמישלי והיו צפויים לגירוש לעיראק. יוסף חיבל תחבולות כיצד לערוב להם ולשחררם. הוא חיפש סוחר יהודי מקומי שיערוב לבחורים, אך אף אחד מהסוחרים לא ניאות לשתף פעולה. אז לקח את שבו, יהודי תושב קמישלי, מועמד לעלייה, ורשם אותו בלשכת המסחר תמורת סכום מסוים כדי שיופיע כסוחר, המורשה במתן ערבות. שבו נתן ערבות לארבעת המעפילים תמורת סכום של אלף וחמש מאות לירות סוריות, והוא ומשפחתו יצאו אלי, לחלב. והיה כי תיכשל הברחת המעפילים מקמישלי על-ידי יוסף, אזי יהיה עלי להחזיר את משפחת שבו לקמישלי.

לאחר שהארבעה שוחררו בערבות, היה עליהם להתייצב יום-יום במשטרת קמישלי. המרחק בין קמישלי לחלב הצריך שני ימי נסיעה. לפיכך ציווה עליהם יוסף להסתתר במשך שלושה ימים ולהתייצב רק בתום אותו מועד. משנשאלו לפשר האיחור בהתייצבות, ענו כי הם חלו. הארבעה חזרו על הדבר מספר פעמים, בכך הם הרדימו את חשדה של משטרת קמישלי. בינתיים הכין יוסף מונית אשר המתינה להם מחוץ לעיר. הוא צירף אל הארבעה עוד שני בחורים. התאים לכולם תעודות זהות סוריות מזויפות ויצא איתם לדרך, לכיוון העיר חסשה.

כעבור שעה של נסיעה הם הבחינו במכונית הרודפת אחריהם. יוסף פקד על כולם להתחזות כחולים. מוניתם נעצרה על-ידי המכונית הדולקת. משנשאל יוסף לפשר נסיעתם, הוא ענה כי הוא מוביל את החולים לבית-החולים בחסשה.

הקצין הורה לאחד משוטריו להיכנס למונית של יוסף והותר להם להמשיך

באורחות חייהם ובאופיים היו יהודי קמישלי שונים משאר יהודי סוריה. היו אלה יהודים ממוצא כורדי, אשר חיו מזה דורות בקרב סביבה כורדית ובדואית. מבחינה חיצונית הם לא נבדלו משאר תושבי האיזור: הם דיברו ערבית בעגה המקומית, לבשו אותם מלבושים, כגון קומבז וחבשו תרבוש או עקאל; גם הנשים התלבשו כנשים הכורדיות שבאיזור.

גבלי העלייה הסטיכית אשר החלו להגיע ארצה עם שחרורה של סוריה משלטון צרפת הווישאית, לא נפקד מקומם של יהודי קמישלי. בתחילת שנת 1944 נותרו במקום כ-100 משפחות בלבד.

עם קבלת העצמאות בסוריה בשנת 1947, החלה להתחסל גם הקהילה היהודית בקמישלי, כשאר הקהילות היהודיות בסוריה.

על יהודי קמישלי ראה: פנחסי יהודה (תשי"ל: 8, 22); מנחם נחום (1983: 267-283).

בנסיעתם, כשמכונית המשטרה עוקבת מאחור. יוסף הורה לנהג המונית להובילם לבית-החולים שבחששה. השוטרים שוכנעו שאכן הנוסעים הינם חולים, ופרשת הרדיפה פסקה.

עם הגיעם לחלב בשלום, הסתרתי את העולים במקומות מחבוא שונים בעיר.

אצלי כבר שהו חמישה-עשר עולים עיראקיים. למחרת בבוקר השכם הגיעה אלי משאית צבאית אשר העבירה את העולים ארצה.

עזיז מרדוך, יהודי מקמישלי, הועסק על-ידי יאני בענייני עלייה.¹⁶¹ הוא קיבל משכורת חודשית של מאתיים לירות סוריות. אך נוסף על כך, ניצל כל הזדמנות לסחיטת כספים, אם על-ידי כלכלת העולים שנקלעו לקמישלי, או עבור הוצאת תעודות זהות עבורם.

כאשר היה מישהו נאסר, הוא סחט כספים מיאני בטענה, שעליו לשלם שכר לעורכי-דין ושוחד למשטרה. אך על-פי רוב העלה חרס בידי. עולים מעטים הגיעו, וכל איש עלה סכום של שלוש מאות לירות סוריות. על כן החליט יאני לשלוח את יוסף אחי כדי לזרז את העניינים.

עזיז ראה ביוסף מתחרה אשר מונע ממנו את חופש הפעולה שהיה לו עד עתה, וכאשר נודע לו כי יוסף הצליח לשחרר מבית-הסוהר את ארבעת העיראקים והצליח להגיע איתם בקלות לחלב עם הוצאות מעטות ביותר, הוא יצא מכליו ודרש מיוסף להחזיר את העיראקים לקמישלי, בטענה שהוא אחראי עליהם כלפי המשטרה. כל ההסברים מצד יוסף לא עזרו, ועזיז הלך לחפש את העולים כדי להסגירם. אך הוא לא הצליח לגלות את מקום הימצאם.

כאשר נודע לו שהעולים כבר יצאו לארץ, הוא ניגש למשטרה, הביא שני שוטרים והסגיר את יוסף אשר שהה בבית-מלון. יוסף היה עסוק אותה עת בכתבת דו"ח ל"מוסד" בארץ, והנה פרצו שני שוטרים בליוויית עזיז אל חדרו ואסרו אותו.¹⁶² הוא לא הספיק להשמיד את הדו"ח. לכן, בדרכם

161. בחודשי הקיץ של שנת 1945 שימשה סוריה כארץ מעבר לעלייתם של חברי תנועת "החלוץ" מעיראק, באמצעות מבריחים ערבים, לאחר שמרדכי בניבי הצליח לראשונה לקשור קשרים עם מבריחים ערבים מאזור מוצול לקמישלי. בסוריה, עם עזיבתו של יצחק שוויקי את קמישלי בינואר 1945, נותר חלל ריק. "המוסד" ניסה למצוא מחליף, אך ללא הצלחה. יאני אבידב סבר, שניתן לקלוט את המעפילים הבאים מעיראק באמצעות יהודים מקומיים. לפיכך מינה בחודש מאי 1945 את עזיז מרדוך (לחברים מנסין 30.5.45 א.ת.ה. 14/22א) כאחראי לקליטת המעפילים והעברתם הלאה לחלב.

162. דו"ח על השתלשלות מאסרו של יוסף קוטיקה ראה: למשרד, פתחי [עזיז מרדוך] ומאסרי, מכתב מאת מעים [יוסף קוטיקה] 1.9.45 א.ת.ה. אי 14/23.

במרכבה אל בניין המשטרה, זרק יוסף את הדו"ח, אך ילד שנקרה למקום הרימו והגישו לשוטר.

באותו בוקר, שלא כפי הרגלי, התעוררתי מוקדם מהרגיל ולא יכולתי להירדם שוב. משהו העיק עלי. חיכיתי בסבלנות לשעה 08:00 בבוקר, שעת הפגישה אשר קבעתי עם אחי במלוננו.

בהגיעי למלון, נודע לי דבר מאסרו. הייתי כמוכה רעם. לא יכולתי להאמין, ולא הבנתי כיצד יאני העסיק אנשים מסוגו של עזיז. היה עלי לפעול במהירות כדי להציל את המצב.

כאשר הלכתי אל המשטרה, נמסר לי שיוסף כבר הועבר אל בניין הבולשת. חיכיתי עד לשעה 12:00 בצהריים, מועד החזרתו של יוסף אל המשטרה לאחר החקירה.

נכנסתי פנימה עם אוכל, ועיני חשכו כשראיתיו. פניו היו נפוחות וסרוטות במקומות שונים מהמכות אשר ספג. היגשתי לו את האוכל, הוא מסר לי בזריזות פתק מקופל בו היה כתוב: "עזיז הסגירני באופן פתאומי ומאשימני יחד עם העולה שבו, אשר הובא להעיד, כי הברחתי ארבעה עולים מבית-הסוהר. הכחשתי את הכול וטענתי, כי הייתי בקמישלי בענייני מסחר. הרביצו בי הרבה מכות חזקות".

לאחר מכן נודע לי, כי בזמן מאסרו בבניין הבולשת, הוא שבר את דלת המקלחת והצליח לצאת אל הרחוב בלא שירגישו בו. הוא שכר עגלה והחל להתרחק מהמקום, אלא שלמזלו הרע, התקרבה מולו אותה עת עגלה אשר בה ישב העד שבו בליוויי שוטר. שבו היפנה את תשומת ליבו של השוטר למתרחש. הם סובבו את העגלה והחלו לדלוק אחר עגלתו של יוסף. החל מירוץ עגלות, אך העגלון של יוסף פחד ועצר את סוסיו. יוסף קפץ מהעגלה והשוטר בעקבותיו. ההמון שהתקהל הפריע בעדו והוא נתפס.

ניסיון הבריחה החמיר את המצב. פניתי אל הקהילה כדי שתתערב, אך ללא הועיל. שום אדם לא שעה לבקשתי.

הצלחתי ליצור קשר עם סמל מהבולשת בשם עדן, באמצעות ששו עוזרי. ששו עבד אצל בעל בית-דפוס מקומי בשם בשיר. בשיר זה היה גיסו של עדן. ראשית דרשתי מעדן, שידאג להפסקת המכות ושיביא לי ידיעות מכל הנעשה בבולשת בנוגע לאחי.

לפנות ערבו של יום שני, הצלחתי לשוחח עימו מבעד סורגי חלוננו. עודדתי אותו והוא אימת, כי עדן אכן הצליח לגרום להפסקת המכות.

בערב נפגשתי עם עדן בבית-הקפה "אוכספורד". הוא גילה, שעומדים לשלוח לתרגום את ניירותיו של יוסף אשר נתפסו. עוד באותו ערב הודעתי לכל היהודים, שהניירות היו עלולים להגיע אליהם לשם תרגום, לומר כי המכתב כתוב בעברית אשכנזית ואין הם מבינים מה כתוב בו.

ביום שלישי, ה־7.7.45, הסתובבו בלשים בשכונה היהודית כדי למצוא מתרגם.

שלחתי לקרוא ליאני לשם התייעצות. פחדתי שמא יעבירו את הניירות לידי הבריטים. אך למרות ההסתבכות במצב, לא הפסקתי לפעול לשם התפקיד שלמענו נשלחתי, יום-יום שלחתי עולים לביירות. דרשתי מאנשי לפעול ביתר מרץ. הם עברו ערב-ערב מבית אל בית עד חצות הליל ושדלו יהודים לעלות. שמתי את הדגש בעיקר על עליית ילדים. הודעתי לאנשי, כי עבור כל ילד אשר הם יצליחו לשכנע את הוריו לשולחו ארצה, הם יקבלו כמענק לירה סורית אחת.

בשבועיים הראשונים לבואי, הצלחתי לשלוח ארצה שישים עולים. בגדי עדיין לא נשלחו אלי, למרות הבטחתו של יאני, והתהלכתי כל הזמן עם אותם בגדים על גופי.

ערב-ערב נפגשתי עם עדן ובשיר בבית-הקפה ותיכננו מה לעשות. עדן הציע לי להבריח את יוסף כאשר הוא יועבר מבניין הבולשת אל תחנת המשטרה. סיכמנו שבשעה 14:00 אחר-הצהריים ישוחרר יוסף באמצע הדרך, ושיירו מספר יריות כדי לטעון אחר כך שהוא ניסה לברוח. חיכיתי עם אנשי הרכובים על אופניים – וזוג נוסף עבור יוסף – במקום ובשעה המוסכמים. אך התוכנית לא בוצעה. הודעתי ליוסף על כל ההתפתחויות, והעברתי ממנו מכתב לאישתו מרי.

עדן הודיע לי, כי לא ניתן לבצע את הבריחה על-פי התוכנית, בגלל הליווי הכבד.

קשרי עם עדן ובשיר הלכו והתחזקו. עדן הסביר לי, שמשכורתו דלה ומצבו קשה, ושעליו, בתוקף תפקידו, לבוא במגע עם אפנדים עשירים, להתלבש יפה וללכת למועדוני-בילוי, לשחק בקלפים, ועל-כן הוא מוכרח למצוא מקורות פרנסה נוספים, אפילו לא בדרך הישרה, כפי שהממונים עליו נוהגים. מדוע ייאסר עליו לקבל שוחד כשלהם מותר?

במוחי צץ הרעיון לכתוב ניירות חדשים, הדומים לאלה שנתפסו, ולהחליפם אלה באלה. הצעתי לעדן להביא לו את הניירות שאכתוב ועליו יהיה רק להחליפם.

המשכתי לעמוד בקשר עם יוסף. העברתי לו לבנים להחלפה, מזרן ואוכל, וקיבלתי ממנו פירוט של סוג הנייר וצבע הדיו של מכתביו.

יוסף סיפר לי, שצריך להגיע מבריח בשם אחמד אשר נשלח על-ידו לפתוח קו חדש לעיראק,¹⁶³ דבר שהיה מחולל מהפכה בכל העבודה וחוסך כסף

163. הקשיים באירגון חילוץ של המעפילים אשר נתקעו בקמישלי, הניעו את יוסף קוסטיקה לפתוח נתיב ההעפלה חדש אשר יפסח על קמישלי ויעבור ישירות מעיראק

רב. לא עברו אלא ימים מועטים, ואכן אחמד הגיע עם שישה עולים עיראקים.¹⁶⁴ הם היו במצב רוח טוב. הודעתי ליוסף על הבשורה. הוא הורה לשלם עשרים וחמש לירות סוריות עבור כל עולה. אחמד חזר לעיראק כדי להמשיך, אך מאז לא ראיתיו עוד. מאוחר יותר, נודע לי כי הוא נאסר.

הכנתי ניירות עליהם היו כתובים פסוקי תפילה, כדי להחליפם באלה אשר היו בידי הבולשת. אך עדן מצא כי הם אינם דומים, ועל כן הוא חשש להחליפם.

יאני אבידב הגיע לחלב. משראה אותי, הוא התפרץ בצעקות: "הצרה של יוסף עם הרפורטים שלו. האם הוא חושב שבכלל קוראים אותם בארץ? מנגבים בהם, כן, זה הסוף, אתם הפרנקים, אוהבים לקבור האחד את השני". לשמע דברים אלה, שנאמרו בנוכחותו של זכי מלח והמורה יונה, רתחתי כולי. הייתי מוכן לארוז את חפצי ולנסוע לארץ. ענית לי: "הצרה היא, שאינך רואה כי הינך מעסיק מנוולים ומלשינים אשר עלולים להסגיר גם אותך למשטרה, ואם מישהו שולח לך דו"ח לפתוח לכם את עיניכם החשוכות, אז אתם מנגבים ברפורטים אלה."¹⁶⁵

דרך העיירה ענא לאבוקאמל, דיר אזור ומשם לחלב. בחודש אוגוסט 1945 יצאה קבוצה של שישה מעפילים דרך ענא-דיר אזור. "כשנוכחתי בסבלם של העולים בקו מירה [מוצול] מנוזיל [קמישלי] ואת ההוצאות הרבות שעולים לנו, ואחר כך שוב טיפול מייגע ומסוכן ממנוזיל למלוניה [חלב] והיחס של פתחי [עזוי מרדוך] ובכלל יחס תושבי מנוזיל, והערנות של השלטונות לעסק, התחלתי במאמץ למצוא מורה דרך נאמן בעל יכולת שיפעל בקו ברמן [עיראק] – ענא, אבוקאמל – דירתי. אחרי כמה שיחות והכנות שלחתי עם קשר לברמן... גמרתי אתו במחיר 25 דינר עם דירתי. למזלנו הצליח להגיע ולהביא אתו שישה ברמנים בדרך קלה ונוחה. לפי שחקרתי את הספרים [מעפילים] שהביא, התברר לי שזו היתה הצלחה שצריך ואפשר גם לפעול בקו ענא-אבו קאמל-פלמירה-עיירה [דמשק]". (דו"ח מאת נעים, 2..9.45, א.ת.ה. 14/23א)

164. על סיפור ההעפלה של השישה דרך העיירה ענא ראה: וינברג משה (1982: 77-83).

165. בקרב קהיליית פעילי ההעפלה יוצאי סוריה, פועלו ודמותו של יאני אבידב הינם נושא השנוי במחלוקת. אין איש חולק על כך שיאני פעל מתוך להט עשייה ציוני, ושמטרתו היתה להעלות ארצה את מירב היהודים מתוך חרדה כנה לגורלם. אלא ששיטות עבודתו הזיקו לאירגון ההעפלה. יאני זלזל בערבים וראה בהם אספסוף נבער שהכסף יענה אצלו את הכול. הוא התערב בעבודת השדה של הפעילים המקומיים בני סוריה, אשר הכירו את המנטליות הערבית וניהלו את המשא ומתן עם המבריחים הערבים, תוך התעלמות מכל כללי זהירות. אולי בשל אופיו הבלתי מתחשב ורצונו לדחוף ולפעול, הוא אף נכון היה להתקשר עם יהודים מושחתים מקרב יהודי סוריה שהיו מוכנים לעסוק בסיוע לאירגון ההעפלה תמורת בצע כסף. למעשה, יאני פעל בשיטת ה"חאפ", כשלנגד עיניו היתה קיימת רק מטרה אחת – להעלות יהודים. לזכותו של יאני ייאמר, שבשל אופיו הנמרץ והבלתי מתחשב, הוא שדחף "לעליית האלף", בניגוד לדעת מוסדות הקליטה, ואילץ לקלוט את הילדים. הדברים שכתב בספרו "נתיבים

לאחר שיאני נרגע, הודעתי לו על מהלך העניינים. הוא דרש ממני להפסיק כל משא ומתן כפי שניהלתי עד כה.

יאני הכיר סוחר עשיר בשם אדמונד נחמד, אשר היה בעל השפעה, ופנה אליו בבקשת עזרה. אדמונד תמך בדעתי, שעדן הינו אדם רציני ושצריך להמשיך לפעול באמצעותו.

בערב קיימתי פגישה עם עדן ואדמונד וסיכמנו, כי על עדן להשיג את הניירות מהבולשת ואני אחליפם בניירות אחרים בעלי אותה צורה ובעלי אותו כתב.

למחרת, בשעה 06:00 בבוקר, הצליח עדן להביא את הניירות לאחר ששיחד את האחראי על המסמכים ואת השוער של בניין הבולשת. עלינו לביתו של אדמונד נחמד. שני בלשים שמרו בפיתחו של הבית, כדי למנוע ניסיון בריחה שלנו. התחלתי בעבודת ההעתקה בכתב־יד זהה לזה של אחי, אך במקום דין וחשבון ל"מוסד", כתבתי פסוקי תפילה ופסוקים משיר השירים אשר לשלמה. קימטתי את הניירות בצורה דומה. שרפתי את מסמכיו של יוסף, ושילמנו לעדן סכום של אלף ושש מאות לירות סוריות עבור חלקו ב"מבצע".¹⁶⁶

עדן שינה את סעיפי האשמה בתיקו של יוסף וזירז את תהליך העברת התיק לבית-המשפט. מינינו עורך-דין, ומהקהילה נמסר לבית-המשפט שהיא יכולה למנות אנשים מטעמה לצורך תרגום הניירות.

נעלמים" בהקשר ל"עליית האלף", נאמנים לאמת (ראה שם, עמ' 22-26). אולם באותם עמודים בספרו זה, שבהם תיאר את אירגון ההעפלה מסוריה, הוא התעלם מכל אותם פעילים מקומיים והביא תמונה אגוצנטרית הזוקפת לזכותו ולזכות עקיבא פיינשטיין את כל אירגון ההעפלה: "נודע לי, כי קבוצה מיוחדת של ה"סי אי די" נשלחה מא"י לדמשק בתקווה לגלות באופן סופי את הכנופיה העוסקת בהעפלת היהודים. מובן, שעם כל כשרונם לא יכלו לגלות את הכנופיה הזאת. חבל רק כי זקפו את אי-הצלחת המשימה על חוסר כשרונם של העובדים ולא נטו לשער שכל "הכנופיה המסוכנת" הזאת אינה אלא שני אנשים בלבד. האחד – איכר מנהלל, והשני עוזרי הנאמן עקיבא (שם, עמ' 35).

דברים שכתב אברהם עבאס עם הופעת ספרו זה של יאני: "איך אפשר לכתוב פרק המשתרע על עשרות עמודים, בלי להזכיר, ולו במלה אחת, את התנועה החלוצית אשר עמדה בשער היהדות הסורית, הדריכה, כיוונה והעלתה את מרבית יהודי סוריה לארץ, עוד לפני בוא יאני אבידב לשם... לא "כנופיה של שניים", כפי שכותב יאני, חוללה את העלייה, כי אם התנועה הרחבה כגוף. עם כל ההערכה לפעילות היחידים, מונה רשימת חברי "הכנופיה"... עשרות רבות של פעילים..." אבו דאוד (אברהם עבאס) "ערכים אשר עמדו במבחן", **המעורר**, אדר תשט"ו-1955, עמ' 16-17, יש משום ביטוי לרגשות האכזבה של אותם חניכי תנועת "החלוץ" ופעילי העלייה ילידי סוריה, לנוכח התעלמותו של יאני מקיומם בזמן כתיבתו את ההיסטוריה, רגשות הקיימים עד היום בקרב קהיליית פעילי ההעפלה יוצאי סוריה.

166. סיפור החלפת הניירות מובא בחלקו בספרו של עדקי משה (1975: 154-155).

הלכתי לבשר ליוסף על השתלשלות הטיפול בענייניו, אך עם הגיעי למקום המעצר, ראיתיו יושב על גבי מכונית-משא, כבול בשרשראות ברזל אל מספר אסירים ערביים, כשכיוון פניהם אל בית-הסוהר. יום-יום ניגשתי אל סורג הברזל של בית-הסוהר. משטח רחב הפריד בין הסורג לקהל המבקרים, אשר הורשה להגיע לביקור והיה צריך לצעוק בקול רם כדי לשמוע איש את רעהו בתוך מקהלת הצעקות. כולם צעקו בבת אחת. נערך משפט ליוסף, והוא שוחרר לאחר שיונה המורה ודוד מנג'ד תרגמו את הניירות והסתבר שאלה הם פסוקי תפילה.

יאני שב לבקר בחלב. ביקשתי רשות לנסוע לחופשה ארצה, כדי להביא את בגדי, אך יאני סירב כי היה עלי לחכות לאחמד המבריא. הובטח לי, שלאחר החגים אסע לחופשה. יוסף ויאני חזרו לביירות ומשם לארץ, לבלות את חג ראש-השנה.

עברתי לגור אצל משפחת פישוטו בתוך שכונת בחסיתא,¹⁶⁷ תמורת סכום של מאה וחמישים לירות לחודש.

ערב החג הגיעו אלי שמונה עולים מטורקיה. לא יכולתי לשלם ארצה, מכיוון שהקו מביירות ארצה לא פעל. פיזרתי אותם במקומות שונים. קניתי להם מזרנים, שמיכות וסדינים. דאגתי שהם יקבלו יום-יום אוכל ואסרתי עליהם לצאת לרחוב.

ערב החג גם קיבלתי ידיעה, שבעיר קמישלי התרכזו ארבעים עולים מעיראק.¹⁶⁸ שלחתי את ההודעה לביירות, אל שארל שקורי,¹⁶⁹ כדי שיעבירנה ארצה. שארל בא אלי לחלב עם פקודה מיאני, שעלי להתקשר עם מנשה ברוך,¹⁷⁰ תושב קמישלי. למזלי, היה מנשה ברוך באותו יום בחלב. נפגשתי עימו ודיברנו אודות העברת העולים, אך הוא דרש לא פחות ולא יותר מאשר סכום של שלוש מאות לירות עבור כל עולה, כשאת התשלום הוא דרש מראש.

הגיעו אלי חמישה עולים מעיראק, מקמישלי, וביניהם "אקרס" (מרדכי

167. בחסיתא — שמה של שכונת העוני של חלב בה התגוררו מרבית יהודי הקהילה.
168. בסופר ההעפלה המתואר לעיל שזור גם סיפור העפלתו של מרדכי ביבי. ראה: ביבי מרדכי (תשמ"ג: 64-68).

169. שארל (שאול) שקורי — פעיל עלייה מקומי, יליד ביירות. עבד כפקיד בבית-מסחר. בהכירו את ביירות על בוריה, סייע רבות בקשירת קשרים לאירגונה של ההעפלה.
170. מנשה ברוך — מבריא יהודי שזכה לכינוי "מלך המדבר". יליד מוצול, עבר להתגורר בקמישלי ומכאן ניהל עסקי הברחות בקנה מידה בין-לאומי. הוא עלה ארצה ונפטר כעבור זמן קצר ממחלה קשה. כינויו ב"מוסד" היה ראובני. ראה: אבידב יאני (1967: 62-59).

ביבי¹⁷¹ שהיה מדריך הקבוצה. הם הצליחו להגיע תמורת אלף לירות סוריות אשר שולמו לעזיז.

לאחר שהגיעו ארצה תנאו של מנשה ברוך עבור העברתם של העולים מקמישלי לחלב, מסר לי שארל הוראה חדשה להתקשר עם עזיז. לא האמנתי למשמע אוזני: להתקשר בשנית עם מלשין חסר אחריות! היה עלי למצוא בעצמי דרך כדי להביא אותם עולים התקועים בקמישלי.

התחלתי לאסוף פרטים על הדרך,¹⁷² תחנות משטרה, מעברי נהרות. התברר לי, כי יהיה עלי לעבור דרך הערים רקה וחסשה ולחצות שני נהרות, את נהר הפרת במעבר שליד רקה ואת החיבור במעבר שליד חסשה. מהפרטים שאספתי התברר לי, שאפשר לעקוף את הערים האלה בדרכי המדבר; את הנהרות האמנתי שאצליח לחצות באמצעות סירות שאמצא ליד אחד הכפרים שבדרך.

התקשרתי עם שמסי,¹⁷³ מבריח ערבי אשר לא פעם הציע לי את שירותיו, ויחד תכננו את המסע. סיכמתי איתו שניסע הלוך וחזור באותה דרך. קניתי בסכום של מאה לירות מספר כפיות ישנות, כדי לחפש בהן את העולים כערבים וכדי לא למשוך תשומת-לב בזמן הנסיעה. כן לקחתי עימי תעודות זהות סוריות מזויפות כדי לחלקן לעולים.

התקשרנו עם נהג בעל מכונית-משא אשר עמד לצאת לעיר רקה עם מטען, וסיכמנו איתו שהוא יקבל סכום של מאה לירות סוריות תמורת כל עולה. ערב יום הכיפורים הגיע. עברתי בין בתי-הכנסת בשכונת בחסיתה ומניתי כאלפיים נפש. למחרת יום הכיפורים, שלחתי את מרדכי ביבי לקמישלי כדי שירכז את האנשים עם בואי, מכיוון שהוא ידע היכן מפוזרים אנשיו, ומסרתי בידיו סכום כסף. בידי השארתי שלושת אלפים וחמש מאות לירות סוריות אשר לווייתי מחבר לעבודה.

נאזם (שארל שקורי) ניסה שוב להניאני ברגע האחרון מתוכנתי, וגם משה עדקי, שזה עתה הגיע מביירות, דיבר על ליבי לבל אסתכן. אך אני האמנתי בכל ליבי שאצליח ולא שעיתי לאיש.

בשעה 20:00 בערב, לבשתי חליפה עם עניבה, לראשי חבשתי תרבוש והשפם שגידלתי שיווה לי מראה של אפנדי. הלכתי למוסך. המשאית הוטענה, ובנוסף למטען ישבו מאחור מספר ערבים. התיישבתי בתא הנהג

171. מרדכי ביבי — מראשי תנועת "החלוץ" בעיראק. בשנים 1949-1950 נשלח לארגן את בריחתם של יהודי עיראק דרך פרס ארצה. היה ח"כ מטעם מפלגת "אחדות העבודה" בשנים 1959-1973. עם פרישתו מהחיים הפוליטיים החל לעסוק בחקר המחלת החלוצית בעיראק.

172. ראה מפת הפריסה של בסיסי המוסד לעלייה ב' בסוריה ולבנון.

173. כינויו "מוסד" היה האציל.

יחד עם שמסי ונהג המשאית, ובשעה 10:00 בבוקר יצאנו לדרך, אל הכפר תל-אביד. בשערי חלב נבדקנו על-ידי ביקורת המכס והמשכנו בדרכנו. אחרי חצות הגענו למסכנה. שם נבדקנו שוב על-ידי ביקורת המכס והמשכנו בדרכנו. לפני עלות השחר חצינו את גשר נהר הפרת שליד העיר רקה. על הגשר עמד משמר הודי שהניח לנו לעבור.

עם בוקר, הגענו לתל-אביד. הורדנו את המטען ואת הנוסעים והחלטנו לחזור אל העיר כדי למצוא מטען לכיוון קמישלי, מכיוון שחששנו לנסוע במשאית ריקה למרחקים כאלה. כמו כן, רצינו לישון. ברקה הוצע לי ללכת לישון בבית-מלון, אך העדפתי לישון בתוך המוסך, על גבי מזרון, מאשר להירשם בבית-מלון.

בעל המוסך הציע לנו שלושה מזרנים. חששתי מאוד מניסיון שוד, מה גם שהייתי עייף מאוד. לא עצמתי עין זה שלושים ושש שעות. כדי לישון בשקט, ללא חשש ממעשה שוד, יצאתי אל מחוץ למוסך, כאילו לעשות את צרכי. חפרתי בור קטן באדמה. הטמנתי בו את רוב כספי, סימנתי את המקום, והלכתי לישון. התעוררתי עם שחר ומצאתי את חמישים הלירות שהנחתי מתחת לכר. יצאתי אל השדה ונדהמתי לגלות, שהשדה כולו השתנה. עדרי עיזים פשטו במקום. לאחר חיפושים מלווי חרדה, גיליתי את הבור ואת כספי.

ברקה הזדמן לנו מטען: כלה ובני משפחתה רצו לנסוע עם חפציהם אל הכפר דרבסיה המרוחק כמאה ק"מ מהעיר קמישלי. החלטנו לעבור דרך המדבר בכיוון הכפר ראס-אל-עין, אשר נמצא בקירבת הגבול הטורקי, כדי לחצות בו את הנהר חיבור (ולא בחסשה). בגלל היות היישוב מקום קטן, קיוויתי שלא יהיה בו משמר על הגשר.

נסענו מאה ושמונים ק"מ על פני מדבר מישורי שומם. במשך שש שעות רצופות לא נתקלנו בנפש חיה. מערבולות אבק התנשאו מדי פעם בקירבתנו. הגענו אל גשר נהר החיבור אשר היה עזוב. לחצנו איש את יד רעהו לאות שמחה, וכעבור כמחצית השעה הגענו אל הכפר ראס-אל-עין. עצרנו למנוחה והמשכנו בנסיעה. דרכנו עברה במקביל לקו מסילת הברזל הטורקית, במרחק של מאתיים מטר מהגבול. משמרות טורקיים נראו מדי פעם נעים לידה. עם דמדומים, הגענו לכפר דרבסיה, המרוחק כשישים ק"מ מראס-אל-עין. הורדנו את הנוסעים ואת המטען. המרחק הנוותר לקמישלי היה כארבעים ק"מ בלבד. הנהג רצה שנלון בדרבסיה ונמשיך למחרת, אך אני דרשתי בכל תוקף להמשיך ולהוציא עוד באותו לילה את הנוסעים מהעיר. לאחר ויכוח שנמשך כמחצית השעה, המשכנו.

הלילה ירד, ואנו התקדמנו לאור הירח עם פנסים כבויים על פני המישור, בקירבת קו עמודי החשמל המוביל לקמישלי. עברנו את הכפר עמודה

והנה, לפתע, שקעה המשאית בחול. התעכבנו כשעה, עד אשר באו אנשים מהכפר ועזרו לנו להיחלץ.

ביום שלישי, בשעה 22:00 בלילה, עצרנו במבואותיה של העיר קמישלי. שמסי המבריא ואני עזבנו את המכונית אשר המתינה לנו עם נהגה מחוץ לעיר, ואנו נכנסנו העירה.

בביתו של צמח¹⁷⁴ המקשר פגשתי את מרדכי ביבי. שלושה עולים עיראקים נתפסו על-ידי השלטונות. ארבעה עולים הסתתרו בכפר סמוך אצל משפחה נוצרית. פקדתי להביאם מיד. ביקשתי לרכז את כל העולים בביתו של צמח במהירות האפשרית, כדי לארגן מכאן את היציאה בצורה מסודרת.

על-פי בקשתי, הובלתי אל ביתו של החכם באשי משה נחום, ראש הקהילה, אשר היה אדם עשיר ובעל נכסים. משה נחום שמח מאוד לבואי, כי רצה להיפטר מהעולים. ביקשתי ממנו שידאג שלא תהיה כל הלשנה, עד אשר נגיע בשלום.

חזרתי לביתו של צמח ולדאבונן, מצאתי כי עדיין לא ריכזו איש. כעסתי מאוד וזירזתי את האנשים לפעול. במקום רוכזו עשרים ושלושה אנשים, ביניהם שתי בחורות צעירות, אישה עם תינוק ואישה עם שני ילדים קטנים. כל השאר היו בחורים צעירים, חברי תנועת "החלוץ"¹⁷⁵ בעיראק. את הארבעה אשר היו בכפר לא יכולנו להביא בגלל מחסור באמצעי תחבורה.

קבעתי שמרדכי ביבי, צמח ואני נוביל כל אחד שני זוגות אל מחוץ לעיר, בהפסקה של חמש דקות בין האחד למשנהו, ונשוב לעשות סיבוב נוסף. יצאתי ראשון. השעה היתה קרובה לחצות. דומיה כבדה שררה ברחובות העיר, אשר היו ישרים ומסודרים בצורת שתי וערב. שריקות השומרים השביתו מדי פעם את הדומיה.

הגעתי בשלום אל המכונית. חזרתי על עקבותי כדי לבצע סיבוב שני, אך איבדתי את הבית. כל הרחובות דמו זה לזה. התרוצצתי מרחוב לרחוב. לפתע מצאתי את ביתו של צמח, ולקחתי את שאר האנשים. ליד המכונית, חילקתי את הכפיות ואת תעודות הזהות וציוויתי על האנשים ללמוד את שמותיהם החדשים. הזמן דחק. השעה היתה 01:00 אחר חצות, והיה עלינו למהר כדי להספיק לעבור בחסות החשיכה את הכפר ראס-אל-עין ולחצות את הגשר שעל נהר החיבור.

עברנו את עמודה בשלום, אך ביציאה ממנה נעצרנו על-ידי שני שוטרים,

174. צמח – ספר יהודי תושב העיר קמישלי ששימש כמקשר עם שליחי ה"מוסד".

175. על תנועת החלוץ בעיראק ראה: ביבי מרדכי (1981: 92-106).

שלא הבחנו בהם, והם עמדו לפתוח עלינו באש. הם ערכו חיפוש אחר סחורות ומשלא מצאו דבר, עזבונו. המשכנו בדרכנו ועברנו בשלום את דרבסיה, אשר לא נראתה בה נפש חיה. אך בסמוך לראס-אל-עין, טעינו בדרך, סטינו ממנה, ולפתע נעצרנו לפני ואדי עמוק, לתוכו עמדנו להידרדר. בשנייה האחרונה, הנהג עוד הספיק לבלום את המכונית. שבנו על עיקבותינו כדי למצוא את הדרך.

הספקנו להתקדם מספר ק"מ, והנה ראינו שדרכנו חסומה על-ידי שישה חיילים וקצין מחיל-הספר. הם איימו עלינו בקני רוביהם. הופתענו מאוד. הקצין וחייליו החלו לבדוק אם ישנה במשאית סחורה מוברחת. הם ביקשו מאיתנו את תעודות הזהות. הקצין שאל את אחד הבחורים לשמו ולמטרת נסיעתו. הוא התבלבל ושכח לומר את אשר הוריתי להם. לחשתי לאוזניו את התשובות, אך הוא גימגם אותן.

הקצין פקד להדליק את פנסי המכונית כדי שיוכל לקרוא את הכתוב בתעודות. שמסי והנהג רעדו מפחד, אך לי היתה הרגשה שנצא מהתקלה הזאת בשלום.

הקצין חקר עולה נוסף אשר לא היתה בידו תעודה. הוא ענה בקול בטוח ותקיף ששמו חסן אל קאסם, שהוא נוסע לרקה כדי לחפש עבודה. קולו הבטוח עודד את שאר הבחורים, ונראה היה שגם הקצין השתכנע מדבריו, אלא שפתאום הוא זרק לעברנו: "אתם יהודים מטורקיה הרוצים לברוח לפלסטין". ענינו בשלילה מוחלטת, אך הוא הוסיף שאם לא נאמר את האמת, הוא יעצור אותנו עד הבוקר.

המצב היה חמור, אך לא נואשתי מתקווה. הצעתי לשמסי ולנהג לפנות אל הקצין ולדבר על ליבו, לומר לו שהבחורים הינם פועלים מסכנים אשר מחפשים להם פרנסה, ותוך כדי כך לבדוק אפשרות למתן שוחד. שמסי והנהג עשו כדברי. הנהג פנה אל שמסי ואמר בקול רם: "לך, תשיג דמי שתיה עבור החיילים". הקצין שמע את דבריו ולא הגיב. ניצלתי את השקט ושילשלתי לידי הקצין מאה לירות סוריות, ובכך חיסלתי את הפרשה.

המשכנו בדרכנו, אך לא ידענו היכן לחצות את הוואדי הארוך. נתקלנו ברועה אשר הצביע על איזה מקום שבו ניתן לחצות את הוואדי. חששתי שמא הוא מטמין לנו מלכודת, ולכן לקחנו אותו עימנו בכוח והתקרבנו אל האפיק.

הנהג לחץ על דוושת הגז והמשאית פרצה קדימה, אלא שכמעט ופקד אותנו אסון. הגלגלים האחורים נתקעו בתוך אפיק הוואדי והחלו להתחפר. חשבתיה שהנהג הגיע סופנו, אך הנהג הצליח בזריזות להחזיר את המשאית לאחור. שמסי ואני קפצנו מהמכונית, פשטנו את בגדינו ומדדנו

את המקום הרדוד ביותר. כל האנשים הורדו מהמשאית, ובזינוק מהיר היא חצתה את אפיק הוואדי.

עם אור השחר, עברנו את ראס־אל־עין. ברחובות לא היתה כל תנועה. נראה שהשומרים הלכו לישון לאחר ליל שמירה. חצינו בשלום את הגשר שעל נהר חיבור והגענו אל המדבר.

הדלק במשאית עמד להיגמר, על־כן ירדנו מהרכב והסתתרנו בתוך בורות המרוחקים מאתיים מטר מהדרך. המתנו כשעתיים למשאית אשר חזרה לראס־אל־עין כדי להצטייד בדלק, מזון ומים. בדווים חמושים נראו באיזור. שוחחתי עם אחד הרועים, אך לא אונה לנו כל רע.

משחזרה המשאית עם צידה ודלק, חילקתי לאנשים ארוחת בוקר והמשכנו בנסיעה. אבק רב היתמר ועלה מגלגלי המשאית וכיסה את כולנו. מצב הרוח של הבחורים היה טוב, אך אני חששתי מחציית הגשר שעל נהר הפרת ליד רקה. חששתי שמא מישהו הלשין עלינו ושוטרים ממתינים לנו על הגשר כדי לעוצרנו. בעיקר חששתי ממנשה ברוך, אשר חלום אלפי הלירות אשר היו צריכות להשתלשל לכיסיו פג ונעלם. שיכנעתי את שמסי שניסע לאחד הכפרים השוכנים לאורך חופי נהר הפרת, שם בוודאי נמצא סירה כדי לחצות את הנהר. המשאית תשוב על עיקבותיה ריקה, תחצה את גשר הפרת ברקה ותבוא לאוספנו מצידו השני של הנהר.

ירדנו מהדרך המובילה אל העיר ופנינו מערבה, לכיוון הכפר ג'בר. עדרים רבים של איילות וצבאים חצו את דרכנו. עם שקיעת החמה, הגענו לקירבת הכפר ג'בר, השוכן לחופו הטובעני של הפרת. לפתע התחלנו לשקוע ולא יכולנו לזוז. ירדנו מהרכב והצלחנו לדחוף אותנו אל הדרך המוצקה, וכך הגענו לפרת.

רפסודה גדולה, אשר שימשה להעברת עדרים ומכוניות, עגנה על שפתו של הנהר. משמר לא נראה בכל האיזור. תמורת תשלום של עשרים לירות סוריות, חצינו את הנהר. תחילה, חצו האנשים ולאחר מכן, המשאית. רוחב הפרת הגיע במקום זה למאתיים מטר.

זרם המים היה חזק מאוד, וקבוצות פועלים משכו את הרפסודה באמצעות חבלים משני צידי הנהר.

המשכנו בנסיעה ועלינו על הכביש הראשי המוביל מהעיר מסכנה לחלב. התחלתי לתכנן את כניסתנו לחלב. חששתי מביקורות המכס או המשטרה כאשר נגיע אל העיר בסביבות חצות, על־כן החלטתי להתעכב מחוץ לעיר עד לשעות הבוקר.

שמסי סיפר לי, כי בת־דודו גרה בקצה הכפר באב, השוכן כעשרים ק"מ מחלב. הוא הציע שנלון אצלה ולמחרת ניכנס לעיר. קיבלתי את הצעתו. עזבנו את הכביש הראשי והתקדמנו בדרך עפר משובשת עד לביתה.

נכנסנו פנימה אל תוך חדר מרופד בשטיחים. בעלת הבית הגישה לנו תה חם ואוכל, אך חלק מהאנשים נרדם מיד. גם אני נרדמתי לחמש שעות לאחר ארבעים ושתיים שעות ללא שינה.

למחרת, התקשרתי עם נהג מונית. לקחתי עימי ארבעה עולים ונסעתי לכיוון חלב. בשערי העיר, נבדקנו על-ידי תחנת מכס, אך לא נשאלנו לתעודות. וכך, במשך יומיים, העברתי את העולים קבוצות-קבוצות והסתרתי אותם בבית-הכנסת הישן,¹⁷⁶ אשר היה בנוי סביב לחצר גדולה. שְׁחוד השמש שמר על האנשים לבל ייצאו את המקום. דאגתי לספק להם מזרנים ושמיכות. כמו כן, דאגתי שאימו של דיבו תבשל עבורם אוכל, בשכר של שלוש לירות ליום.

עם הגיענו לחלב, קיבלנו עוזרי בשמחה רבה. פגשתי את אחי יוסף אשר נשלח במיוחד כדי לחלץ את האנשים מקמישלי, למרות שיאני ידע היטב שתפקיד זה הינו מסוכן עבורו לאחר מאסרו. בכל זאת חזר לסוריה ועמד לצאת ולהביא מקמישלי את ארבעת העולים, אשר היו בכפר ושלא הבאתים עימי.

מרדכי ביבי, אשר יצא ברכבת מקמישלי לחלב, סיפר לי שהוא נעצר בקמישלי בגלל הלשנה של מנשה ברוך, אך הודות להתערבותו של צמח המקשר, הוא שוחרר.

הכנתי לעולים תעודות זהות מזויפות ושלחתי אותם בקבוצות בנות חמישה אנשים לביירות, בליווי משה כפף. כולם עברו את הדרך בשלום. נסעתי לביירות כדי לפגוש את יאני. מצאתי את יהושע רבינוביץ¹⁷⁷ אשר זה עתה סיים את שליחותו בבגדאד. סעדנו יחד ארוחת ערב, והוא סיפר לי על עבודתו בעיראק.

למחרת, הלכנו אל ביתו של יאני אשר קיבלנו בכעס רב. הוא טען כנגדי שסיכנתי את חייהם של עשרים ושלושה העולים בהביאי אותם במשאית אחת. כאשר הסברתי לו שגיליתי דרך חדשה להעברת אנשים, אשר אין בה כל תחנות ביקורת, הוא נרגע.

בביירות, הופתעתי למצוא את העולים, אשר שלחתי עם משה כפף, גלויים

176. "בית-הכנסת הישן" הינו הקדום שבבתי-הכנסת של חלב. הוא נבנה עוד לפני הכיבוש המוסלמי. בבית-כנסת זה שמרו יהודי חלב משך דורות רבים את "כתר התורה" אשר נכתב בידי בעל המסורה ר' אהרן בן-אשר. על בית-הכנסת הישן ראה: שמוש יצחק (תשכ"ז: כב-לא).

177. על יהושע רבינוביץ (בהרב) ראה בפרק "מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1942-1946", הערה 68.

ברחוב ובחצר בית־הכנסת "מגן אברהם".¹⁷⁸ גם עולים אשר באו מכיוון דמשק ישנו תחת כיפת השמים ללא מזרנים או שמיכות, בהיותם חשופים לעיני כל. עובדה זאת הזיקה מאוד לעבודה. לא הבנתי כיצד יאני, עקיבא ושארל לא דאגו למקומות איכסון מתאימים לעולים.

חיילים יהודים, נהגי רכב צבאי, נהגו להעמיס את העולים על משאיותיהם; וכעבור שעתיים, הם הגיעו לגבול, מול משקי הגליל העליון. האנשים הורדו, ועקיבא היה מובילם, בליווי חוליות הפלמ"ח, אל אחד הקיבוצים.

לפעמים, יצאה מכונית ערב־ערב, ואז גם יוספה כהן מ"מחלקת השחורים"¹⁷⁹ ומשה יאבו מקיבוץ חולתה, שימשו כמלווים.

גם מדמשק פעלו משאיות צבאיות והביאו עולים דרך קוניטרה. למעשה, חציית הגבול לא היתה הבעיה העיקרית. הבעיה היתה שכנוע היהודים לעלות, או לפחות לשלוח את ילדיהם. מלאכת השכנוע היתה התפקיד הקשה ביותר אשר הוטל על השליחים.

שאלה פינס,¹⁸⁰ אשר היתה מורה בבירות; רבקה־ילה,¹⁸¹ שהיתה מורה בדמשק, יחד עם אליהו כהן מחולתה, שריכז את סניף "החלוץ", וכן יאיר

178. בית־הכנסת "מגן אברהם" היה המפואר והיפה בין בתי־הכנסת שהיו בבירות. בנייתו החלה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה והושלמה רק לאחריה, כאשר משה בן־אברהם ששון, יהודי עשיר מכלכותה, תרם סכום נכבד למטרה זו כדי להנציח את שם אביו, בקוראו לו "מגן אברהם".

179. "מחלקת השחורים" – המחלקה הערבית של הפלמ"ח.

180. שאלה פינס ליאור – חברת קיבוץ מעוז־חיים, השתתפה בקורס השליחים לארצות המזרח שהתקיים בקיבוץ גבעת־השלושה. בשנת 1943 יצאה לשליחות לבירות בצורה ליגאלית והחלה לעסוק בהוראה ובפעילות ציונית. פעלה באירגון עלייתם של מרבית ילדי בירות ארצה. בחודש ינואר 1946 נאלצה לחזור ארצה, לאחר שהבריטים עלו על עיקבותיה. כינויה ב"מוסד" היה הנסיכה. על שליחותה ראה: עדות שאלה פינס. ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי־הגיטאות, עדות מס' ב/03109.

181. רבקה קוזבינר (כשדן) – השתתפה בקורס השליחים לארצות המזרח שהתקיים בקיבוץ גבעת־השלושה. בחודש אפריל 1944 יצאה לשליחות בדמשק בצורה ליגאלית והחלה לעסוק בהוראה ובפעילות ציונית. פעלה באירגון עלייתם של ילדי הגיטו בדמשק ארצה. עם התרוקנות הגיטו מילדיו, עברה בחודש אוגוסט 1945 לבירות. במקביל לעבודתה כמורה בבית־הספר "יתלמוד־תורה" שימשה כגדעונית של ה"מוסד" עד לחודש אפריל 1946, עת נאלצה לחזור ארצה לאחר שהבריטים עלו על עיקבותיה. כינויה ב"מוסד" היה רינה. על שליחותה ראה: עדות רבקה כשדן, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בבית לוחמי־הגיטאות, עדות מס' א/03109.

חילו, 182 משה ממרוד¹⁸³ וגימיל לחם, 184 הקדישו מרבית זמנם וסיכנו את עצמם ואת עסקיהם. הם אשר נשאו בעול העלייה.

חזרתי מביירות לחלב והתחלנו לעבוד במשנה מרץ. הצלחנו לשלוח יום-יום שמונה עד עשרה ילדים מכל הגילים, בייחוד את ילדי שכונת בחסיתא העניה. כספים רבים הגיעו מאמריקה עבור עניי הקהילה. מכיוון שהפחתתי את מספר הנתמכים, מצאתי לנכון לדרוש מהקהילה לסייע במימון שהייתם של עולי טורקיה ועיראק שהגיעו אלי. לאחר מאמצים רבים, הצלחתי בכך.

יוסף יצא לקמישלי, להביא את הארבעה. הימים חלפו ולא שמעתי ממנו דבר. התחלתי לדאוג, והנה הגיע אלי פתק מאחי באמצעות ערבי ובו נכתב: "נאסרתי בקמישלי בגלל הלשנה, לאחר שיצאתי מהבית בו התאכסנתי ולא הצלחתי לשחד את הקצין. אני נמצא כרגע בחלב ומתכננים להעבירני לדמשק".

קניתי אוכל ושלחתי אל בית-המעצר עם ילד ערבי בן עשר, תמורת עשרים גרוש. עשיתי זאת, כי חששתי ממעקב אחר הבא במגע עם יוסף. עמדתי מרחוק וצפיתי בילד. הוא נעצר על-ידי שוטר אשר יצא עימו כדי לראות מי שלחו. נעלמתי חיש מהר מהמקום.

נפגשתי עם עדן והוא מסר לי, שעומדים לשלוח את יוסף עוד הערב ברכבת לדמשק, כדי ששם יועמד לחקירה בפני הבולשת. מסרתי את ניהול העבודה לעוזרי דוד מנג'ד ויצאתי לדמשק. נפגשתי עם מוכתר הקהילה פרח רומנו, כדי שיטפל בשחרורו של יוסף. התקשרנו מיד עם עורך-דין בשם בקרי אל אדמני. הוא דרש את שחרורו המידי, מכיון שיוסף נאסר ללא כל הוכחות. המשטרה ניאותה לשחררו תמורת ערבות בנקאית בסכום של ארבעת אלפים לירות סוריות והתייצבות פעמיים בשבוע עד למשפט.

182. יאיר חילו — יליד דמשק, חניך תנועת "החלוץ" ואחר מבכירי מדריכה. עלה ארצה לפני מלחמת העולם השנייה, הצטרף לקבוצת "החוגים" (בית-השיטה). בגלל מחלת הקדחת נאלץ לחזור לדמשק. קיים בה את פעילות תנועת "החלוץ" עד לשובו של אליהו כהן בשנת 1941. חנות המזכרות שלו במרגיה שימשה מקום קשר ומפגש לפעילות ה"מוסד" בדמשק. עלה ארצה בשנת 1944.

183. משה ממרוד — יליד דמשק, חניך תנועת "החלוץ". שותפו של יאיר חילו לחנות המזכרות שבמרגיה והמהפעילים המרכזיים באירגון ההעפלה מסוריה. במשך שלוש שנים סייע לאירגון ההעפלה, עד אשר נתפס בעטיה של הלשנה, שוחרר ועלה ארצה. לאחר עלייתו, נידון למוות שלא בפניו.

184. גימיל לחם — יליד דמשק, חניך תנועת "החלוץ". עבד כמוכר בחנות לצרכי חשמל וסייע באירגון העפלה.

התחלתי לחפש ערב בשכונה היהודית, אך איש לא רצה לסייע. לבסוף הסכים בקרי בוקעי, יהודי מוכר, לערוב לאחי. נסעתי לביירות לפגוש את יאני, אך הוא כבר שהה בארץ. חזרתי לחלב. בלש, שהתחפש כעולה מטורקיה, בא בליווי מבריה ששיתף פעולה עם הבולשת, לביתו של ד"ר בורג'. הלז הכניסם לביתו בסבר פנים יפות ושאל את המבריה מדוע אין הוא מביא יותר עולים, שהרי העבודה בחלב מתנהלת יפה. כך הוא הפיל את עצמו בפח ונאסר, למרות שהזהרתיו לבל ידחף את אפו ויתערב בענייני עלייה.

למחרת, הופיעו בכל העיתונים כותרות באותיות של קידוש לבנה: "גילינו כנופיה ציונית להברחת יהודים בראשות ד"ר בורג' וחיים ענתבי" עם תיאור אירגון ההברחה.

שלחתי לד"ר בורג' הודעה באמצעות אישתו, שאם הוא לא ילשין ולא ימסור שמות, אדאג לשחררו ולהוצאות עורך-דין. שינינו את מקומות מגורינו וחיכינו לבאות. העיתונות המשיכה לעסוק יום-יום בנושא, ובאחד הגיליונות אף הוזכרו שמותיהם של יאני, יוסף ושארל. הבנתי שהמשטרה הצליחה לעלות על מקור מהימן.

בדרך מביירות אל חלב, החלו להחמיר בבדיקות ובחיפושים אחר יהודים. לילה, ¹⁸⁵ מהעיר ענתב שבטורקיה, אשר היינו בקשרים עימה, שלחה אלי קבוצה בת שנים-עשר עולים, ביניהם היתה בחורה חולה הנאנקת מכאבים. כל גופה כוסה באבעבעות מלאות מוגלה. נדהמתי מהמחזה המחריד. רצתי לבית-המרקחת מכיוון שחששתי לפנות לרופא. תיארתי בפני הרוקח את המחלה, והוא נתן לי תרופה מתאימה. לאחר מספר ימים החלימה הבחורה כליל.

קבוצה נוספת בת שישה עולים הגיעה אלי מאיסטמבול, ובכך הגיע לעשרים מספר העולים שנמצאו בטיפולי. יהודי המקום החלו להתרחק ממני וחדלו לברכני לשלום. שני עולים מטורקיה, אשר הצליחו להיכנס לבית-קפה יהודי בשכונת גימיליה¹⁸⁶ וביקשו ליצור קשר איתנו, נדחו על-ידי בעל המקום. בלש אשר ישב במקרה במקום אסר את שניהם. בלשי המשטרה החלו להסתובב בשכונות היהודיות. החלטתי להיעלם עם אנשי למשך שבוע ימים, עד יעבור זעם.

185. לילה — שמה של יהודיה מהעיר ענתב שבטורקיה, אשר נהגה לשלוח מעפילים אל פעילי המוסד שבסוריה. חיים ענתאבי, קודמו לתפקיד של שלמה, היה אף הוא בקשר עימה. להערכתו, היו בתקופה הנדונה כ-500 יהודים בעיירה ענתאב. חיים ענתאבי בשיחה עימי — 26.5.85.

186. גימיליה — שמה של שכונת חווילות מפוארות הטובלות בירק ופרחים שעשירי הקהילה התגוררו בה. (גימיליה בערבית פירושה: היפה).

פיזרתי את העולים, זוגות-זוגות בבתים שונים, ויצאתי עם אנשי ברכבת לביירות. לא רציתי שנגור בבית-מלון, על-כן שכרתי שני חדרים אצל יהודים תמורת שישים לירות לחודש, מתוך כוונה שהחדרים ישמשו להבא להסתרת עולים.

כעבור שבוע של ישיבה בביירות, הגיע גרישה,¹⁸⁷ במקום יאני שסיים את תפקידו. קיימנו ישיבה בדירה של ה"מוסד", יחד עם עקיבא ושארל, ודנו במצב העלייה וכיצד להעביר את עשרים העולים הטורקים מחלב לביירות. האפשרות של שימוש במשאית צבאית ירד מעל הפרק. הוחלט שגרישה יסע עימי לחלב כדי לעמוד מקרוב על המצב. חזרנו ברכבת. אני ודוד מנג'ד התיישבנו בתא נפרד, ובסמוך לנו התיישב גרישה בתאו של סוחר עשיר. במבואות חלב, עלו מספר בלשים והחלו לבדוק את הנוסעים. ברשותי היתה תעודה נוצרית על שם ג'ורגי ח'ד. לאחר שהצגתי אותה בפני הבלשים, הונח לי. אך נערך חיפוש מדוקדק בכליו של דוד מנג'ד, ואת גרישה הם רצו להוריד מהרכבת. רק הודות להתערבותו של הסוחר הונח לו והגענו בשלום לחלב.

שכרתי לי חדר חדש בבית יהודי אשר היה בסביבה ערבית, ורק דוד מנג'ד ידע את מקומו. למחרת פגשתי את גרישה באחד הרחובות, ותוך כדי טיול דנו באפשרויות העברת העולים. קבענו פגישה נוספת למחרת. בינתיים, הצלחתי למצוא נהג מונית בשם אופו שהסכים, תמורת סכום של מאתיים וחמישים לירות סוריות, להעביר את העולים לביירות. נפגשתי בשנית עם גרישה ודיווחתי לו על התוצאות. הוא היה מרוצה, ועוד באותו יום חזר לביירות.

בשעה 23:00 בלילה, הוצאנו קבוצה ראשונה של חמישה עולים. בירכנו אותם ב"דרך צליחה", אך הלב חרד שמא יקרה אסון. למחרת, נסעתי לביירות באוטובוס כדי לבדוק בעצמי את חומרת הביקורת בקו. לדאבוני, הביקורת היתה קפדנית.

חמשת העולים הגיעו בשלום, ואופו הנהג חזר להביא את השאר. יהושע רבינוביץ, "בן-נון", הגיע במקומו של יאני. מסרתי לו דין-וחשבון וחזרתי לחלב. קשה היה להניע את היהודים לעלות, ועל-אחת-כמה-זכמה את הילדים. החלטתי להשתתף בפועל ב"עבודה השחורה" ולהיכנס מבית לבית ולשכנע את היהודים לעלות. ידעתי, כי מהלך זה "יילכלך" אותי, אך לא היתה לי כל ברירה.

עברנו מבית לבית, עד לשעות הקטנות של הלילה. שידלנו ושכנענו. ידעתי,

187. על גרישה שיינקמן ראה בנספח "מבוא להעפלה מסוריה ולבנון בשנים 1942-1946", הערה 75.

שכל יהודי מזרז את קרוביו ואת שכניו לעשות כמותו, וכך היה. העבודה היתה מסוכנת ומפרכת, אך תמיד השגנו תוצאות: שני יהודים, שלושה או ארבעה יהודים אשר הסכימו לעלות. בסיכום חודשי, הגיע מספר העולים לכחמישים.

ד"ר בורג' השתחרר בערבות של אלפיים לירות, ואני שילמתי לו סכום של שלוש מאות לירות עבור שכר טירחת עורך־דין, כפי שהבטחתי לו. שתי בחורות טורקיות, שהשתכנו בבית־הכנסת הישן, נאסרו, ועימן נאסרה האלמנה הזקנה סבוט, שומרת בית־הכנסת. אנשי הבולשת לחצו על סבוט לגלות מי הם האנשים אשר הביאו אליה את הבנות, אך היא לא נשברה בחקירה ונשבעה לשקר כי הן באו לבדן. לאחר יומיים של חקירה ועינויים, היא שוחררה. מיד רצה לבית־הכנסת להדליק נרות, כדי לכפר על שבועת השקר שלה. כל הנסיונות אשר עשיתי למען שחרור האסירות נכשלו, והן הוחזרו לטורקיה.

ההסתה נגד היהודים התגברה, והפיקוח על הגבולות החמיר. העיתונות בסוריה ובלבנון לא פסקה מלהסית נגד הציונות.

ביום השנה להצהרת בלפור (2.11.45) הסתגרו היהודים בבתיהם, ואני הלכתי ברחובות ביירות כדי לראות את ההפגנות. נאומים ודברי הסתה נגד הציונות נישאו מהבוקר ועד הצהריים. הרמקולים רעשו, ותהלוכות צופים בליווי תזמורות ודגלים צעדו לפני רחבת הפרלמנט. צירים עמדו על הגזוזטרה ונאמו נאומי שיטנה. לפתע, שמעתי את הקריאות: "יהודי, יהודי" וההמון התנפל ורצח אדם במרחק של כמה מטרים ממני. נדהמתי מהברק בעיני ההמון אשר חיפש עוד קורבנות מסביב. חשתי שמישהו יכירני וחמקתי במהירות מהמקום. לפתע החלו להישמע קריאות ללכת לוואדי אבו גימיל, מקום שכונתם של היהודים. למחרת התברר, כי הנרצח היה ארמני אשר בטעות זוהה כיהודי.

חזרתי לחלב והעליתי את שכר הדרך לסכום של מאה וחמישים לירות, מכיוון שהסכנות בגבול הלכו וגדלו.

מסע ההסתה של העיתונות גרם לכך שגם העשירים החלו לזוז, או לחשוב על תזוזה. הגברתי את מאמצי השכנוע, והצלחתי להזרים עולים לביירות כמעט ללא הפסק.

יומיים לפני חודש ינואר 1946, הגיעה אלי פקודה מיהושע לשלוח מיד לביירות מאה עולים ליום במשך שבוע ימים, מכיוון שלרגל חג המולד תעמודנה לרשות ה"מוסד" הרבה משאיות צבאיות.

התחלנו לרוץ כמטורפים מבית לבית, משעות הבוקר ועד חצות, והכרזנו על נסיעה חינם לכל היהודים במשך השבוע הקרוב, אך התאכזבנו מרה. דווקא מפני שהצענו את הנסיעה חינם, הקשו היהודים את עורפם ודחו

את נסיעתם בטענה כי ממילא ניקחם חינוס. הצלחנו לשכנע רק שני יהודים.

אישה עם שני ילדיה הביעה את הסכמתה לנסיעה. היא וילדיה היו שרויים בתוך בית עני, מלא זוהמה וללא חימום. הסכמתי מיד לקחתה. אך היא דחתה את נסיעתה בשבוע, בטענה שהיא צריכה לכבס. עם תום השבוע, היא דחתה אותי בלך ושוב. לאחר מכן היא תבעה שנשלח את חבילותיה על חשבוננו. גם לכך הסכמתי, ולבסוף, ביום הנסיעה, היא לא התביישה לבקש מאיתנו לירה כדי לקנות חפיסת סיגריות. ידעתי, כי היא מסוגלת לוותר על הנסיעה ברגע האחרון בגלל חפיסת הסיגריות. "קונים" ממין זה לא חסרו לנו, ואני עשיתי את מיטב יכולתי כדי להתגבר על המכשולים שהוצבו בפנינו.

מבריה בשם אברעשאף נטפל אלי והחל להציק לי. הוא טען, שחיים ענתבי, שהיה כאן לפני, חייב לו עדיין שלוש מאות וחמישים לירות והוא תבען ממני. לאחר ארבעה חודשי משא-ומתן מורטי עצבים וקשר עם הארץ בנידון, חיסלתי את הפרשה תמורת סכום של מאה וחמישים לירות. בבית-היתומים נשאר עדיין שישה-עשר ילדים שרצו מאוד לנסוע ארצה. אך הרב,¹⁸⁸ מנהל בית-היתומים, סירב להתיר להם לעלות כיוון שידע, שעם סגירת המוסד ייפסק מתן התרומות מאמריקה. חטפנו שלושה ילדים מבית-היתומים והסתרנום בעיר, כדי לראות מה תהיה התגובה. הרב ועוזריו החלו להתרוצץ בחיפושים אחר הילדים. בערב הודענו לרב שהם הגיעו בשלום לארץ. הוא נכנע וחדל לחפש, ואז שלחנום ארצה, בליוויית ציון ממיה¹⁸⁹ שלקח עימו גם את שני ילדיו.

עזיז הופיע בחלב וביקש ממני לשכוח את העבר ולהתחיל לעבוד מחדש. הוא דרש תמורת כל עולה מעיראק שיביא מקמישלי לחלב, סכום של ארבע מאות לירות. יהושע רצה שנביאם בכל מחיר, אך כאשר הוא דרש את הסכום מראש, לא הסכמנו לעיסקה. בט"ו בשבט ערכתי מסיבה נאה לחבר עוזרי. סיפרתי להם על הארץ ועל הקיבוץ.

בסוף החודש נסעתי לביירות למסור דין-וחשבון. עקיבא סיפר לי, שאישה אשר נאסרה על הגבול מסרה למשטרה את שמותיהם של דוד מנג'ד, ששו וציון ממיה. ביום ראשון בבוקר, נסעתי באוטובוס בחזרה לחלב ומיד

188. שמו היה רחמים מנפח.

189. ציון ממיה – ממייסדי סניף תנועת "החלוץ" בחלב: "למעלה מחודשיים, כל ערב אנו לומדים שיעורים בעברית, ולאט לאט מבינים אנו, מה תפקידו של כל בחור יהודי כלפי עמו ומולדתו" – מכתב מאת ציון ממיה, "באדר תשי"ג א.צ.מ. S.6/1959. עסק בשכנוע משפחות להסכים לשלוח את ילדיהן ארצה.

פגשתי את מנג'ד וישו וסיפרתי להם על דבר ההלשנה. יעצתי להם לישון מחוץ לבתיהם, ואני נסעתי עם ג'מיל, אחיו של דוד מנג'ד, להכין מספר עולים לקראת נסיעתם ביום המחרת.

בדרך סיפרו לי שששו ועזיז נאסרו בתוך ביתו של ששו. מיד פקדתי על שאר עוזרי להיעלם, וביקשתי מאברהם הספר, חברו של דוד מנג'ד, ללכת עימי לסלים ששון המוכתר כדי לבקשו להתעניין בגורל האסורים.

הגענו לקירבת ביתו של המוכתר ופגשנו ברחוב את בנו. הוא סיפר לנו, שאביו כבר פנה למשטרה. שלושתנו טיילנו תוך המתנה לשובו של סלים ששון מהמשטרה. והנה, הופיע בלש והחל לחקור אותנו. את אברהם הספר ואת בנו של המוכתר הוא הכיר. לשאלתו מי אני, עניתי שאני סוחר מדמשק. הבלש שאל את בן המוכתר אם הוא מכירני וזה ענה בשלילה, מתוך פחד. תשובתו הטיפשית הפילתני בפח. גם אני טענתי כי אין אני מכיר, אלא רק את אברהם הספר, שאותו אני מכיר מביקוריו בדמשק. הבלש שאל למקום מגורי. עניתי, שאני מתאכסן במלון "קרלטון". הוא שאל אם נרשמתי במלון. עניתי בשלילה.

— איפה נמצאים בגדיך?

— באתי בלי בגדים.

— מי הסוחרים שאיתם באת לסחור פה?

היתה זאת שאלה קשה אשר לא יכולתי לענות עליה, מכיוון שאף-על-פי שהיכרתי מספר סוחרים בעיר, איש מהם לא הכיר אותי; ואין ספק, שבכל חקירה הם היו מכשילים אותי. על-כן, החלטתי לשנות את כיוון התשובות ועניתי:

— שמע, אומר לך את האמת. באתי הנה לחפש בחורה כדי להתחתן, ואיני מכיר כאן איש זולת אברהם.

— מתי באת לחלב?

— הערב.

הוא הורה לנו לסור עימו לתחנת המשטרה. בדרך הצלחתי לשמוט פתק, שעליו היו כתובים שמותיהם של עולים שעמדתי לשלוח. החלטתי לא לנסות לשחדו מחשש שימאן לקבל את השוחד, ואז מצבי יוחמר, אך הייתי בטוח שאצא בשלום מהעניין גם הפעם.

בתחנת המשטרה פגשתי את המוכתר עומד ומחכה. רמזתי לו לשתוק ולומר שהוא אינו מכירני. ואכן, הוא הכחיש כל קשר אלי. הוכנסתי לתוך תא אסירים גדול. החדר היה מעופש. סורג גדול השקיף אל הסימטא בה נהגתי לבוא לבקר את אחי, בהיותו במאסר. ששו ועזיז נדהמו לראותני איתם. סיפרתי להם שנאסרתי כשטיפלתי בבירור מצבם. ששו סיפר לי, שגם המוכתר נעצר באשמת הברחת עולים. את עזיז אסרו כאשר היה

במקרה בביתו של ששון. עודנו מדברים, והנה נפתחה הדלת וגם עוזרנו ציון ממיה נדחף אל התא. נוכחותי עימם נסכה בהם עידוד. לשאלתם כיצד עליהם לנהוג, השבתי שעליהם לטעון שאין הם מכירים אותי ושהם מכחישים כל קשר לעניין העלייה. כל זמן שלא יביאו עדים ויזביעו עליהם, אין להם ממה לחשוש. העיקר הוא לעמוד בחקירה ולא להודות. התא הלך והתמלא במשך הלילה בפושעים ובשיכורים עד אפס מקום, ולא היה מקום לשכב על הריצפה. נאלצנו לעמוד עד לשעות הבוקר. המוכתר היה יהודי שגילו מעל שישים שנה, ואף-על-פי שביתו היה בקירבת בניין המשטרה, לא נעתרו השוטרים לבקשתו לאפשר לו לישון בביתו ולהתיצב למחרת. היתה זאת התעללות לשמה במוכתר של עדה שלמה, המעידה על מצבה של הקהילה. סלים ששון נעצר בטעות. השוטרים חיפשו את סלים ששון,¹⁹⁰ עוזרו של חיים ענתבי, שמזמן עלה לארץ.

בבוקר הופיעו מספר בלשים, ביניהם היה עדן. קיוויתי שהכרותי עימו תסייע לנו, אך הוא נעלם. הובלנו אל בניין הבולשת והוכנסנו לחדר שגודלו לא עלה על שני מטרים רבועים. זקיף שמר עלינו מבחוץ. אחד-אחד הוצאנו מהחדר והובאנו לפני פקיד לצורך רישום פרטינו האישיים. כעבור פרק זמן קצר, הובלנו אל חדר המנהל ששאל כל איש לשמו ולסיבת מאסרו. כאשר ענית כי באתי לחלב כדי לחפש כלה, קיבלתי מכה על ראשי מאחד הבלשים עד שהתרבוש אשר חבשתי נמעך לגמרי. עם סיום הפגישה עם המנהל, הוחזרנו לתא. כל החברים רעדו מפחד, ובעיקר המוכתר אשר לא יכול היה לעכל את סיבת מעצרו. הוא לא חדל מלהאשים אותנו באסון שהתרגש על ראשו. עודדתי את הבחורים והבטחתי למוכתר שאפצה אותו על עוגמת הנפש שנגרמה לו.

בשעות הצהריים, נקראתי לחקירה בחדר קטן. שלושה בלשים נכנסו אחרי לחדר. הושיבוני על כיסא ופקדו עלי להסביר את פשר בואי לחלב. השבתי ונשבעתי להם, כי באתי להתחתן. תשובתי לא מצאה חן בעיניהם. צווייתי לחלוץ את נעלי ולטבול את רגלי במים, ואז החלה סדרת עינויים. הבלשים החזיקו פלקות בידיהם והחלו להצליף על כפות רגלי בכל כוחם. הכאב היה נורא, צרחתי בכל כוחי. משהיה נדמה להם שנשברתי, הם הפסיקו לרגע את העינויים והחלו בשנית לחקור אותי, אך משראו שאיני מוסר דבר, הם שוב החלו להצליף על כפות רגלי. צעקתי ובכיתי. רגלי התנפחו והחלו לזוב דם. למראה הדם, הם הרפו ממני ופקדו עלי לשוב לתא. לא

190. סלים ששון בן ששון, יליד תאדיף הסמוכה לחלב, שימש כמוכיר קהילת חלב וסייע לאירגון העפלה עד לחודש יולי 1945, עת עלה ארצה.

יכולתי לעמוד על רגלי. זחלתי על ארבע כשדמעות זולגות מעיני.
בהגיעי לתא, פרצתי בצחוק היסטרי. חששתי שמא החברים, משיראו את
מצבי, יישברו ויגלו את הכל. צחוקי השך עליהם מבוכה ופחד. הם לא
הבינו כיצד אפשר לצחוק כאשר הרגליים נפוחות וזבות דם. אמרתי
לחברים, שזה לא היה נורא כל כך.

עוזרי נקראו אחד-אחד לחקירה, אך הם לא עונו ולא גילו דבר. עם תום
חקירתם, נקראתי למשרד החוקר והשבתי על מספר שאלות:

— האם היית אי-פעם בפלסטין?

— אף פעם.

— האם יש לך שם קרובים?

— אף איש.

— מדוע באת לחלב?

— כדי לחפש בחורה.

— מתי יצאת מדמשק?

— אתמול בבוקר.

— מאיזו תחנה יצאת?

— תחנת עזיזה.

— מתי הגיע האוטובוס לחלב?

— בשעה חמש אחר-הצהריים.

— האם אתה מכיר מישהו בחלב?

— מלבד אברהם הספר, שהכרתי בביקוריו בדמשק, אינני מכיר כאן איש.

— לאן הלכת כאשר ירדת מהאוטובוס?

— לבית-הקולנוע.

— ספר את הסרט שראית.

— סיפרתי את תוכן הסרט.

— הסרט נגמר בשעה שמונה בערב, לאן הלכת משם?

— לשכונת היהודים ג'מליה, כדי לראות בחורות. לאחר מכן, נכנסתי

לאכול ארוחת-ערב במסעדה שליד קולנוע "אימפייר", ועם צאתי משם,

פגשתי את אברהם. סיפרתי לו על מטרת בואי וטיילנו ביחד, עד שפגשנו

במקרה את בן המוכתר אשר הצטרף אלינו. לאחר מכן, בא בלש ונאסרתי.

— מדוע הצעת שוחד לבלש?

— אני לא הוצאתי מלה כזאת מפי.

— האם אתה יודע עברית?

— אני יודע להתפלל בעברית.

— אמרת כי אתה סוחר ואחר כך טענת כי באת לחפש כלה, כיצד באת בלי

בגדים?

– באתי רק לערב אחד או שניים, ולא כדי לגור כאן.
 – האין די בחורות בדמשק שצריך לבוא לכאן?
 – מצבי החומרי אינו טוב, והבחורות בחלב ידועות כבעלות נדוניות גדולות, לכן באתי לכאן.
 החוקרים כינו אותי שקרן ואיימו עלי באגרופים. עניתי להם:
 – בבקשה, תשאלו כאן בקהילה אם אין הדבר מקובל שבחורים זרים באים לכאן כדי לחפש כלות.
 – מדוע לא נסעת לעיר קמישלי לחפש שם כלה?
 – כי בקמישלי האנשים עניים.
 משלא עלו על דבר בחקירתם, הוחזרתי לתא. את עוזרי כמעט שלא חקרו יותר.
 להפתעתי הרבה, קיבלנו הודעה שעומדים להעביר אותנו לחקירה בדמשק. פחדתי מאוד שהבולשת בדמשק עלולה לגלות שאין לי שום משפחה וקרובים בדמשק, ושאיש מקרב הסוחרים לא יהיה מוכן להעיד שהוא קשור איתי בעסקי מסחר.
 ביקשתי מעוזרי לטעון שאין עימם כסף לצורך הנסיעה ברכבת לדמשק, ושיודיעו למשפחותיהם לשלם את נסיעתם. לפנות ערב הגיעו קרוביהם, ואני הצלחתי למסור פתק לאחיו של דוד מנג'ד ובו ביקשתי ממנו לנסוע מיד לדמשק, כדי להודיע לאחי יוסף על בואנו לשם ושיתחיל לנקוט בצעדים לשחרורנו.
 בערב הובלנו אל תחנת הרכבת. התחנה המתה מפליטים פולנים שהגיעו מטורקיה. חשבתי על נסיון בריחה, אך הרגשתי שהוצבו לנו מארבים כדי לטמון לנו פח. דחיתי את רעיון הבריחה עד אשר נגיע אל העיר ריאק שבלבנון, מקום בו נהגו להחליף רכבות.
 נסענו כל הלילה. התנהגתי ככבש תמים בחברתו של הבלש שליווה אותי. למחרת היום, כאשר הגיעה הרכבת לריאק, הוא נצמד אלי ולא הניח לי לרגע, כנראה שחשש שאנסה לברוח ברגע החלפת הרכבות.
 בהגיענו לדמשק, ביקשתי מהבלש שיאפשר לי, לפני ההעברה אל בניין הבולשת, למסור באחת החנויות היהודית ידיעה להורי, כביכול, שישלחו לי כסף. הבטחתי לשלם לו על כך. הוא הסכים. נכנסתי לחנותו של יצחק סויר. הבלש המתין לי בחוץ. סיפרתי ליצחק בקצרה את דבר עדותי וביקשתי ממנו למסור לאחי את תמציתה, כדי לתאם עמדות עם מוכתר העדה. נסענו לבניין הבולשת. למזלנו, השעה היתה אחרי 13:00 בצהריים והמשרדים היו סגורים. הועברנו אל בית המעצר "נאזרה". חששנו מפני זיהוי על-ידי עולים שנתפסו בגבול, העלולים להפיל אותנו. התכוונו לחידוש החקירות והמכות.

אחי קיבל את הידיעה ובא לבקרנו עוד באותו ערב, כשסל מלא אוכל בידו. לא יכולתי להחליף עימו דברים.

למחרת נודע לנו, כי אנו מועברים לביירות. נדרשנו לשלם עבור המונית. טענתי, כי אין עימי כסף ודרשתי שתינתן לי אורכה של שעתיים כדי להודיע למשפחתי שתשלח את הכסף. תמורת שוחד של עשר לירות, העביר השומר ששמר עלי פתק לאחי. יוסף הגיע, מסרתי לו שאנו מועברים לביירות.

יצאנו בליוויית בלש לביירות. שמחתי שאנו עומדים ליפול בידי הלבנונים, כי ידענו שיחסם כלפי היהודים הינו הוגן יותר מאשר זה של הסורים. לפנות ערב, הגענו לבניין הבולשת שבביירות. קצין לבנוני לקח אותנו אחד אחד לחקירה חטופה. בסיומה, הוא פקד על אחד השוטרים שיקח אותנו ויעשה מה שצריך. חשבנו, כי הכוונה היא לדאוג לנו יפה. הובלנו דרך פרוזדור ארוך אל דלת נעולה. לפני הדלת, ערך השוטר חיפוש בכלינו, הוריד את חגורתינו ודחף אותנו לתוך חדר בית־שימוש קטן, אשר היה סתום ומלא על גדותיו. ריח צחנה מבחיל קידם את פנינו. בטרם הספקנו לעמוד על המצב לאשורו, ננעלה הדלת מאחורינו והשוטר הסתלק. נשארנו המומים ומושפלים. לא תיארו לעצמנו שהלבנונים מסוגלים לבצע דבר כזה, עוד בטרם הוברר להם אם יש בנו אשם או לא. המוכתר הזקן היה אומלל. הוא דפק בחוזקה על הדלת וצרח בכל גרונו. כולנו דפקנו וצעקנו, אך ללא הועיל.

לאחר שעתיים של עינויים, שנראו כנצח, נפתחה הדלת. התחננו בפני השוטר שיעביר אותנו מכאן. הוא טען, שאין לו רשות לעשות זאת. ביקשנו שהוא יאפשר לנו לפחות לנקות את המקום. הוא הסכים לכך ונתן לנו פחים ריקים וסמרטוטים. התחלנו להעביר מים מהמטבח הסמוך. שטפנו וניקינו את החדר, עד אשר הצחנה עברה כליל.

ביקשנו מהשוטר שיקנה לנו משהו לאכול. אכלנו ללא תיאבון וניסינו לישון בעמידה. עוזרי היו מודאגים ממיסדר הזיהוי. עודדתי את רוחם וביקשתי מהם להכחיש כל שייכות לענייני עלייה, גם אם יצביעו עליהם. עם בוקר, נלקחנו אחד־אחד לחקירה. המוכתר, סלים ששון, נלקח ראשון. ציון ממיה נלקח שני, ואחריו יצא ששו. בצהריים, הוחזר ציון ממיה כשמשקפיו שבורים וידו פצועה ממכות שקיבל במקל. הוא סיפר לי, שילדיו נתפסו בגבול, והוא הודה שהם נסעו בהסכמתו. גם ששו הוחזר אל התא וסיפר, שאיש מהעדים לא זיהה אותו כאיש אשר שלחם.

חיכיתי כל היום בדריכות לחקירה, ורק לפנות ערב הוזמנתי אל משרד המנהל. ארבעה בלשים בריאי בשר עמדו סביבי. אחד מהם קרא את הדו"ח שקיבלו מחלב, בו נאמר שנתפשתי בזמן אסיפה בביתו של ששו יחד

עם המוכתר. אני הכחשתי זאת וסיפרתי בקיצור את קורות מאסו נשאלתי מספר שאלות, ואמרתי להם שעם זקן כזה ובגדים מלוכלכים כפי שיש לי, אני נראה באמת כפושע. הם צחקו. לאחר התייעצות קצרה, נאמר לי שאני משוחרר. שמחתי, ותוך מספר רגעים הייתי ברחוב. גם המוכתר וששו שוחררו יחד איתי, רק ציון ממיה קיבל שישה חודשי מאסר. פגשתי את יוסף ואת שלמה מנסור¹⁹¹ אשר החליף את שארל בביירות. הם סיפרו לי, שאילו עוכב שחרורי בעוד שעה נוספת, הם כבר היו מוכנים לשלם שוחד של אלפיים לירות נוספות.

בערב, נפגשתי ב"מרתף הרוסי"¹⁹² עם יהושע, עקיבא, שאולה ורבקה וחגגנו את היחלצותי מהמאסר.

דנו במצבה הקשה של העלייה. כבר לא בא בחשבון שאחזור לחלב. הצעתי את דוד מנג'ד שיארגן את העלייה במקומי, בעזרתם של אחיו ג'מיל וששו. לדיבו חוסני ולמשה כפף, נתתי הוראה לעלות ארצה.

יאיר חילו ומשה ממרוד "נשרפו" ועלו ארצה. סעדיה בן יוסף,¹⁹³ מקיבוץ אשדות יעקב, הגיע לדמשק כדי לרכז את אירגון העלייה. כעבור זמן קצר, גם ג'מיל לחם, עוזרו של סעדיה בן יוסף, "נשרף" וברח לביירות. יהושע רבינוביץ שלחני לדמשק,¹⁹⁴ כדי לעזור לסעדיה בן יוסף לארגן את העבודה ולהדריכו.

בדמשק רבו המלשינים בין היהודים, ולמשטרה נודע מיד על כל יהודי שעלה ארצה. המשטרה החלה לאסור את הורי הילדים שעלו וביקשה לתפוס את אלה ששלחו אותם. הבלשים הסתובבו ערב-ערב ב"ח'ארת אל יהוד" ושאלו כל עובר ושב על זהותו ועל בני משפחתו. דווקא אז הלך וגדל מספר היהודים שרצו לעלות.

בין המלשינים היה המוכתר, פרח רומנו, שראה בעין רעה את חיסול הקהילה ועלייתה ארצה. הוא נהג להלשין בבולשת ולאחר מכן לקבל

191. שלמה מנסור – יליד ביירות. סייע בידו של שארל שקורי באירגון ההעפלה מביירות.
192. "המרתף הרוסי" – שמו של בית-קפה שהיתה בו אווירה רוסית: האוכל, לבוש המלצרים והמוזיקה. הוא שכן ברובע הנוצרי של ביירות. החיילים הארצישראלים ששירתו בצבא הבריטי נהגו לבלות בו.

193. סעדיה בן יוסף עמרמי – יליד תימן, חבר קיבוץ אשדות יעקב. שירת במחלקה הערבית של הפלמ"ח. שהה בדמשק בשליחות ה"מוסד" במחצית הראשונה של שנת 1946, עד שחלה ונאלץ לחזור ארצה. כינויו במוסד היה אשד.

194. בראשית חודש ינואר 1946 הודיע יהושע רבינוביץ על יציאת שלמה לדמשק: "7. מחר יורד חניב [שלמה קוסטיקה] (השוהה ברותי) [ביירות] עם אשד [סעדיה בן יוסף] לעיירה [דמשק]. הדירה ענורו בעיירה מובטחת, נקווה שבקרוב יתחילו העניינים בעיירה לזוז". (מכתב מאת בן נון [יהושע רבינוביץ] לאלישע [גרישה שיינקמן] 1.2.46. א.ת.ה. 14/13/14.)

כספים מבני המשפחות עבור שחרור קרוביהם. פנינו לארץ עוד בתקופת פעילותו של יאני וביקשנו לפעול נגד עזיז מקמישלי, פרח רומנו מדמשק ואלי חן מביירות. הצענו לחטוף אחד מהם ולהעלותו ארצה, כדי שאחרים יראו וייראו, אך כלום לא נעשה.

שכרתי לי חדר בבית נוצרי רחוק מהגיטו, כדי להישמר מפני המלשינים. נפגשתי עם המוכתר. הזהרתי אותו ביחס לחשדות המיוחסים לו. הוא הכחיש והבטיח לשתף עימנו פעולה. קבעתי לו משכורת חודשית של שבעים וחמש לירות, מתוך תקווה שהוא יניח לנו במקצת; הבטחתי לו, שאם נהיה מרוצים מעבודתו, נוסיף על משכורתו.

עקבתי בזהירות אחר מהלך העניינים בגיטו. בבית־הכנסת הגדול התקיימה אסיפת עם גדולה, והרב דנה קילל לפני ספרי התורה הפתוחים את המלשינים, את ילדיהם ואת זרעם.

לאחר שהסדרתי את העניינים בדמשק, חזרתי לביירות וקיבלתי הוראה לחזור ארצה. לפנות ערב הגיע לדירה יהושע, בליוויית חייל שהביא מדים עבורי, אך שכח את הכובע. החייל מסר לידי פס כתוב באנגלית וביקשני ללמוד את מספרי, שמי ושם יחידתי שחנתה בביירות. שאלתי על פיי-בוק (פנקס־תשלומים) והוא ענה לי, שאין זה ענייני והכול יהיה בסדר. נפרדתי מיהושע והלכתי אחרי החייל. הוא הכניסני בגניבה אל תוך המחנה. ישנו יחד במיטה צרה באחד הצריפים. בחצות, הוא התגנב לחדר סמוך וגנב עבורי כובע מחייל אחר.

בבוקר הוא שלח אותי להחתיים את הפס במשרד היחידה, כשהוא משגיח עלי מרחוק. עמדתי בתור, מתוח במקצת, יחד עם חיילים אחרים. הגיע תורי, וקבלת החתימה עברה בשלום. נשמתי לרווחה.

עלינו על הרכבת הנוסעת לחיפה. לפני ראס־אל־נקורה, עלתה המשטרה הצבאית לבדיקת ניירות החיילים. שמתי לב שכולם מגישים לשוטרים את פנקסיהם. שאלתי את מלווי מה לומר אם ישאלוני על פנקסי, והוא ענה: "אמור ששכחת אותו". ישבתי שליו. השוטר הגיע אלי. הגשתי לו את הפס מכיס חולצתי. הוא דרש גם את הפנקס. אמרתי לו, ששכחתי אותו בביירות. הוא משך בכתפו, לקח ממני את הפס ואמר שיחזור אלי אחר־כך. ידעתי היטב, שבמקרה של חקירה, לא אוכל שלא להסתבך.

שאלתי את מלווי לשמו של המפקד שלי ופרטים על היחידה. אך יותר מאשר את שמו, לא ידע לענות. הוא נראה מבובלל וחיזור וביקשני שאם איעצר, אטען שאינני מכירו. הבנתי שהמצב ביש ושעלי למצוא מוצא בעצמי. תיארתי לי שהשוטר הצבאי הלך לברר את הפרטים בקשר אלי. עברנו את ראס־אל־נקורה, והרכבת נעצרה בתוך מחנה צבאי שלפני כפר אכזיב. המתנתי עד שהרכבת החלה לזוז, ואז ירדתי ממנה והתעכבתי ליד

בית-השימוש. הרכבת נעלמה. בחנתי את הסביבה ומשנוכחתי שאיש לא הבחין בי, התחלתי לצעוד באיטיות לאורך המסילה בכיוון דרום. שומר הבחין בי. הכנסתי את ידי לתוך הכיסים והמשכתי לצעוד כאילו לא קרה כלום. כנראה שלא עוררתי את חשדו של השומר והוא אף לא עצרני. כעבור מחצית השעה, הגעתי אל הכביש. עצרתי אוטובוס ערבי וירדתי ממנו בכניסה לנהריה.

הדבר הראשון שהיה עלי לעשות היה להיפטר מהמדים וללבוש בגדים אזרחיים.

נכנסתי לבית ההסתדרות וביקשתי את עזרת המנהל. אך הוא נבהל מפני וענה לי במבטא ייקי: "אבל אנחנו ניטרליים". הוא הורה לי ללכת לקיבוץ געתון. הגעתי במהירות לקיבוץ והסברתי למזכירה את המצב. חבר שהכרתי בקיבוץ נתן לי בגדים אזרחיים מהמחסן ונסעתי לחיפה. הגעתי לסולל-בונה. אנשי ה"מוסד" שמחו לבואי, כי לא ידעו מה אירע לי. קיבלתי קצת כסף ונסעתי לתל-אביב.

מחודש יוני 1945, עד גמר תפקידי בחודש אפריל 1946, שלחתי מחלב לארץ שבע מאות יהודים.

הרקע המדיני לפרשת השיתוף

פרוץ מלחמת העולם השנייה כשלושה חודשים לאחר פירסום הספר הלבן, הביא לתהליך של חידוש שיתוף הפעולה המדיני והצבאי עם בריטניה.¹ שיתוף מורכב ומסובך אשר הושפע מהתפתחות מהלך המלחמה. ככלל ניתן לקבוע, שהבריטים השתדלו ככל האפשר לוותר על עזרת היישוב, כדי שלא להתחייב כלפיו, ולו גם התחייבות פוליטית-מוסרית. אולם, לכשהגיעו מים עד נפש בקיץ 1940, קיץ 1941 וקיץ 1942, פנו בלית ברירה גם לעזרת היהודים. גם ביישוב היהודי ההיענות לקריאת הסוכנות להתנדב לצבא הבריטי, היתה תלויה בהתפתחות מהלך המלחמה.

פרשת השיתוף היתה מלווה מתחים וחדגונויות, מכיוון שכל צד קיווה להשיג באמצעותה מטרות שונות.

ערב המלחמה, הודיעה ההנהגה הציונית שהיא מוכנה להעמיד את כל הפוטנציאל המלחמתי הקיים ביישוב לרשותה של בריטניה, תוך ציפיה ששיתוף פעולה זה יביא לביטול או להקפאת מדיניות הספר הלבן.

הבריטים, אשר הועמדו באופן פתאומי בפני סכנה לעצם קיומה של האימפריה, נזקקו לעזרתו של כל ידיד, והיו מוכנים לשיתוף פעולה עם היישוב, כשם שהיו מוכנים לשיתוף פעולה עם כל גורם שיאות לסייע להם במאמץ המלחמתי. אולם, המשך קיום האימפריה הבריטית היה מותנה לא רק בניצחון על גרמניה, אלא גם ביחסים תקינים עם עמי האיזור הערביים; לפיכך התנהלה מדיניות השיתוף מהצד הבריטי מתוך יחס דו-ערכי.

מחד גיסא, אנשי הצבא — קובעי המאמץ המלחמתי על כל שלוחותיו — הכירו במשקלם הסגולי הגבוה של אנשי היישוב העברי, והיו מוכנים להרחיק לכת בשיתוף איתם. ומאידך גיסא, קובעי המדיניות, משרד החוץ הבריטי — אשר לא הסתלקו ממדיניותם, שפירושה האופרטיבי התבטא ביישום מדיניות הספר הלבן — לא התלהבו מהשיתוף. יתירה מזאת, עד ליוני 1940 — מועד פלישת הגרמנים לארצות השפלה ולצרפת, התמוטטות החזית המערבית והצטרפות איטליה למלחמה לצידה של גרמניה — עוד עסקו הבריטים ביישום חוק הקרקעות החדש ובמלחמה בהעפלה. וזאת, מתוך ההנחה כי

מדיניות הספר הלבן באה לענות על האינטרסים הבסיסיים של המשך קיום האימפריה הבריטית. חלק ממנהיגי בריטניה הגיעו למסקנה, שהציונות מפריעה להכנה עם העולם הערבי, ועל-כן היו מוכנים להקריב את שאיפות העם היהודי לבית לאומי משלו. אותם גורמים חששו שכבוא היום, עם סיום המלחמה, תדרוש ההנהגה הציונית את פירעונם של השטרות המדיניים עבור עזרתם בימי המלחמה, שטרות שמעצבי מדיניות החוץ הבריטית כלל לא התכוונו לפרוע.

המצב הטראגי בו היה נתון העם היהודי הכתיב, על אף רגשי הזעם והתסכול נוכח המשך מדיניות הספר הלבן, מדיניות של שיתוף פעולה. היתה תקווה, שבהמשך הזמן — הן בשל תרומת היישוב למאמץ המלחמתי, דבר שיהפוך את הציונות לגורם בעל משקל בינלאומי, והן בשל החרפת מצבו של העם היהודי כתוצאה ממדיניות הנאצים, מה שיגרום לצורך במציאות פתרון דחוף להמוני הפליטים היהודים חסרי המולדת — יבוטל הספר הלבן.

ראשיתה של פרשת השיתוף בקיץ 1940, עת אישר משרד המלחמה את הקמתן של הפלוגות הארץ-ישראליות — "הבאפס"² — כשהגנה הכריזה על חובת הגיוס לצבא הבריטי. כן ניתנה ההסכמה של הסוכנות היהודית להצעה האנגלית לשיתוף בין זרועות הביון הבריטיות השונות לבין מוסדות היישוב בארץ, לצורך הקמת רשתות מודיעין וחבלה. שיתוף זה הוביל אז לניסיון חבלה בשיט על נהר הדנובה שבתחום רומניה, ניסיון אשר לא יצא לפועל.³

עם נפילת צרפת, ואיתה כמעט כל האימפריה הצרפתית, היתה סכנה שסוריה ולבנון יימסרו לידי הגרמנים, ובכך יתמוטט כל המערך הבריטי במזרח התיכון. בריטניה, אשר היתה נתונה אותה עת במערכות לוב וחבש, שעתידות היו להכריע את גורל מצרים ותעלת סואץ, לא היתה מסוגלת להקצות כוחות לכיבוש סוריה ולבנון. המערכה הצבאית לשחרור סוריה ולבנון נדחתה אפוא כמעט בשנה, עד לקיץ 1941. בינתיים, עד לביצוע של מהלך זה, הוחלט לבצע פעולות ריגול ותעמולה בארצות אלה.

תרומתו של היישוב לפעולות הללו היתה שליחותם של 12 אנשים — רובם יוצאי ארצות אלה, בפיקודו של טוביה ארזי⁴ — אשר פעלו עד ליוני 1941. במקביל לפעולה האופרטיבית בסוריה ולבנון, נעשתה עבודת איסוף נתונים לצורך תכנון פעולות חבלה בדרכי הגישה האפשריות של הצבא הגרמני למזרח התיכון דרך טורקיה. בעבודת איסוף ותכנון זאת השתתף פרופ' יוחנן רטנר.⁵

בסוף שנת 1940 ובראשית 1941, הגיעה גרמניה הנאצית לשיא כוחה. דומה היה ששום כוח בעולם לא יוכל לעצור את מכונת המלחמה הגרמנית. החלטת הגרמנים בשעה גורלית זאת להמשך המערכה העולמית לפלוש לבריה"מ,

ולא לפלוש למזרח התיכון ולהתקדם לעבר הודו, היא אשר חרצה לחסד את גורל היישוב בשנת 1941. אולם המערכה על הבלקנים בחורף 1941, אשר אליה נגררו הגרמנים בניגוד לרצונם כתוצאה מכישלון הפלישה האיטלקית ליוון, קירבה את המלחמה לארץ־ישראל, והשפיעה ישירות על המשך פרשת השיתוף.

החלטת צ'רצ'יל להעביר את עיקר הכוחות הבריטיים ממצרים לעזרת יוון, איפשרה לרומל להגיע לגבולות מצרים כבר ב־11.4.41. עזרת בריטניה ליוון נסתיימה בכישלון. 15,000 שבויים נפלו בידי הגרמנים, ביניהם 1,600 ארצישראלים.⁶

לא די היה בכך, ובעיראק התחוללה הפיכה צבאית ב־2.4.41 בראשות ראשיד עלי אלכיליאני, אשר גילה נטיות פרו־נאציות והסתייע בכוחות אוויר גרמניים שעברו דרך סוריה (מא־יוני 1941). הבריטים הבינו, שאם לא ינקטו ביוזמה ויפתחו במתקפה, הם עלולים לאבד את המזרח התיכון. ואכן, בראשית יוני 1941, הם מיגרו כוח את השלטון הפרו־נאצי בעיראק ע"י כוחות שהגיעו מהודו ומעבר הירדן. ב־8.6.41 פלשו צבאות בעלות־הברית לסוריה וללבנון. התפתחות עניינים זאת, ערב הפלישה לסוריה, לא נעלמה מעיני מנהיגי היישוב. דומה היה שפלישת כוחות הציר לא"י הינה שאלת של זמן. לנוכח נסיבות אלה, הוחלט על הקמת הפלמ"ח⁷ ב־15.5.41. האנשים שגויסו לכוח החדש עם הקמתו, נמנו כרוכס עם האנשים אשר עסקו בפעולות אקטיביות עוד קודם לכן, כמו אנשי ה"שיתוף", מפקדי חי"ש וכו'.

התגברות הסכנה לעצם קיומם של הכוחות הבריטיים באזור בנסיבות מהלכי המלחמה, שתוארו לעיל, הביאה להגברת הנכונות בצד הבריטי להמשך מדיניות השיתוף עם היישוב. שירותי הריגול והחבלה הבריטיים חיפשו בעלי־ברית וסוכנים מבין תושבי המזרח התיכון למטרות מודיעין, חבלה ופעולות לוחמה זעירה למקרה שהאזור ייכבש ע"י הגרמנים, דבר שנראה אפשרי מאוד בראשית 1941. אהדתה של רוב האוכלוסיה הערבית במזרח התיכון לגרמניה הנאצית, והעובדה שהיהודים היוו את היסוד האנטי־גרמני הנאמן היחיד באזור, האפילו על השיקולים האנטי ציוניים והשיתוף הועמק. המחלקה הבריטית של ה־S.O.E.⁸ היתה מעוניינת במיוחד באימון אנשים לפעולות קומנדו ימי, חבלה וקשר; וכך נערך בקיץ 1940, ביערות הכרמל, קורס לפעולות חבלה שהודרך ע"י מדריכים בריטים. בפברואר 1941 נפתח בשטח ה"תערוכה" בתל־אביב קורס לחבלה ימית, בו השתתפו 25 בחורים ממיטב הלוחמים, ביניהם ש' קוסטיקה וכ"ג יורדי הסירה. ש' קוסטיקה נמנה על 6 בחורים שיצאו לפעולות חבלה ימיות באיי יוון, פעולות שהוכתרו בהצלחה והוא וחבריו חזרו מהן בשלום.

מאז נפילת צרפת, לחצה הסוכנות על הבריטים לכבוש את סוריה הווישאית,

בהציעה דרכים לשיתוף פעולה.⁹ אלא שלבריטים היו סדרי עדיפויות אחרים. רק באפריל 1941 החלה המפקדה הבריטית לתכנן פעולה נגד סוריה. ההתראה ליישוב לתרום את חלקו למיבצע היתה קצרה. על כ"ג בחורים הוטל לחבל בבתי הזיקוק בטריפולי, בפעולת חבלה אמפיבית. ב"18.5.41 יצאה הסירה לדרכה. איש מבין לוחמיה לא חזר.¹⁰

כאן עלינו לומר, שהבריטים לא הגבילו את עצמם לשיתוף פעולה עם היישוב המאורגן באמצעות הסוכנות בלבד; הם לא היססו להפעיל את אנשי אצ"ל, כמו בפרשת שליחותו של דוד רזיאל בעיראק¹¹ באותה תקופה בה יצאו הכ"ג לשליחותם בטריפולי.

ערב הפלישה לסוריה, ממש מספר ימים לפני שעת הש', פנו הבריטים ליישוב לספק מורי דרך וחבלנים לפירוק מוקשי כבישים וגשרים לצבא בעלות-הברית, לאורך כל חזית הפלישה. שתי פלוגות אשר מנו כ-100 לוחמים מבין אנשי הפלמ"ח, שזה עתה הוקם, לקחו חלק צנוע במהלך המלחמה בפועל.¹² בתום הפעולה בסוריה, דומה היה שהמחסור הכספי החמור יביא לידי פירוק הפלמ"ח. ההחלטה על הקמת הפלמ"ח היתה אמנם החלטה עצמאית, אך מימושה היה מותנה בגיוס תקציבים אשר היו מעבר ליכולתה התקציבית והאירגונית של ה"הגנה". למעשה, הבריטים, בנסיבות מהלכי המלחמה, הם אשר איפשרו את קיומו והתפתחותו של הפלמ"ח.

בשלהי 1941, לנוכח הצלחותיהם של הגרמנים במתקפתם על בריה"מ, התעורר חשש כבד במטכ"ל הבריטי כי הגרמנים יכבשו את המזרח התיכון בתנועת מלקחים (מצד אחד — כוחות שיגיעו דרך הקווקאז ותורכיה אל המפרץ הפרסי ומשם יפנו מערבה, לעבר הסואץ; ומצד שני — ע"י כוחותיו של רומל אשר הגיעו לקירנאייקה. תמונת מצב זאת גרמה למפנה בעל משמעות מרחיקת לכת בצד הבריטי מבחינת נכונותם לשתף פעולה עם היישוב. הבריטים, אשר החלו לנקוט באמצעים כדי להכין את א"י וסוריה לאפשרות של כיבוש גרמני, פנו ביוזמתם ליישוב לשתף עימם פעולה. בקיץ 1941 הוקמה רשת תחנות שידור קטנות,¹³ הידועה בשם Palestine Scheme, בפקודו של משה דיין. התחנות היו אמורות לשרד לבריטים על הנעשה בארץ לאחר הכיבוש הגרמני.

במחצית הראשונה של שנת 1942, חלה החמרה ניכרת במצבם של הבריטים במזרח התיכון. רומל, אשר פתח במתקפה בחזית המערבית ב"31.1.42, הגיע כעבור 5 חודשים עד לקו אל עלמין, הקו האחרון שהצליחו הבריטים לייצב לפני אלכסנדריה. סכנת כיבוש הארץ נראתה באותם חודשים מוחשית ביותר, ופרשת השיתוף הגיעה לשיאה.

זהו הרקע להולדתה של ה"תוכנית למקרה כיבוש א"י" Palestine Post "Occupational Scheme",¹⁴ הידועה גם בשמות "תוכנית הצפון", "טוברוק על

הכרמל". על פי התוכנית, קיבלו הבריטים על עצמם לאמן כוח יהודי שימנה כמה מאות לוחמים ואשר אמור היה לפעול בעורף האויב. הבריטים הסכימו להחזיק 300 מגויסים, שיעברו אימונים אינטנסיביים במחנה מיוחד אשר נקבע בחורשת משמר העמק. ב-20.4.42 נפתח קורס החבלנים הגדול הראשון של הפלמ"ח.¹⁵ המחנה במשמר העמק התקיים במשך חודשיים ימים, ובתקופה זו עברו דרכו למעלה מ-500 לוחמים שהיוו, למעשה, את כל חברי הפלמ"ח.

במקביל, וכחלק מהתוכנית למקרה של כיבוש הארץ, חידשו הבריטים את פעולתה של יחידת המסתערכים בסוריה. בינואר 1942, מונה יגאל אלון למפקד היחידה הסורית שהפכה לחלק מהפלמ"ח. תפקידה של היחידה היה לשתול אנשים בסוריה ובלבנון, לאותן המטרות אשר אנשי הפלמ"ח נועדו לבצע בעורפו של הצבא הגרמני בא"י.¹⁶ (בין מגויסי המחלקה הסורית נמנה ש' קוסטיקה).

חוליות "המסתערכים" הוקמו בדמשק, חלב, ביירות, טריפולי, ריאק וגם בדיר-אזור שבגזירה. היחידה פעלה בתנאי מחתרת קשים בארץ עוינת. הן לאנגלים והן ליהודים, על רקע היריבויות בין האנגלים לצרפתים על השליטה בלבנט ועל רקע המורכבות האתנית בארצות אלה.

כאמור, בתחילת יולי 1942 הצליחו הבריטים לייצב קו הגנה אחרון באל-עלמיין. באותם ימים גורליים, החלו הבריטים בהכנות לנסיגה ממצרים ומא"י. בשלב זה של המלחמה, ייעדו הבריטים ליישוב תפקיד מכריע בבלימת ההתקדמות של הצבא הגרמני בדרום הארץ! לצורך זה, הורדו לדרום הארץ ב-5.7.42 שתי פלוגות פלמ"ח, א' וב', אשר צוידו בימים הראשונים לשהותן בדרום במקלות!¹⁷ אין ספק, שמבחינה צבאית התוכנית היתה חסרת סיכויים לחלוטין. בהקשר להתפתחות זאת של פרשת השיתוף, מן הראוי להביא את דבריו של יוחנן רטנר: "עד היום, מוצא אני סיפוק בעובדה שהמטה הבריטי היה נכון בשעת צרה גדולה להטיל על כוחות יהודיים סדירים לעכב את חלוץ הצבא הגרמני הפולש. אך השאלה בעינה עמדה, באיזו מידה היתה פעולה כזאת כדאית מנקודת המבט של היישוב העברי ומנקודת המבט של המשך המלחמה בפניה הזאת של העולם?"¹⁸ כעבור כארבעה חודשים של היערכות מול הגרמנים באל-עלמיין, פתחו הבריטים בקרב הכרעה אשר נמשך עשרה ימים (23.10.42 — 4.11.42) בו שברו את כוחו של רומל וטיאטאו את הגרמנים והאיטלקים מלוב, עד לכניעתם הסופית בתוניס במאי 1943.

הסכנה אשר נשקפה למצרים ולא"י חלפה ועימה הסיבות אשר הניעו את הבריטים לשתף פעולה עם היישוב. תקוות מנהיגי היישוב להביא לשינויים במדיניות החוץ הבריטית לגבי פתרון אוהד לבעיית א"י, לא התגשמו; אולם

כתוצאה מפרשת השיתוף התאפשר ליישוב לפתח ולגבש את כוחו הצבאי
לממדים שלא היו ידועים בו עד אז.

מבוא להעפלה מסוריה ומלבנון בשנים 1942-1946

ראשית פעילות ה"מוסד" באירגון ההעפלה מסוריה ומלבנון

כיבוש סוריה ולבנון ע"י הבריטים ביוני 1941, איפשר מחדש את הקשר בין סוריה לארץ-ישראל, ובעקבותיו החלה לזרום מארצות אלה עלייה סטיכית אשר התארגנה בכוחות עצמה. יהודים פנו כיוזמתם אל מברחים ערבים אשר העבירו אותם את הגבול.¹ לרבים מאותם מעפילים היו קרובים בערים הגדולות, והם נקלטו על ידם.

משגבר זרם ההעפלה בקיץ 1942 ורבו ההתנכלויות למעפילים מצד מברחים וכפריים באיזור הגבול, החלו אנשי ה"מוסד לעלייה ב" בניסיונות להשתלט על דרכי ההעפלה בסוריה ולבנון ועל אירגון הקבלה ביישובי גבול הצפון.² תהליך כניסת ה"מוסד" לפעילות של אירגון ההעפלה מסוריה ומלבנון היה ארוך וממושך. רק בחודשי הסתיו של שנת 1943 יצר ה"מוסד" את הכלים לביצוע של ההעפלה המאורגנת.

בין הצעדים הראשונים שנעשו, היו: א. מינויו של לובקה יבוורחיץ³ באפריל 1942 כאחראי על קבלת המעפילים בגבול הצפון וסידורם בארץ; ב. סיורו של אליהו דובקין ב-1.12.42 בליוויית לובקה יבוורחיץ במספר משקים בגליל העליון, לצורך בדיקת תנאי השיכון של המעפילים עד להעברתם הלאה בארץ: "בבית דני [איילת-השחר] הראיתי להם את המעון העלוב המשמש מקום ריכוז, התרשמתי שהם נדהמו מתנאי השיכון. בו במקום בירדנו באופן מעשי את האפשרויות לסידורים יותר תקינים והוצעו הצעות מסוימות";⁴ ג. שליחותו של מוניה מרדור מטעם ה"מוסד" לסוריה ולבנון ל"ריכוז הפעולה היבשתית של העלייה הבלתי ליגאלית מארצות המזרח".⁵ בסוריה ולבנון, בשל מקומן הגיאוגרפי, אמורים היו לקום בסיסי מעבר של ה"מוסד", כדי שמעפילים אירופאים, אשר הגיעו מדרום רוסיה לפרס, או מהבלקנים לטורקיה; וכן יהודים בני פרס, עיראק וטורקיה — יוכלו להיעזר בהם בדרכם לארץ. מוניה מרדור סייר בצפון-מזרח סוריה תוך כוונה לחפש נתיבים ולקבוע בסיסים לאירגון ההעפלה.⁶ הימצאותן של קהילות יהודיות בקמישלי, חלב, דמשק ובירות היא אשר הכתיבה את פריסת בסיסי ה"מוסד".

שהייתו של מוניה מרדור בסוריה בפועל היתה קצרה ביותר, וגם תוצאותיה מועטות. רק כעבור כ-10 חודשים מאז שליחותו, בספטמבר 1943, יצא נפתלי גולומב⁷ לביירות, לרכז את אירגון ההעפלה בסוריה, כשזה עיקר תפקידו. התמונה אשר התגלתה לעיניו הייתה עגומה: א. עיקר ההעפלה התבצעה באמצעות מכריחים ערבים; ב. מנגנון העברת יהודים אשר הגיעו לקמישלי מהגבול העיראקי, או אל חלב מהגבול הטורקי, לא פעל. עדיין לא הוקם תא בקמישלי אשר יקלוט את האנשים, ולא נמצאה עדיין אפשרות בטוחה לקליטה ולהעברת אנשים מחלב על פני סוריה דרומה, לכיוון גבולות הארץ. וזאת, כי הדרך בת 450 הק"מ נמצאה תחת ביקורת קפדנית של כוחות הביטחון המקומיים.

בדו"חות אשר שלח נפתלי גולומב ב-25.9.43⁸ וב-1.11.43⁹ הוא עמד על המצב בו היתה נתונה ההעפלה, וכפועל-יוצא ממצב זה התווה את תוכניותיו לאירגון ההעפלה:

א. הקמת מנגנון — "אנו לא יכולים להתחיל בעבודת הבניין בלי שיבואו אנשים. בשום פנים אין להסכים שתתחיל העבודה כפעולה חד-פעמית אשר עלולה יותר ל'לכלך' אותנו לתקופה ארוכה מאשר לפתור איזה שאלה קונקרטית בוערת" — ופריסתו בקרב הקהילה בחלב, קמישלי, דמשק וביירות.

"עכשיו ברור לגמרי שהעניינים אצל רמתי [חלב] הסתבכו מאוד, זה קציר הזנחתנו בקטע זה באופן מיוחד במשך תקופה ארוכה. זה הביא לאפידמיה [מפולת בהעפלה] קשה מאוד. ובשלב הראשון כל האנשים חלו [נתפסו] ולאחר זה יענקל [האנגלים] מסר הוראה לפיול [הצרפתים] שכל סמי [טורקי] שיגיע לתחנת לילה יוחזר חזרה למקור מחצבתו ובשום אופן לא יועבר לרמתי להבראה כפי שזה היה עד כה... יענקל באופן מיוחד הגביר את פעולותיו שם. וגם איש פיול ידיד הדר [טוביה ארוז] לא מוכן לעזור לנו עכשיו כפי שהיה מוכן קודם".¹⁰ לפיכך, לאחר "שכל הידידים שהיו לנו בעבר בעיר הזאת אינם, עלינו היום להקים הכול מחדש".¹¹

הוא עמד על הצורך בהקמת בסיס בקמישלי, אשר יקלוט את המעפילים שיגיעו ממוצול שכצפון עיראק או מטורקיה: "קמישלה — נציבין — מסתבר מכל הידוע לנו שקמישלה יכולה להיות בסיס חשוב לעבודתנו לכמה כיוונים, לכיוון עיראק דרך מוסול, ובסיס לא פחות חשוב לטורקיה. העיר הזאת שוכנת ממש על הגבול הטורקי על מסילת הברזל המובילה למוסול... הגבול העיראקי לכיוון מוסול קמישלה כנראה אינו קשה להעברה, ועל כן הקושי העיקרי הוא העברת אנשים מקמישלה לחלב ודרומה, כ-700 ק"מ. מכל האמור לעיל, על מנת שנוכל לעשות צעד ראשון לעבודה יש לשלוח איש (כמקומי) שישתקע שם לכל הפחות לתקופה של חודש ימים על מנת שילמד

את האפשרויות במקום ויבחן את סיכויי העבודה. ייתכן מאד שצעד זה אולי יחייב אותנו בעתיד ככלל להקים שם בסיס, האיש שלנו ידרש לשבת שם בקביעות".¹²

ב. שימוש במכונות צבאיות, נהוגות בידי חיילים ארצישראלים, אשר יחידותיהם חנו ברחבי סוריה, לצורך העברת המעפילים — דרך זאת היא יעד להעברת יהודים אירופאים אשר יגיעו אל חלב מטורקיה: "במכונת של ישראל, זה הסידור שהשתמשנו בו בהצלחה ועלינו עוד לשכלל... עליית האנשים נעשית בעיר [חלב] עם חשכה. אין לעולים כל מושג עד לרגע האחרון על עלייתם, ההעברה נעשית כנסיעת מקומיים, בלי מדים ופנקסים. הם מוסעים במכונה, אין להם כל מושג על תחנות הביניים ולא על מקום העברתם. הפעם יצאה המכונת בשעה 19:00 מרמתי והגיעה ב-04:00 לפנות בוקר למחרת על-יד דקלה [דפנה]. הנסיעה היא 200 ק"מ עד לחניה ראשונה למילוי דלק על-יד H [חומס]. 150 ק"מ עד לחניה על-יד ראיין למילוי דלק והחלפת הנהגים. 120 ק"מ R- [ראיין] לכביש על-יד דקלה. נסיעה קרוב ל-500 ק"מ לכיון אחד... יש לראות את הדרך הזאת כאפשרית מאוד וחשובה להעברה, כמובן אך ורק אירופאים. דרך זו נשאר תמיד לאמצעי קשה זה. אנשים מקומים לא יועברו בכביש הזה".¹³

ג. הכשרתו של עקיבא פיינשטיין לתפקיד של מלווה שיירות בפועל, מתוך כוונה להחליף עד כמה שניתן את המבריחים הערכים ולארגן את ההעפלה בלעדיהם: "אנו צריכים לארגן את העברתם כך שיחידות הסיוור מהארץ תבצענה גיחות מעבר לגבול לקבלתם. כמו כן אנו נכשיר את סעיד [עקיבא פיינשטיין] לתפקיד זה מהצד שלנו".

ד. שימוש ברכבת היוצאת מביירות לחיפה — בדרך זאת העריך שניתן להעביר ארצה "מכסימום 2 אנשים לכל שיירה"¹⁴ בגלל הביקורת הנהוגה ברכבת.

אחת הבעיות החמורות שליוו את ההעפלה משך כל תקופות קיומה בגבול הצפון, היתה חוסר אמינותם של המבריחים והתנכלויותיהם של כפריים אשר יש ושדרו את כספם של המעפילים תוך תיאום עם המבריחים. היערכות "המוסד" למתן תשובה לבעיית התנכלויות היתה בהקמת ה"חוליה", אשר מתפקידה היה להבטיח את קבלת המעפילים כגבול.

באוקטובר 1943 התפרסה "חוליית" הפלמ"ח לראשונה בשלושה משקים, בהתאם לשלוש הגזרות בהן התנהלה ההעפלה היבשתית מסוריה. בקיבוץ חניתה התמקם חלק מהחוליה אשר היה אחראי על קבלת המעפילים באזור הגליל המערבי; בקיבוץ איילת-השחר החלק שהופקד על איזור הגליל המזרחי, ובקיבוץ אשדות-יעקב שבעמק הירדן, התמקם החלק שהופקד לקליטת מעפילים באיזור זה: "מה-1.10 התחילו לעבוד החוליות המיוחדות

בשלושה האיזורים... נערכו הרבה סיורים והאנשים למדו הרבה. העבודה לפניהם עוד רבה... ככל אופן כבר נוספו יהודים היודעים משהו בגבולות ומספרם ילך ויגדל עם התפתחות העבודה, חילופים וכו'. כל אנשי החוליות כבר טעמו את טעם החטא לפגוע בחוקי ממשלת הוד מלכותו — ועשו זאת באופן משיביע רצון".¹⁵

תוך חודש ימים התעררו אנשי החוליה בתפקידם: "עבודת החוליות בלימוד הסביבה נמשכה במרץ ויש הישגים חשובים. החברים בכמה מקומות סיימו את לימוד השטח ואפשר יהיה להתחיל בהכנסת חברים חדשים בהדרגה. בתור אחד ההישגים יש לציין את האפשרות לצאת ולקבל ממרחק את הנשלחים על ידי פנחס [נפתלי גולומב]...".¹⁶

אולם הבעיה העיקרית, אשר הצריכה פתרון מעבר להקמת המנגנון האופרטיבי לשם העברת האנשים ארצה, היתה בעיית החינוך. דהיינו: העדר מטען אידיאי ציוני מספיק ברוח ארץ ישראל העובדת, אשר ירחוף את הנוער המקומי לשאוף לעלות ארצה. על אף פעילותה הברוכה של תנועת ה"חלוץ" בדמשק, החל משנת 1929 ועד לכניסתו של "המוסד" לפעילות בסוריה, הפעילות אשר נעשתה הקיפה רק חלק קטן מהנוער, וההזנחה והעזובה בשטח זה היו רבות.

ישראל אילנאה, שליח הסוכנות אשר פעל בסוריה בשנת 1942, שלח דינים וחשבונות עגומים על מצב הנוער היהודי בדמשק. על אף חידוש הפעילות החינוכית ב"החלוץ" בדמשק בשנת 1941, עם הגעתו של השליח אליהו כהן מחולתה,¹⁷ המצב בשטח היה "רחוק מהמציאות שאנו רוצים לראות שמה... ילדים בני 10-12 מוצאים מבתי ספר ונשלחים לעבודה בשכר 50 גרוש לחודש, וילדות בנות 15 הולכות לעבוד בחנויות של ערבים עם כל המסקנות הנובעות מזה... לאור המצב הזה יש לחשוב ולמצוא פתרונות כיצד נוכל לעקור את הילדים והנוער מתוך האווירה המנוונת ניוון גופני ונפשי ולנטוע אותם בקרקע אחרת אשר בעתיד תצמיח לנו אנשים בריאים ומוכשרים לתפקידי העתיד העומדים בפניהם. ולזה יש רק פתרון אחד — להעביר אותם באופן מאורגן, כהיותם בגיל צעיר, לארץ ישראל".¹⁸

ישראל אילנאה גם העריך ש"החוטאים אשר ימתחו בין א"י והארצות הסמוכות, יטביעו את חותמם בכל גילויי החיים... הודות לזה שילדיהם יימצאו בארץ יוגבר הקשר של המשפחות עם א"י, יוגבר הרצון לדעת על המתרחש בארץ, על הנעשה שם ובעתיד, בהשפעת הכנים, יבואו גם האבות".¹⁹

ראיית המצב כו היה שרוי הנוער היהודי בדמשק, בחלב וככיריות, הביאה למאמץ מרוכז של שליחת מספר שליחים, בהיקף שלא היה לו תקדים בקרב קהילות אלה; גברה הפעילות במטרה להביא לנוער את דבר ארץ-ישראל

ולקרבם לנעשה בה, תוך כוונה שיעלו לארץ, וזאת באמצעות לימוד השפה העברית, פעילות במסגרת של תנועות נוער המחנכות ברוח ארץ-ישראל העובדת ויצירת אותה אווירה בה התחנך הנוער בארץ, אשר מתוכו באו השליחים.

חודשי הסתיו של שנת 1943 היוו אפוא נקודת מפנה באירגון ההעפלה מסוריה ומלבנון. בפרק זמן זה יצר "המוסד" את הכלים לביצועה של ההעפלה.

ההעפלה בשנת 1944

החודשים הראשונים לשהותו של נפתלי גולומב בכירות הוקדשו ללימוד הבעיות וליצירת הכלים לפעולתו של "המוסד" בסוריה. הדבר נעשה בד בבד עם הטיפול בזרם המעפילים אשר קלח טיפין טיפין מטורקיה, מעיראק ומסוריה גופא.

ב־31.11.43 כבר היה ביכולתו לדווח על המצב בחלב: "במשך זמן קצר לערך הצלחנו כבר להתבסס במקום... הקשר עם הקהילה במקום מוצק. כמו כן הצלחנו להקים חוג מסייעים לעבודתנו מבין הצעירים (שניים שלושה איש). אני מוצא חובה שייוודע בארץ שהקהילה במקום עושה כרגע את כל מה שיש בכוחם לעשות למען לקיים את מצוות פדיון שבויים. בכוחם לעשות הרבה וכיזמתנו כל זה נעשה... כרגע נוצרו כל הנתונים לעבודה מסודרת במקום, היינו: אכסניה, מספר מצומצם של צעירים לעזרה לרבן [גמליאל בעבור] והעיקר — עורף חשוב של הציבוריות במקום... אחרי שהתבססנו בתחומי העיר נתחיל לחרוג לעבר הגבול הטורקי..."²⁰

לעומת המצב המעודד בחלב, הקמת הבסיס בקמישלי נתקלה בקשיים בלתי צפויים דווקא מצד הרב המקומי, אשר סירב לסייע ליצחק שווקי, שליח "המוסד", להתערות במקום: "חלמי [יצחק שווקי] חזר למלוניה [חלב] ממנוזיל [קמישלי]. היה שם כארבעה שבועות, בני עמנו במקום קיבלו אותו קשה מאוד. ידידנו הרב, שאליו היה המכתב, קיבל אותו באופן קר מאוד, ובסופו של דבר שלח אליו את שמשו ותבע ממנו לחזור כלעומת שבא. הוא לא נואש — היה נאלץ לעזוב את אכסניית הרב ובא להתאכסן בבית-הכנסת במקום. כל מכתבי ההמלצה שהיו ברשותו לא עזרו לו, ואיש לא רצה לאכסנו ולעזור לו. לבסוף החליט להיות למורה. אחרי מאמצים רבים הצליח לאסוף סביבו חוג נערים ולימדם עברית וצרפתית וגם ההורים הסכימו לכך... אפשר אולי להעריך שחלמי הסתדר במקום, אולם אין לו כל עורף בציבוריות היהודית במקום. כפי שהוא מוסר, לרב המקומי יש מהלכים רבים בקרב הגויים והשלטונות ובעת צרה יכול לעזור... הכרח שוב לקבל מכתב וכו' כתוב

לאמור שחלמי הוא שליח של היישוב בארץ... אם יאונה לשליח רע ולא יעזור [הרב]... כאשר פעם סוף סוף יגיע ארצה ייעשה חשבון איתו... נתתי לו [ליצחק שווקין] הוראות ברורות שלא יעסוק בשום פעולה חינוכית ותעמולה ציונית במקום. להיפך — ישתדל ליצור את הרושם ההפוך. תפקידו המוצהר הוא רק ליצור את הדרך לברמן [עיראק].²¹

אחת המשימות אשר הוטלה על יצחק שווקי היתה, לברר אם ניתן להעביר באמצעות מבריחים את המעפילים, שהגיעו ממוצול לקמישלי, ישירות לדמשק או לביירות דרך המדבר הסורי ולא דרך חלב, כפי שהיה נהוג עד כה, מסע אשר האריך את הדרך. אולם חרף כל המאמצים²² אשר נעשו בכיוון זה, לא הצליח "המוסד" לנתב את מסלול ההעפלה דרומה. קשיי חציית המדבר לדמשק, ועובדת הימצאותה של מסילת ברזל מקמישלי לחלב לאורך הגבול הטורקי ומכאן לאורך החוף לביירות ולדמשק, היא אשר הכתיבה את הנתיב. בחודשים הראשונים של שנת 1944 זרמה ההעפלה המאורגנת טיפין טיפין. היקפה הגיע לכמה עשרות בכל חודש. בחודש ינואר — 40 מעפילים,²³ בחודש פברואר — 51 מעפילים,²⁴ בחודש מרץ — 45 מעפילים,²⁵ ובחודש אפריל — רק 25 איש.²⁶ הסיבה העיקרית לכך היתה נעוצה כתנאי האקלים הקשים השוררים בחוף בסוריה, אשר גורמים לניתוק הדרכים. אולם עם בוא האביב והקיץ התגבר הזרם. בחודש מאי — 86 מעפילים,²⁷ בחודש יוני — 137 מעפילים: "זהו מספר האנשים הגדול ביותר שהיתה לנו הזכות לטפל בהם במשך חודש אחד";²⁸ בחודש יולי — 197 אנשים,²⁹ בחודש אוגוסט — 149 אנשים,³⁰ ובחודש ספטמבר — 134 אנשים — "חמשת חודשי הקיץ מסתכמים ב-700 עולים".³¹

אחד המרכיבים³² בזרם גובר זה של מעפילים ארצה דרך סוריה, אשר מאמצי "המוסד" בסוריה הופנו לטפל בו, היו יהודי עיראק. משניתן היתר של ממשלת עיראק לנתיניה לצאת למטרות קיט בלבנון, החלו לנצל בחודשי הקיץ של שנת 1944. אריה אברמובסקי, אשר הגיע כשליח לענייני עלייה לבגדאד, נהנה מעזרתו של אלברט שמש,³³ ושניהם החלו לשלוח מעפילים באמצעות דרכונים כשרים ומזויפים.³⁴

המעפילים הגיעו לדמשק או לביירות, ולאחר שירדו מהרכבת או האוטובוס, פנו אל אנשי הקשר של "המוסד" להמשך הטיפול בהעלאתם ארצה. בדו"ח אשר שלח נפתלי גולומב ב-16.7.44 הוא עמד על המצב בו היתה נתונה עליית התיירים: "נמצאים בעיירה [דמשק] 16 טוריסטים ברמנים [עיראקים]. 16 מהם הלכו עם המורה [מבריח] מעיירה וחלו [נתפסו]. היה מצב מאוד עדין... התקשרנו מיד עם עורך-דין ידוע בעיירה והוא נסע לחורניה [קוניטרה] לשם טיפול בעניין... כרגע, אחרי מאמצים רבים, הם בריאים ושלמים ונמצאים בידנו שוב בעיירה. הם יצאו זכאים, העניין טושטש

לגמרי ועלה בדמים לא קטנים. חששנו מאוד שכל המפעל הטוריסטי עלול להתמוטט... בין הטוריסטים יש אכסמפלרים שנאלצו לעזוב את ברמן, ביניהם כמה חברות. החלטתי לסדר את הביקור [ההעפלה] שלהם בהררי [כפר-גלעד] באמצעות סבל של בית החינוך [נהג מהצבא הבריטי] מפן. [ישקה]... מספר הברמנים הוא לא קטן, וכדאי שיחכו גם כן מספר מתאים להבטחת הדרך".³⁵

הוא גם דיווח על האופן בו נעשה הקשר עם "המוסד": "באים לקייטנה אחרי שמסתדרים במלון. אחד לוקח עגלה ונוסע לח'ארת אל יהוד (השכונה היהודית). משמגיע לשכונה שואל על המרפאה של רופא השיניים ניסים לאטי... המרפאה נמצאת קצת מחוץ לשכונה היהודית ותלוי שלט גדול מצד הרחוב 'מרפאת שיניים ניסים לאטי'. אזי להיכנס אליו כקליינט... בזמן הטיפול בשיניים לאמר את הסיסמא המוסכמת 'רבן' ולתת לו את הפתקא מיחיאל [אריה אברמובסקין]. הוא כבר יקשור אותם איתנו".³⁶

ב-1.8.44 הוא דיווח על כך שהאנגלים חשפו את אופן ההעפלה באמצעות הדרכונים: "הגיעו אלינו טוריסטים ברמנים שבאו דרך מזול. מוסרים שבגבול לשכנתי [סוריה] על יד מזול, החסידים [קציני האינטליג'נס הבריטי] עשו להם קשיים עצומים. חיפשו אצלם במשך כמה שעות, אפילו בשערות פשפשו ושאלו אותם כל מיני קושיות. אח"כ העמידו אותם מול המשפחה שנתפסה שם עם פתקאות הקשר על מנת שישוחחו ביניהם... אח"כ הגיעו לעיירה. כתחנה חיכה להם מישהו ושאל אותם לאן הם הולכים ללון... מסיפור המעשה יש ללמוד: א. יש בהחלט להפסיק לנסוע דרך הרכבת; ב. כיוון שהסיסמא "רבן" ו"פנחס" נתפסה, יש לשנותה עבור הקשר החדש עם רופא השיניים מעיירה... ג. מסיפור המעשה יש ללמוד, שהחסידים התחילו למתוח את הקו בחיפוש העקבות ממזול על ידי הטוריסטים, וזה מחייב לאחוז באמצעי זהירות רדיקליים".³⁷

עם בוא הסתיו והחורף ועימם סיום עונת התיירות בלבנון, פסקה גם ההעפלה באמצעות הדרכונים בנתיב זה.

ניסיון מעניין של אירגון ההעפלה מעיראק דרך סוריה תוך חציית המדבר הסורי, בלא צורך לעבור דרך קמישלי וחלב, נעשה במרוצת חודשי הקיץ של שנת 1944 באמצעות האמיר של שבט שעלאן, אשר "ממלכתו" השתרעה מדמשק ועד רוטבה שבעיראק. בני שבט שעלאן נהנו מ"חסיונות דיפלומטית" מלאה. שוטרי המכס בין עיראק לסוריה לא בדקו במכוניותיהם, אשר עסקו בהברחה. הגבול המדיני שעבר כ"ממלכתם" לא היה קיים בשבילם.

תנועת ההעפלה היתה נהירה להם לכל פרטיה, וגם הידע החקלאי שהיה בארץ. להפתעת אנשי ה"מוסד", הם פנו ביוזמתם בהצעה לסייע באירגון ההעפלה תמורת סיוע חקלאי מהארץ, שיתבצע ע"י התיישבות יהודית

בג'זרה.³⁸ נפתלי גולומב הונחה לסרב בעדינות להצעה, תוך הכעת נכונות לשליחת מדריכים חקלאיים.

לצורך ניהול המו"מ הוא יצא לסיור ב"ממלכתם": "אברהם [נפתלי גולומב] המשיך להיות כמגע עם האמיר, בעל שטחי האדמה הגדולים בין גבולות סוריה ועיראק. הוא נסע עם האמיר במכוניתו ועבר את הגבול ללא כל קושי, כאורח של האמיר. לאברהם יש רושם כי לאמיר יש אפשרויות כבירות בשטחים אלה, אך טרם ניהל איתו מו"מ בענייני עלייה ב'. האמיר מוכן לבוא לארץ, ויש לקיים איתו פגישה".³⁹ להוציא פעם אחת ויחידה,⁴⁰ בה הועברו מעפילים באמצעות האמיר שעלאן, לא יצא ממגעים אלה דבר.

בחודש אוקטובר 1944 סיים נפתלי גולומב את שליחותו. ב-13 חודשי פעולתו הוקמה רשת ה"מוסד", שמרבית ההעפלה התבצעה באמצעותה. במפגש שליחים לארצות המזרח, אשר התקיים ב-26.12.44, נאמר: "בסוריה יש לנו רשת בסיסים. יש לנו ארבעה בסיסים: דמשק, חלב, ביירות, קמישלי. בכל בסיס יש לנו חבר שליח במקום. בכל מקום יש לנו קשר אמיץ עם הקהילה. היו לנו גם קשרים עם השלטונות. הצלחנו לארגן את העבודה כך שהגבול הארצישראלי נמצא ברשותנו — רק שיהיו אנשים. דרך לא תחסר, המדריכים הם ערבים. במשך הזמן היה שוק חופשי במדריכים והיתה סלקציה של מדריכים וכן סלקציה של דרכים. עבדנו מתוך 99.5% של ביטחון. היו רק כשלונות בודדים. אנו עובדים בקו בטוח אשר נתן לנו יעילות מרובה. הם מגיעים במכוניות. כשהם מתחילים ללכת ברגל, הם נמצאים כבר בשטח הארץ. ההצלחה הודות להתמסרות לעבודה... יש תהליך של התרוקנות יהדות סוריה. הגיטאות היהודיים מתפרקים. קהילת חלב, הגדולה ביותר, מונה כ- 4,500 נפש. בגיטו — 1,500 ובשכונה העשירה — 3,000. לפני המלחמה היו 4,000-5,000 נפש בגיטו — מרביתו עלתה בשנות המלחמה ארצה. הגענו למכסיומם 200 איש בחודש; אם נגדיל את המנגנון — נכפיל ונשלש את העלייה..."⁴¹

ההעפלה בשנת 1945

ב-20.11.44 יצא יאני אבידב⁴² לשליחותו בסוריה כמחליפו של נפתלי גולומב. בשנת פעולתו חלו תמורות מפליגות במצבה של ההעפלה. בשנה זו הגיעו ממדי ההעפלה מסוריה לשיאם. יש ומאות מעפילים הגיעו בחודש אחד, והיו לילות אשר בהם צעדו שיירות בנות עשרות מעפילים ארצה. ואולם בסופה של שנה זו, התמוטטה רשת ה"מוסד" בסוריה ואיתה שליטת ה"מוסד" באירגון ההעפלה.

שינויים מדיניים התחוללו באיזור, דהיינו: תהליך קבלת העצמאות בסוריה, תוך התגברות הלאומנות הערבית אשר תמכה במאבקם של ערביי ארץ ישראל; הכרתם של מעצבי המדיניות בבריטניה, שעצם קיומה כמעצמה מותנה בהמשך השפעתה במזרח-התיכון, והשפעה זאת מותנית ביחסים טובים עם הערבים — כל אלה לא נעלמו מעיניהם של השליחים אשר טיפלו באירגון ההעפלה מסוריה.

מהמתכבים אשר שלח יאני אבידב לשאול אביגור עולה, שהוא חי בתחושה שיהודי סוריה אינם מודעים לחומרת מצבם ולסכנה הנשקפת לעצם קיומם, ומאיך גיסא — בארץ אין עושים די להצלחם: "בארץ מבורכת זאת מצאתי יהודים רבים המעריכים את רכושם במיליונים, במספרים אגדתיים, ואוונם שתומה כלפי רעיוננו. ידם קמוצה ולבם סגור ומסוגר... התהום היא עמוקה, וקשה לי לתאר לעצמי באיזה אופנים ודרכים נוכל לעבור על פניה; באיזה אמצעים נוכל להעמידם נוכח אמת זו, שיש בעוד זמן להתחיל להעביר את מרבית רכושם לארצנו, כי אולי יאחרו את המועד הנכון ונצטרך שוב לשלם ביוקר רב. הרי למודי ניסיון אנתנו, ולא עשינו כלום גם אנו היודעים טוב: שהתור לחורבן הוא עכשיו שלהם... ייתכן שמחויבים אנו לחפש דרכים שונות ומגוונות להגיע לבני אחינו אלה, לקרב אותם למציאות חיינו, לחזור לפניהם לא פעם ולא פעמיים על הסכנה הגדולה המרחפת מעל ראשיהם כאן, בגולה".⁴³

מפעל ההעפלה, אשר התנהל מגבולות סוריה ארצה, לא נעלם מעיניהם של הבריטים מאז ראשיתו.⁴⁴ ידיעותיהם והערכותיהם היו מדויקות ביותר. משגבר הזרם במרוצת חודשי הקיץ של שנת 1944, הם נערכו בהתאם כדי לעצור אותו. בסתיו 1944 הגביר חיל הספר העבר-ירדני את סיוריו לאורך הגבולות וקבע את כסיסיו על-יד חניתה, אילון, דרדרה, דן ודפנה.⁴⁵ בתחילת 1945 יצאו קציני הבולשת הבריטית לסוריה ולבנון, כדי לתאם עם השלטונות המקומיים את מלחמתם בהעפלה.⁴⁶

יאני אבידב עמד על היערכותם למלחמה בהעפלה והתריע על המצב החדש שנוצר: "הולך ונוסף גורם חדש מדוע שצריך למהר. שותפינו האנגלים, אלה שהיו עסוקים עד עכשיו בציד הנאצים במזרח, נשארו בלי עבודה ומתחילים להקדיש את זמנם ומרצם לחיפושי יהודים והמצב נעשה מסוכן יותר ויותר... לפי האינפורמציה שאני קיבלתי, מסתדרת הבולשת לאורך כל הגבולות, החל מעיראק וגמור בצמח וחניתה, כדי לשמור נגד העברת יהודים, ובטוח שהתופעה הזו היא תופעה רבת כוונות רעות. קרוב לוודאי שהם מתכוונים לרצח יהודים המונית בגבולות, ומועד הבריחה ידוע להם במידה יותר בטוחה מאשר לנו בעצמנו".⁴⁷

אולם חרף הקשיים, התנהל במרוצת שנת 1945 "מבצע עליית האלף"⁴⁸ אשר

הינו אחד מציוני הדרך בתולדות ההעפלה לארץ בכלל ובתולדות ההעפלה מסוריה, בפרט. במסגרת מיבצע מופלא זה הועלו ארצה כ-1,300 ילדים,⁴⁹ אשר נקלטו במושבים ובקיבוצים.

ראשיתו של מיבצע זה לוותה בקשיים רבים ובחוסר נכונות מצד מפעל "עליית הנוער" — המוסד אשר באופן טבעי היה אמון ומופקד על קליטת ילדים — להירתם לקליטתם של ילדי סוריה. טראומת קליטת ילדי טהראן היא, כנראה, ההסבר לחוסר ההתלהבות ולחששות שגילו ראשי מפעל "עליית הנוער" כלפי מיבצע זה. אולם בשל ההערכה שהזמן אוזל, התגבשה בתחילת 1945 ההכרה בקרב פעילי "המוסד" בסוריה ובארץ, שיש להעלות את ילדי סוריה ארצה. יאני אבידב חתר ודחף ללא לאות לבצע את העלאת הילדים. בארץ, בא שאל אביגור בדברים⁵⁰ עם הנס בייט, ראש מפעל "עליית הנוער", אלא שהנס בייט ניאות לקלוט רק מספרים קטנים של ילדים ביחס לציפיות ולשאיות של אנשי "המוסד", וגם זאת תוך העמדת תנאי קבלה בלתי מציאותיים לנסיבות אותם זמנים: "מתברר, שהנס בייט מוכן קודם כל למילוי החברה בשפיים (חסרות נערות והדבר מאוד מכביד ומהרס) ורק אח"כ מוכן לדבר על חברה נוספת. אשר לילדים (מדובר בכני 12-13) הוא נפעם מהמספר 100. מוכן לחשוב רק על ניסיון כ-20 ילד במשך החודשיים הקרובים ע"מ שייבדקו מראש בדיקה רפואית יסודית וכמו כן יעמדו במבחן מוקדם רציני כשאר הבחינות."⁵¹

התחושה שבמפעל "עליית הנוער" האנשים אינם מבינים את המצב בסוריה לאשורו ושאינן זמן לפעול על-פי נהלים הנכונים אולי לזמנים כתיקונם, הביאה את יאני אבידב לכפות, פשוטו כמשמעו, את הבאת הילדים ארצה, כדי שכאן ימצאו להם פתרונות קליטה בלתי שגרתיים. על בקשות "המוסד" מיאני אבידב: "ביחס לילדים אל תעשה מעשה פזיז בשליחתם. מניסיון העבר היו לנו צרות מחוסר סידור הילדים כאן. מוטב שהם יחכו עד שיבשיל העניין מאשר להסתובב בסמיטאות הערים."⁵² ענה יאני: "כאן יושבים עשרות ילדים ומחכים, מחכים בקוצר רוח לגאולתם. אך איני רשאי לשלוח אותם. איני רשאי להתחיל בפעולה, כי עדיין לא שלחתם לי אישור רשמי... ידידי, מוזר מאוד לקרוא את המלים האלה, כי אתה נמצא בתוך מעגל הקסמים. אתה יודע כי הגיעה השעה למעשים תכופים. האם באמת אתה מאמין שהחיים פה יסתדרו לפי המועד שלכם שם?... הגיעה השעה לפעולות תקיפות. אין להתמהמה, כי ייתכן שנאחר את המועד."⁵³

בסוף חודש אפריל 1945 שוגר אל יאני האישור המיוחל לשליחת מאתיים ילדים במשך שלושה חודשים, על-פי תנאי הקבלה של מפעל "עליית הנוער": "בדיקות רפואיות, הסכמה בכתב של ההורים, ילדים בגיל 12-14, נוער בגיל 15-16, חלוקה שווה בין המינים (שבה מספר הנערות לא ירד

מתחת ל-40%) ורמת השכלה מינימלית.⁵⁴ אולם תוך פחות משבוע הסתבר, שגם בקשר לביצועו של הסכם זה התעוררו קשיים: "...לאחר שהודעתי לך על משלוח מאתיים במשך שלושה חודשים, הוברר לי שיש עוד קשיים מצד הנס. כי בדעתו היה, כנראה, לקולטם טיפין טיפין. במשך השבוע שעבר קיבלנו 150 אשר עוד כולם נמצאים במחנה מעבר ועוברים בדיקה רפואית ומקווים כי היום, אחרי ביקורו של הנס במחנה, נוכל להתחיל לפזרם. איננו בטוחים כי נמנע סקנדל מצד הנס, כי הוא ידוע בסך הכל על 30 וימצא 150.

ביחס להמשך, אנו רואים הכרח להפסיק את המשלוחים לפחות לימים מספר ועד הודעה חדשה מאיתנו, עד שיפזרו ויעכלו את 150 הראשונים. יש לנו הרושם שהכול יהיה בסדר. אך יחד עם זאת, באם תמשיכו לשלוח בלי הודעה שלנו, יכול להיווצר מצב של חוסר אפשרות בליעה או הקאה... מצדנו נעשה הכל שתוכלו להמשיך מיד, אבל עליך לחכות להודעה".⁵⁵

משהחל המיבצע, חרף העיכובים וההיסוסים, משלוח הילדים לארץ לא פסק. הילדים עצמם הועלו לארץ בעיקר כאמצעות המכוניות הצבאיות של 200 החיילים הארצישראלים⁵⁶ אשר חנו בסוריה וטרם פונו ממנה. הילדים, לאחר שניתנה הסכמת הוריהם, רוכזו בנקודות איסוף מוסכמות. יש וזה היה בבוסתני הפרי,⁵⁷ אשר הקיפו את דמשק, ובמסווה טיול צופים הם הגיעו למקום לפנות ערב; ויש שזה היה בכית-הקברות המוסלמי.

משאיות צבאיות, הנהוגות, כאמור, בידי החיילים הארצישראלים, הגיעו למקומות האיסוף באמתלה שהן מטיעות חיילים לביילוי בשעות הערב. לפיכך, פרק הזמן שעמד לרשות הנסיעה אל גבולות הארץ ובחזרה היה קצר. וכך, בעוד החיילים הבריטים בילו בכיירות או בדמשק, המשאיות הסיעו את הילדים סמוך אל הגבול. כאן חיכו אנשי חוליית הפלמ"ח בנקודות מפגש מוסכמות, והילדים⁵⁸ החלו ללכת כרגל אל אחד ממשקי הצפון.

זרם עשרות הילדים אשר החלו להגיע החל בחודש אפריל, ומספרם הלך וגדל עד ל-562⁵⁹ באמצע חודש יוני 1945. הצריך היערכות בלתי שיגרתית בהיקפה לקליטתם ביישוב. ראשון היישובים לקליטתם היה נהלל, בו נקלטו 40 ילדים.⁶⁰ שאול אביגור בא בדברים עם י' קורן, מזכיר ועד האירגונים והמושבים, ואיתו סוכם על חלוקת קבוצות הילדים ב-10 מושבים כרחבי הארץ.⁶¹ הקיבוצים אשר סירבו כתחילה לקלוט את הילדים, ניאותו אף הם לקלוט קבוצות של ילדים.

מיבצע "עליית האלף" נמשך כל שנת 1945 ותחילת 1946. היה זה מיבצע אשר בו "המוסד" כפה את דעתו על מפעל "עליית הנוער", הן בהחלטה על הבאת מספר כה גדול של ילדים ארצה והן בקצב הבאת הילדים. וזאת, מתוך ראייה היסטורית נכונה על הצפוי לאותם ילדים אם לא ידרזו בהעלאתם. בהקשר זה ראוי להביא כלשונם את דבריו של הנס בייט מה-24.10.45, אשר

נאמרו לדוד נמרי ונמסרו לשאול אביגור: "פגשתי היום את הנס בייט. הוא פנה אלי במלים אלו: אני מבקש סליחה ממך. כששאלתיו באיזה עניין, ענה לי: אני מודה ומתודה שאנו שגינו ואתם צדקתם. אמרתם לנו שיגיעו זמנים שלא תוכלו להעביר, ובאמת צדקתם. ומה ששייך לעניין החומר האנושי, כל חששותינו בעניין זה התבררו. החומר הוא מצוי. באם אפשרי רק תמשיכו".⁶² במקביל לעליית הילדים המשיכה לזרום בקצב גובר והולך עלייתם של שאר יהודי סוריה. בשנת 1945 הגיעו, כאמור, ממדי ההעפלה מסוריה לשיאם. אם בין החודשים אפריל 1942 עד לדצמבר 1944 עלו 1,000 מעפילים⁶³ באמצעות "המוסד", הרי שבכל אחד מחודשי האביב והקיץ של שנת 1945, הגיעו מאות מעפילים. בחודש מרץ — 106 מעפילים;⁶⁴ בחודש אפריל — 354;⁶⁵ בחודש מאי — 400;⁶⁶ בחודש יוני — 813 מעפילים: "החודש הכפלנו את השיא הקודם והגענו לממדים ראויים לשמם. אם העלייה תימשך בקצב כזה, הרי לא רחוקה השעה של חיסול הגיטאות בסוריה".⁶⁷ כאמור, תהליך קבלת העצמאות בסוריה, אשר היה מלווה בהתגברות הלאומנות הערבית, הביא לתמורות מפליגות במצבה של ההעפלה. מחד גיסא — תהליך זה גרם להתגברות זרם ההעפלה ארצה, אך מאידך גיסא — בשל האיבה לציונות, הביא תהליך זה בראשית שנת 1946 לדעיכת ההעפלה המאורגנת מסוריה באמצעות "המוסד".

התגברות האיבה לציונות ולאירגון ההעפלה באה לידי ביטוי בעיתונות, אשר קראה לנקוט באמצעים כדי להפסיק את זרם ההעפלה ארצה, ובהתכנסויות פוליטיות שדנו בדרכים להילחם בהעפלה.

התרוקנות הגיטאות והשכונות היהודיות לא נעלמה מעיני השלטונות, וכן לא נעלמו מהם המושכים בחוטים והמארגנים את ההעפלה. הקרקע החלה בוערת מתחת לרגלי השליחים והפעילים המקומיים, והקשיים בחציית הגבול הלכו וגברו. יאני אבידב נאלץ בשלהי קיץ 1945 לסיים את שליחותו, ובמקומו הגיע יהושע רבינוביץ,⁶⁸ שנאלץ אף הוא, כעבור מספר חודשים, במרץ 1946, לחזור ארצה.

בתקופת פעילותו של יהושע רבינוביץ התחסלה, למעשה, רשת "המוסד" בסוריה ובלבנון. רבקה קוזבינר⁶⁹ ושאולה פינס⁷⁰ חזרו ארצה בתחילת 1946. השליחים יוסף ושלמה קוסטיקה⁷¹ נאסרו, ועם שחרורם מהכלא נאלצו לחזור ארצה. עקיבא פיינשטיין נאסר בשנית בספטמבר 1945;⁷² הוא שוחרר, המשיך בפעילותו ונאסר בשלישית⁷³ ב-1946. הפעם נחשפה זהותו, והוא ישב בכלא הסורי עד לשנת 1950. הפעילים המקומיים, יאיר חילו ומשה ממרוד, נאסרו, שוחררו, ולאחר מכן, משעמדו הסורים על זהותם האמיתית, הם נידונו למוות שלא בפניהם על פעילותם הציונית.

ב-8 באוקטובר 1945, אירעה לראשונה התנגשות מזוינת בכפר-גלעדי⁷⁴ בין

חיל הספר העברי־ירדני לבין היישוב. ההתנגשות היתה ביטוי להסלמה במלחמתם של הבריטים בהעפלה היבשתית.

"המוסד" עוד המשך במאמציו לארגן את ההעפלה מסוריה, אולם בגלל הקשיים המדיניים, הצטמצם היקף הפעילות ואופיה כמרוצת שנת 1946. גרישה שיינקמן,⁷⁵ שליח "המוסד", יצא מדי פעם לבירות לצורך ניהול מו"מ עם מבריחים ערבים. אך, למעשה, ניתן לקבוע שהמצב אשר שרר בשטח ההעפלה מסוריה טרם כניסתו של "המוסד" ובראשית פעילותו בה, חזר לקדמותו. יהודי סוריה ולבנון, שהבינו עתה את חומרת מצבם, המשיכו להעפיל ארצה, אולם שליטת "המוסד" באירגון ההעפלה הצטמצמה ביותר. ההעפלה בעיקרה חזרה להתנהל באמצעות מבריחים ערבים וללא כל קשר ל"מוסד". יהודים פנו ביוזמתם אל מבריחים ערביים שיבריחו אותם את הגבול.

ההעפלה מסוריה ומלבנון, אשר החלה כעלייה סטיכית, חזרה אפוא ברובה להתנהל כך עד להקמת המדינה.

שמות צופן של אנשים ושל מקומות, ומושגים הקשורים בהעפלה מסוריה ומלבנון

אנשים

שם הצופן

יבזוריחין לובקה, קפלנסקי מוטוס	אבנר
שיינקמן גרישה	אלישע
הראל מנשה	אמנון
גולומב נפתלי	אברהם, פנחס
אנציו סירני	אלדר, אהוד
סעדיה בן יוסף עמרמי	אשד
רבינוביץ יהושע	בן-נון, יחזקאל
כהן אליהו	ג'מיל
שמסי	האציל, ג'ורג'
ארזי טוביה	הדר
פינס שאולה	הנסיכה
חוסני שחוד	זכי
ברמן רחביה	זלמן
קוסטיקה שלמה	חביב, עארף
שוויקי יצחק	חלמי, זאכי מועלם
נמרי דוד	חופשי, נתן
אברמובסקי אריה	יחיאל
כהן יונה	יכין
אבידב יאני	נסיך, תפוחי (החל מ-1.10.54)
אביגור שאול	ניסים, כנרתי, בן-יהודה
קוסטיקה יוסף	נעים
פיינשטיין עקיבא	סעיד
חבלין שלום	עזרא
ענתבי חיים	פואד

עזיז מרדוך	פתחי
מרדור מוניה	צפוני
מנשה ברוך	ראובני
בעבור גמליאל	רבן
רבקה כשדן	רינה

מקומות

שם הצופן

אשדות-יעקב	אשכולי
לטקיה	אכסניה
עיראק	בית ברמן
פרס	בית גולדמן
טורקיה	בית ויסמן, סמי
קושטא	בית הלחמי
פלמירה	בודדה, עתיקה
ענתב	גזי
קיבוץ דן	דבורה
קיבוץ דפנה	דקלה
קיבוץ כפר-גלעדי	הררי, מניה
חיפה	זכולון
קיבוץ חולתא	חיה
קיבוץ עמיר	חזי
קיבוץ חניתה	חכריה
קוניטרה	חורני
קיבוץ איילת-השחר	יעקובי
חלב	מלוניה, רמתי
טריפולי	מלטיה
מוצול	מירה, בית הסוכן
קמישלי	מנזיל
ענא	נחמה
דמשק	עיירה, עמירה
אבר-כמאל	פינתי
ביירות	רותי
חומס	רבקה

ראש הניקרה
סוריה
זאכו
דיר-אזור

שעריים
שכנתי
שלגיה
תחנת, דירתי

מושגים

שם הצופן

הלשנה
המוסד לעלייה
יהודים עיראקים
הצבא הבריטי
יהודים פרסים
מפולת בהכרחה
יהודים מטורקיה
קצינים בריטים
אנגלים
מבריחים
C.I.D., הכולשת הבריטית
מעפילים
סולל בונה
צרפתים

אכילת קורצא
ארצי, ח"ג ח"מ
ברמנים
בית חינוך
גולדמנים, אחשוורוש
הרצאה
ויסמנים, סמים
חסידים
יענקל
מורים, סופרים
סיד
ספרים, פועלים, לירות
סבא
פיול

הערות ומראי מקום לנספח א'

1. על פרשת השיתוף ראה: מגן בסתר, עמ' 39-90; ס"פ כרך א', עמ' 79-109; ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 356-373; ברנר אורי (1984: 56-58); גלבר יואב (תשל"ט: 346-350); (תשמ"ג: 133-147); סיכום ממצה של הנושא ראה: באואר יהודה (1963: 95-188).
2. על הבאפס ראה: ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 654, 767-770.
3. על פרשה זאת ראה: הכהן דוד במגן בסתר, עמ' 43-44; הכהן דוד (1974: 143-145).
4. ראה: הכהן דוד במגן בסתר, עמ' 75-86; הכהן דוד (1974: 149-153).
5. רטנר יוחנן, מגן בסתר, עמ' 51-54.
6. על פרשת המתנדבים הארצישראלים במערכת יוון וכתרים, ראה: גלבר יואב (תשל"ט: 366-405).
7. על הקמת הפלמ"ח ראה: באואר יהודה (1963: 119-143, 146-188, 243-259, 283-292); פעיל מאיר (1979: 181-224); עילם יגאל (1979: 147-169); ברנר אורי (תשמ"ה: 103-128); כן ראה: ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 374-431.
8. המחלקה לתפקידים מיוחדים במפקדת הכוחות הבריטיים במזרח התיכון הופיעה תחת מספר שמות: M.O. 4 או D Branch, (S.O.E.) Special Operations Executive.
9. על הצעות היישוב לשיתוף פעולה בסוריה ראה: מגן בסתר, עמ' 48.
10. על כ"ג יורדי הסירה ראה: שדה יצחק, מגן בסתר, עמ' 16-17, 89-90; הכהן דוד, שם, עמ' 26-27, 48; ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 363-365; באואר יהודה (1963: 131-134); גלבר יואב (תשמ"ג: 141); הכהן דוד (1974: 165-174); מוסף "הארץ" 22.3.68.
11. על הפעולה של האצ"ל בעיראק ראה: ניב דוד, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, חלק ג', עמ' 73-80.
12. על חלקו של היישוב בפלישה לסוריה ראה: ס"פ כרך א', עמ' 86-102; משה דיין, מגן בסתר, עמ' 127-154; באואר יהודה (1963: 134-138).
13. באואר יהודה (1963: 144-146).
14. על תוכנית הצפון ראה: ברנר אורי (1984: 58-64); רטנר יוחנן, מגן בסתר, עמ' 56-57; ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 387-390.
15. על מחנה האימונים ראה: ס"פ כרך א', עמ' 16-18; פעיל מאיר (1979: 190-191).
16. על ה"מחלקה הסורית של הפלמ"ח" ראה: ס"פ כרך א', עמ' 103-109; ס.ת.ה. כרך ג', חלק ראשון, עמ' 368-371; כהן ירוחם (1969: 28-41); כהן ירוחם (תשל"ג: 65-162); עדקי משה (1975: 53-144); באואר יהודה (1963: 166-169).
17. באואר יהודה (1963: 162).
18. רטנר יוחנן, מגן בסתר, עמ' 56.

הערות ומראי מקום לנספח ב'

1. בגלל הקירבה הגיאוגרפית לארץ והעדר גבול פיזי קשה למעבר, החדירה והיציאה מהארץ לסוריה ולבנון היתה קלה יחסית. תוך מספר שעות ניתן היה לחצות את הגבול

- ברגל ולהגיע בכלי תחבורה לביירות או לדמשק. על-כן, כבואנו לתאר את מפעל ההעפלה של יהודי סוריה ולבנון, יש לזכור שיהודים אלה יכלו להעפיל ארצה גם בלא כל עזרה או יד מכוונת של היישוב. ואכן, במקביל לעלייה המאורגנת על-ידי "המוסד", התנהלה כל העת עלייה סטיכית.
2. ראה: עדות אכרמובסקי אריה, א.ת.ה. עדות מס' 3041, עמ' 5-10.
 3. לובקה יבזוריחין מקיבוץ משמר-העמק ומוטוס קפלנסקי מקיבוץ רמת-השופט, אשר כינויים ב"מוסד" היה אבנר, כתבו מדי חודש בחודשו, כל אחד בתקופת פעולתו (לובקה יבזוריחין מאפריל 1942 עד פסח 1943, ומוטוס קפלנסקי מפסח 1943 ועד לקיץ שנת 1945) דו"ח על מצב ההעפלה בגבול הצפון.
 - דו"חותיו התמציתיים של מוטוס קפלנסקי — אשר אימץ את הכינוי אבנר, כשל קודמו — כתובים בבהירות רבה ומכילים נתונים מספריים מדויקים של מספר המעפילים שהגיעו באמצעות "המוסד", ארצות מוצאם והתפלגות גילם, והינם מקור חשוב ביותר לחקר ההעפלה בגבול הצפון באותן שנים.
 - זיהוי הכינוי "אבנר" כלובקה יבזוריחין ומוטוס קפלנסקי נעשה על סמך שיחה ביני לבין מר מוטוס קפלנסקי ב-16.12.85. לפיכך, זיהוי הכינוי "אבנר" כחיים קופרמן, המופיע בספרו של גלבר יואב, תולדות ההתנדבות כרך ג', עמ' 680, אינו נכון.
 4. ראה: הסיוור של יוספון [א. דובקין] מאת אבנר — 8.12.42. א.ת.ה. א. 14/442.
 5. מרדור מונייה (1957: 80).
 6. שם, עמ' 80-83.
 7. נפתלי גולומב, אשר כינויו ב"מוסד" היו פנחס ואברהם, השתתף בקורס השליחים הראשון שהתקיים בחודשים מאי ויוני 1942 במקווה ישראל. על שליחותו בעיראק ובסוריה ראה: עדות נפתלי גולומב א.ת.ה. עדות מס' 3039; גולומב נפתלי (1961: 63-67).
 8. פנחס לאלוף, 25.9.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 9. דו"ח פנחס, 1.11.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 10. פנחס לאלוף, 25.9.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 11. דו"ח פנחס, 1.11.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 12. שם, עמ' 2.
 13. דו"ח פנחס, 1.11.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 14. שם, עמ' 1-2.
 15. דו"ח אוקטובר של אבנר, 9.11.43. א.ת.ה. א. 14/442.
 16. דו"ח נובמבר של אבנר, 9.12.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 17. אליהו כהן יצא לשליחותו בדמשק ב-9.10.41. א.צ.מ. S 6/1959.
 18. תזכירו של ישראל אילנאה להנהלת הלשכה לעליית הנוער, ירושלים 10.11.42. א.צ.מ. S 32/799.
 19. שם.
 20. מכתב מאת פנחס, 31.11.43. א.ת.ה. א. 14/12.
 21. מכתב לאלדד [אנצ'ו סירני] מפנחס, 6.1.44. א.ת.ה. א. 14/12.
 22. על ניסיונות "המוסד" להעביר מעפילים דרך המדבר מעיראק לפלמירה ומשם לדמשק, ראה: גלבר יואב (תשמ"ג: 53-54).
 23. דו"ח ינואר 1944 מאת אבנר, 3.2.44. א.ת.ה. א. 14/442.
 24. דו"ח פברואר 1944 מאת אבנר, א.ת.ה. א. 14/442.

25. דו"ח מרץ 1944 מאת אבנר, 4.4.44, א.ת.ה. א 14/442.
26. דו"ח אפריל 1944 מאת אבנר, 4.5.44, א.ת.ה. א14/442א.
27. דו"ח מאי 1944 מאת אבנר, 2.6.44, א.ת.ה. א14/442.
28. דו"ח יוני 1944 מאת אבנר, 3.7.44, א.ת.ה. א14/442.
29. דו"ח יולי 1944 מאת אבנר, 8.8.44, א.ת.ה. א14/442.
30. דו"ח אוגוסט 1944 מאת אבנר, 4.9.44, א.ת.ה. א14/442.
31. דו"ח מספטמבר 1944 מאת אבנר, 4.10.44, א.ת.ה. א14/442.
32. מבדיקת ההתפלגות של מוצא המעפילים עולה, שבחודש מאי — עד תחילת עונת התיירות — הגיעו 11 מעפילים מעיראק; בחודש יוני — 33; ביולי — 59; באוגוסט — 38, ובספטמבר — 39 מעפילים.
33. אלברט שמש, פעיל יהודי יליד עיראק; סייע כאירגון ההעפלה בבגדאד.
34. על ההעפלה באמצעות דרכונים כשרים ומזויפים ראה: וינברג משה (1982: 53-57).
35. מכתב מאת פנחס, 16.7.44, א.ת.ה. א14/3/12.
36. שם, עמ' 2.
37. מכתב נתן [דוד נמרי] מפנחס, 1.8.44, א.ת.ה. א14/3/12.
38. עדות נפתלי גולומב, א.ת.ה. מס' 3039, עמ' 5.
39. "יראב מוסר", 8.10.44, א.ת.ה. א14/12.
40. נפתלי גולומב (1961: 67).
41. פרוטוקול מדברי חברים בפגישת השליחים לארצות המזרח, 26.12.44, א.ת.ה. א14/20.
42. יאני [יעקב] אבידב [אוסטרובסקי] — כינויו ב"מוסד" היה נסין, והחל כ-1.10.45 תפוחי. היה מראשוני העלייה השלישית, ממייסדי עין-חרוד ולאחר מכן חבר כמושב נהלל. היה שליח "המוסד לעלייה" בסוריה, צפון אפריקה, איראן ועיראק. על שליחותו ראה ספרו: נתיבים נעלמים, עם עובד, תל-אביב 1967. על דמותו בקרב פעילי ההעפלה בסוריה ראה: הערה מס' 165 בפרק: "בשליחות המוסד לעלייה ב' בסוריה".
43. מתוך מכתבו של נסין [יאני אבידב] אל שאול אביגור, 28.12.44, א.ת.ה. א14/12א. דברים זהים פורסמו בספרו, עמ' 17-20.
44. ראה: תזכירו של גייליס (מפקד ה-C.I.D. בארץ) על "עלייה בלתי-חוקית דרך גבולות הצפון והמזרח", 26.1.43, העתק ב-א.ת.ה. א14/442א; וכן תזכירו של גייליס מה-7.2.45 — העתק ב-א.ת.ה. א14/449.
45. דו"ח אבנר לחודש נובמבר 1944, 4.12.44, א.ת.ה. א14/442.
46. ראה: גלבר יואב (תשמ"ג: 60-61).
47. מתוך מכתבו של נסין, 14.2.45, א.ת.ה. א14/21א.
48. על מבצע "עליית האלף" ראה: אבידב יאני (1967: 22-33); עדותה של שאולה פינס, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי-הגטאות, עדות מס' ב/03109, עמ' 6-13; עדותה של רבקה כשדן, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי-הגיטאות, עדות מס' א/03109, עמ' 3-7.
49. המספר 1,300 לקוח מתוך פנקסו של אליהו כהן אשר טיפל בקבלת הילדים בארץ. הוא עבר כמושבים ובקיבוצים שבהם נקלטו הילדים וניהל רישום מדויק של מספרם ומצבם. פנקס כיש זה הינו מסמך חשוב ביותר לחקר קליטת "עליית האלף" בארץ.
50. לנסין מכתב-יהודה [שאול אביגור], 25.1.45, א.ת.ה. א14/21א. במכתב זה הודיע שאול אביגור ליאני אבידב, שהושג הסכם מסוים בעניין הילדים והנוער. הסכם

- "שלכשיבוצע... נוכל לפתח את המפעל כהנה וכהנה".
51. "משיחתי עם הנס בייט", 5.2.45, א.ת.ה. 14/12, על נכונות מפעל "עליית הנוער" לקלוט 20 נערות בשפיה. ראה גם ההתכתבויות עם אליהו כהן ב-א.צ.מ. 75.
52. לנסין מח"ג [המוסד לעלייה], 16.2.45, א.ת.ה. 14/21.
53. מתוך מכתבו של נסין, 14.2.54, א.ת.ה. 14/21, גם אליהו כהן התריע ברוח אותם דברים: "אין אפשרות לפעול תמיד לפי החלטות מסוימות בארץ כקשר לעליית נערים וילדים. אנו עומדים כאן בפני לחץ של מציאות המכריחה אותנו להעביר אליכם ילדים ונערים עוד לפני שאקבל אישור והחלטה בא"י". מתוך מכתבו של אליהו כהן לח' צימרמן, א.ת.ה. 14/12.
54. ראה במכתב אל נסין מאת ארצי [המוסד לעלייה], 30.4.45, א.ת.ה. 12/21.
55. לנסין מח"מ [המוסד לעלייה], 3.5.45, א.ת.ה. 14/21.
56. גלבר יואב. (תשמ"ג: 61).
57. עדות רבקה כשדן, ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי הגיטאות. עדות מס' א/03109, עמ' 4.
58. קורות העפלתו של כל אחד מילדי סוריה הינה דרמה אנושית מרגשת העומדת בפני עצמה. על אחת העדויות המגלמת בתוכה את סיפור "עליית האלף" ראה: עדותו של יהושע לביא (לטי) "עוד מעט רומזים האורות" מתוך יהדות סוריה עליית ילדים. (תשמ"ב: 102-110).
59. מפי יודקה, 18.6.45, א.ת.ה. 14/22א.
60. ראה: יאני אכירב בספרו, עמ' 23-25; מכתבה של נסיה אכירב לשאול מה-19.4.45 המודיע על נכונות לקלוט 40 ילדים. א.ת.ה. 14/21; מכתבו של אביגור לנסיה מה-24.4.45 כמענה למכתבה מה-19.4.45. א.ת.ה. 12/21.
61. על הסיכום לקליטת הילדים במושבים ראה: מכתבו של שאול לח' קורן, 24.4.45, א.ת.ה. 12/21; מכתבו של י" קורן ללשכה לעליית הנוער, 2.6.4.45, א.ת.ה. 14/21.
62. לבן-יהודה מחופשי [נמרין], 24.10.45, א.ת.ה. 14/23א.
63. דו"ח אבנר לחודש דצמבר 1944, 2.1.45, א.ת.ה. 14/442.
64. דו"ח לחודש מרץ 1945, 4.4.45, א.ת.ה. 14/442.
65. דו"ח אבנר לחודש אפריל 1945, 3.5.45, א.ת.ה. 14/442.
66. דו"ח אבנר לחודש מאי 1945, 4.6.45, א.ת.ה. 14/442.
67. דו"ח אבנר לחודש יוני 1945, 4.7.45, א.ת.ה. 14/442.
68. יהושע רבינוביץ-בהרב — כינויו ב"מוסד" היה בן-נון. חבר קיבוץ גינוסר. הגיע לביירות בספטמבר 1945, לאחר שנאלץ לעזוב את עיראק — בה היה שליח לענייני עלייה מאז ינואר 1945 — כתוצאה מכישלון קבוצת השלושים בעבר-הירדן. עם הגיעו לביירות, הוביל את שיירת העולים לכפר-גלעדי, ב-8 באוקטובר 1945.
69. על תקופת סיום שליחותה של רבקה קוזבנר ראה בעדותה — ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, עדות מס' א/03109, עמ' 9-15.
70. עדות בארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי-הגיטאות, עדות מס' ב/03109, סרט מס' 3, צד מס' 1, עמ' 2-9.
71. ראה הערה מס' 162 בפרק: "בשליחות המוסד לעלייה ב' בסוריה".
72. עקיבא פיינשטיין נאסר בשנית בביירות, בספטמבר 1945, בהובילו קבוצת מעפילים באוטובוס. על נסיבות מאסרו ראה: כיבי מרדכי (תשמ"ג: 69-72).
73. הוא נאסר ב-29.5.46, על מאסרו ועל המאמצים לשיחרורו ראה: א.ת.ה. מכתבים בתיק

14/15 ; הלל שלמה (1985 : 85-92 ; 107-116).

74. על תקרית כפר-גלעדי ראה: עדקי משה (1975 : 168-173); עדות יהושע רכינוביץ-בהרב כפגישת רעים בביתו של מרדכי ביבי ב-28.5.66. ארכיון התנועה החלוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי הגיטאות, עדות מס' 03112א, עמ' 12-14; ס.ת.ה. כרך ג', חלק שני, עמ' 842-843.
75. גרישה שיינקמן — כינויו ב"מוסד" היה אלישע. היה חבר קיבוץ כפר-גלעדי, טיפל בהעברתם של המעפילים בקיבוץ.

רשימת המקורות

מקורות ארכיוניים

- ארכיון העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון, תל-אביב.
ארכיון התנועה הקיבוצית ע"ש יצחק קצנלסון, בית לוחמי-הגיטאות.
ארכיון הקיבוץ המאוחד, אפעל.
ארכיון ציוני מרכזי, ירושלים.
ארכיון צ.ה.ל.
ארכיון תולדות ההגנה, תל-אביב.

ראיונות

- אברמובסקי אריה, חיפה.
ביבי מרדכי, ר"ג.
חוסני זאב, חולון
חילו יאיר, הוד השרון.
כהן אליהו, חולתה.
עיון דוד, כפר-אז"ר.
קוסטיקה יוסף, ת"א.
קוסטיקה שלמה, ת"א.
שרוני אברהם, ת"א.

מקורות היסטוריוגרפיים

- אבו דאוד (אברהם עבאס) "ערכים אשר עמדו במבחן." **המעורר**, אדר תשט"ו (1955): 16 – 17.
אבידאב יאני. **נתיבים נעלמים**. עם עובד, תל-אביב 1967.
אבנרי אריה. **ההתישבות היהודית וטענת הנישול (1878 – 1948)**. הקיבוץ המאוחד, תל-אביב תש"ם.
— — — **"מ"לוס" עד "טאורוס"**. הקיבוץ המאוחד, תל-אביב תשמ"ה.
אברהם חיים. "תעודות לפעילות ציונית וחברתית בקהילות סוריה ולבנון". בתוך: זהרי מנחם ואחרים (עורכים), **הגות עברית בארצות האיסלם**. ירושלים תשמ"ב: 298 – 299.
אגרא **צבאות הערבים בדורנו**. מערכות תש"ח.
אדם מוניה. **קשר אמיץ**. משרד הבטחון – ההוצאה לאור 1986.
אולמרט יוסף. "השיעים בלבנון מעדה שולית לגורם מרכזי". בתוך: קרמר מרטין

- (עורך), **מחאה ומהפכה באיסלם השיעי**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשמ"ו: 107—111.
- אילן צבי. "החלוץ בסוריה וההתיישבות בחורן (1928—1936)". **פעמים** 14 (1982): 45—56.
- — — **הכמיהה להתיישבות יהודית בעבר-הירדן (1871—1947)**. יד בן-צבי, ירושלים תשמ"ה.
- אלמליח אברהם. **היהודים בדמשק ומצבם הכלכלי והתרבותי**. באואר יהודה. **דיפלומטיה ומחתרת במדיניות הציונית (1939—1945)**. ספרית פועלים, מרחביה 1963.
- בורגזה ואלריו. **שדי היס**. מערכות 1970.
- ביבי מרדכי. "המחתרת החלוצית בעיראק". **פעמים** 8 (1981): 92—106.
- — — **מארבע כנפות הנהריים**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשמ"ג.
- בן-צבי יצחק. **מסעות**. המכון להוצאה לאור בישראל, ירושלים תש"ז.
- — — **שאר ישוב**. יד בן-צבי, ירושלים תשכ"ז.
- — — **נדחי ישראל**. יד בן-צבי, ירושלים תשכ"ט.
- בן-צבי (ינאית) רחל. **בשליחות ללבנון ולסוריה (1943)**. מילוא, ת"א 1979.
- בנקובר יוסף. **חמש שנים: יומן של חייל עברי ביוון**. הקיבוץ המאוחד תש"ה.
- ברנר אורי. **הקיבוץ המאוחד בהגנה 1923—1939**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תש"ס.
- — — **נוכח איום הפלישה הגרמנית לא"י בשנים 1940—1942** מחקר ד"ר יד טבנקין. אפעל 1984.
- — — **לצבא יהודי עצמאי: הקיבוץ המאוחד בהגנה 1939—1945**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשמ"ה.
- ברסלבסקי יוסף. **הידעת את הארץ**, א' הקיבוץ המאוחד תש"ז.
- גולומב נפתלי. "בדרכי היבשה מעיראק וסוריה". **ספר השומר הצעיר**, ב' ספרית פועלים, מרחביה 1961: 63—67.
- גורי חיים, חפר חיים. **משפחת הפלמ"ח: ילקוט עלילות וזמר**. ידיעות אחרונות 1977.
- גלבר יואב. **תולדות ההתנדבות**, כרך ראשון. יד בן-צבי, ירושלים תשל"ט.
- — — **תולדות ההתנדבות**, כרך שלישי. יד בן-צבי, ירושלים תשמ"ג.
- גנזיה רחל. "הנערה הסורית שותפה". **המעורר** אדר תשט"ו (1955): 27—28.
- דיזנגוף מאיר. **עם תל-אביב בגולה**. ת"א תרצ"א.
- דייגים: חמש שנות דיג בחולתא, תרצ"ח—תש"ג**. חולתא תשי"ג.
- דן הלל. **בדרך לא סלולה**. שוקן, ת"א תשכ"ג.
- דנין עזרא. "הקמת השי"י הערבי". **מערכות** 294—295 (1984): 32—35.
- החולה אזור הירדן העליון**. ספרית אדמה, קק"ל, ירושלים תשי"ב.
- הכהן דוד. **עת לספר**. עם עובד, ת"א 1974.
- הלל שלמה. **רוח קדים**. משרד הבטחון — ההוצאה לאור 1985.
- וינברג משה. "ההעפלה היבשתית והאווירית מעיראק בשנות ה-40". עבודת מ"א. אוניברסיטת ת"א 1982.
- זרובבל גלעד (עורך). **מגן בסתו**. הסוכנות היהודית, ירושלים תש"ט.
- זרובבל גלעד (עורך). **ספר הפלמ"ח**, כרך ראשון, הקיבוץ המאוחד תשי"ג.
- חבס ברכה (עורכת). **הגודרים בצפון**. המרכז לנוער של הסתדרות העובדים בא"י.

- ת"א תרצ"ט.
 חבס ברכה (עורכת). **ספר עליית הנוער**. המשרד המרכזי ליישוב יהודי גרמניה בא"י, תש"א.
 חבס ברכה. **פורצי השערים ממזרח ומים**. מערכות 1960.
 יבין אברהם, דרך שלמה (עורכים). **סיפנו של דויזקה**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשל"ד.
יהדות סוריה — **עליית ילדים, מקראה חלק ב'**. ביה"ס הממלכתי ויצמן, רחובות תשמ"ב.
 יעקבי יוחנן. "מארץ ישראל לשבי הגרמני". **מערכות** 257 (אוגוסט 1977): 41 — 48.
 כהן אליהו. "החלוץ הצעיר בדמשק". **במעלה** 6 (103) (1935): 10.
 כהן ירוחם. **לאור היום ובמחשך**. עמיקם 1969.
 — — — **איך בסוריה צעד הפלמ"ח**. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשל"ג.
 ממת רזיאל, בלייר אבי. **מנקרות צורים**. משרד הבטחון — ההוצאה לאור, ת"א 1979.
 מנחם נחום. **מתחים ואפליה עדתית בישראל**. רובין, רמת-גן 1983.
 מעוז משה. **סוריה החדשה**. רשפים 1974.
 מרדור מוניה. **שליחות עלומה**. מערכות 1957.
 נאור מרדכי. **בתנועה מתמדת: אלבום 60 שנות הנוער העובד והלומד**. מרכז הנוער העובד והלומד, 1984.
 נון מנדל. **הכנרת**. הקיבוץ המאוחד, ת"א 1977.
 ניב דוד. **מערכות הארגון הצבאי הלאומי**, כרך ד'. קלוזנר, ת"א.
 סיטון דוד. **הקהילות הספרדיות בימינו**. ועד עדת הספרדים בירושלים. ירושלים 1982.
 סייקס כריסטופר, **אורד וינגייט**. מערכות 1961.
 סלוצקי יהודה. **ממאבק למלחמה** — **ספר תולדות ההגנה**, כרך שלישי חלק ראשון. עם עובד, ת"א תשל"ב.
 עבאס אברהם. "יהדות סוריה בין שתי מלחמות עולם". **המעורר**, אדר תשט"ו (1955): 4—9.
 עדקי משה. **באש נצורה**. עם עובד, ת"א 1975.
 עילם יגאל. **ההגנה, הדרך הציונית אל הכוח**. זמורה-ביתן-מודן, ת"א 1979.
על הגבעה. לזכרו של יהודה אלמוג. כפר-גלעדי 31.8.73 (מס' 101).
 פנחסי יהודה. "קהילת יהודי קמישלי בסוריה". **במערכה** ט' (9) (105), טבת תשל"ל: 22,8.
 פעיל מאיר. **מן ההגנה לצבא הגנה**. זמורה-ביתן-מודן, ת"א 1979.
 פריאר רחה. **ישרש: על ייסוד עליית הנוער ושנותיה הראשונות**. תמר תשי"ג.
 צור זאב. **הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ**, כרך א' 1927—1939. הקיבוץ המאוחד, ת"א תשל"ט.
 קמחי ד' (עורך). **ספר היובל של הסתדרות המורים בא"י, תרס"ג—תרפ"ח**. מרכז הסתדרות המורים, ירושלים תרפ"ט.
 רות יהודה. **קיבוץ על שני גבולות: שער הגולן 1937—1962**. שער הגולן 1967.
 ריבלין גרשון (עורך). **לאש ולמגן: תולדות הנוטרות העברית**. מערכות 1962.
 שביט יעקב. **עונת הצייד: הסוזן**. הדר, ת"א 1976.

שטנדל אורי. **הצ'רקסים בישראל**. עם הספר, ת"א 1973.
שטיינהורן-חלואני אסתר. **דמשק עירי: פרקי זכרונות**. ראובן מס. ירושלים 1978.
שמוש יצחק. "קהילת חלב בסוריה". **מחנים** קי"ד (אדר ב' תשכ"ז): כב-לא.
שמעוני יעקב. **מדינות ערב**. עם עובד, ת"א 1977.
שפר זאב, למדן יצחק (עורכים). **ספר ההתנדבות: פרשת ההתנדבות הצבאית של יהודי ארץ-ישראל במלחמת העולם השנייה**. מוסד ביאליק, ירושלים תש"ט.

Stewart, I. **The Struggle for Crete**. Oxford University Press, 1966.

